

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL

KÖNYVTÁRKÉP AZ EZREDFORDULÓN
(MAGYAR NYELVŰ NAGYLEXIKONOK
A KÖNYVTÁRAKRÓL)

TÍZ ÉV MÚLTÁN – A HATVAN ÉVE
ALAPÍTOTT KÖRZETI KÖNYVTÁRAKRÓL

A BESOROLÁSI ADATOK METAADAT-
FORMÁTUMA (JELLEMZŐK,
FEJLŐDÉS, PROBLÉMÁK)

A „BIBLIOGRÁFIAI MŰHELYEK
A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
TÁJÉKOZTATÁSÉRT” C. KONFERENCIA
ELŐADÁSAI

150 ÉVES AZ ERDÉLYI MÚZEUM EGYESÜLET

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2009/3

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

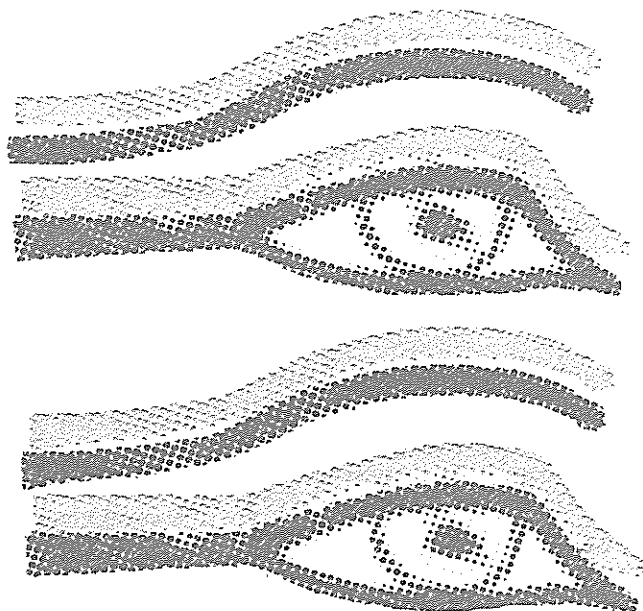
KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2009/3

A TARTALOMBÓL:

Ⓜ A KÖZÉRDEKŰ ADATOK ELÉRHETŐSÉGE A MAGYARORSZÁGI NYILVÁNOS KÖNYVTÁRAK HONLAPJAIN Ⓜ A KÖNYVTÁRI REFORM KRITIKÁJA, A REFORMKRITIKA MÓDSZERE Ⓜ KONFLIKTUSKEZELÉS ÉS MEDIÁCIÓ MA MAGYARORSZÁGON Ⓜ FÉL ÉVSZÁZAD TÖRTÉNETE ÉS A KOVÁCS MÁTÉ-KUTATÁSOK HELYZETE, FELADATAI Ⓜ HATVAN ÉVE ALAKULTAK MEG A SZAKMAI DOKUMENTÁCIÓS KÖZPONTOK Ⓜ MENT-É A VILÁG ELŐBBRE A VÁNDORGYŰLÉSEK ÁLTAL? Ⓜ OLVASÁS ÉS MÉDIAHASZNÁLAT NÉMET MÓDRA (SZEMLE) Ⓜ INFORMATIKAI FOLYÓIRATOK SZERZŐI ÉS OLVASÓI Ⓜ AZ INFORMÁCIÓ ÁRNYOLDALAI Ⓜ

**Könyvtári
Intézet**

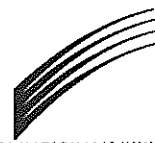
19. (55.) ÉVFOLYAM, 2009. 3. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

⌘ **Szerkesztőbizottság:** dr. Bényei Miklós, dr. Hangodi Ágnes, Haraszi Pálné, Hegyközi Ilona, dr. Jacsó Péter, Káldos János, dr. Mader Béla, dr. Murányi Lajos, dr. Murányi Péter, Pallósiné dr. Toldi Márta, Rácz Ágnes. ⌘ **Borítóterv:** Gerő Éva, grafikus | **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ⌘ **Szerkesztőség:** Könyvtári Intézet, 1827 Budapest, Budavári Palota F épület, **Telefon:** 224-3795, 224-3796, **Fax:** 224-3875, 3759-984, **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu ⌘ **Megjelenik:** negyedévenként. **Egy szám ára:** 1500.-Ft +5% áfa + postaköltség. **Éves előfizetés:** 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség. **Külföldi előfizetési ára:** 100 euró. ⌘ **Terjeszti:** Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető: a szerkesztőség címén. ⌘ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: dr. Monok István. ⌘ **Nyomda:** Nalors Grafika Kft., Vác. Felelős vezető: Szabó Gábor ⌘ **HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)**

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
Library Literature and Information Science Abstracts (The Wilson Co.)
LISA (Library and Information Science Abstracts)
LISTA (Library, Information Science & Technology Abstracts, EBSCO)
HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa)

A folyóirat megjelenését az Oktatási és Kulturális Minisztérium és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

www.okm.gov.hu

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
<http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői: BALOGH András (FSZEK Központi Könyvtár, Bp.), BEREINÉ VASAS Andrea (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), DANCS Szabolcs (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Bp.), DÉVAI Péter (KSH Könyvtár és Levéltár, Bp.), ÉGER Veronika (a Magyar Nemzeti Galéria Könyvtára, Bp.), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), FEHÉR Miklós (Könyvtári Intézet, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), KATSÁNYI Sándor (a FSZEK ny. főosztályvezetője, Bp.), KÉGLI Ferenc (az OSZK ny. osztályvezetője, Bp.), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Kar, Jászberény és Nyugat-Magyarországi Egyetem, Savaria Egyetemi Központ, Szombathely), KÖVESHÁZINÉ MUNTYÁN Alexandra (SOTE 1. sz. Sebészeti Klinika Könyvtára, Bp.), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtárának ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtár ny. osztályvezetője, Bp.), PAJOR Enikő (Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Könyvtártudományi Tanszék, Szeged), (PAPP István (a FSZEK ny. főigazgató-helyettese, Bp.), RÓTH András Lajos (Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely, Románia), SIPOS Tünde (Forlong Szevezeti Tanulást Fejlesztő Bt., Pécs), SONNEVEND Péter (Kaposvári Egyetem, Társadalomelméleti és Könyvtártudományi Tanszék, Kaposvár), TÓTH Gyula (a Nyugat-Magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ Könyvtár- és Információtudományi Tanszék ny. vezetője, Szombathely), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp.), VASBÁNYAI Ferenc (OSZK, Bp.), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.)

ABSTRACTS 385

TANULMÁNYOK

FEHÉR Miklós: A közérdekű adatok elérhetősége a magyarországi nyilvános könyvtárak honlapjain 391

TÓTH Gyula: Megjegyzések Balogh András írása elé a könyvtári gondolkodás folyamatos megújulásáról és az állománygondozás aktuális kérdéseiről 407

BALOGH András: A könyvtári reform kritikája, a reformkritika módszere. Dialektikus értelmezéskritika a „porosodó könyvek” problémájához 408

SIPOS Tünde: Konfliktuskezelés és mediáció ma Magyarországon avagy: perkedvelő perlekedők 422

TÓTH Gyula: Fél évszázad története és a Kovács Máté kutatások helyzete, feladatai 428

ÉVFORDULÓ

KÉGLI Ferenc: Hatvan éve alakultak meg a szakmai dokumentációs központok 445

PAPP István: Ment-e a világ előbbre a vándorgyűlések által? 458

KITEKINTÉS

SONNNEVEND Péter: Olvasás és médiahasználat német módra (Szemle) 467

SCHLÖGL, Christian – STOCK, Wolfgang G.: Informatikai folyóiratok szerzői és olvasói (*Töm. Dévai Péter*) 481

BAWDEN, David – ROBINSON, Lyn: Az információ árnyoldalai: az információs túlterhelés, az információ okozta szorongás és más ellentmondások, patológiás jelenségek (*Töm.: Koltay Tibor*) 485

KULZER, Gudrun: Önkéntesek a könyvtárakban?
Egy felmérés eredményei (*Töm.: Éger Vera*) 490

KÖNYVSZEMLE

A sokarcú erőszak és a könyvtár

EICHHORN, Martin: Konflikt- und Gefahrensituationen
in Bibliotheken. Ein Leitfadens für die Praxis.

(*Ism.: Katsányi Sándor*) 493

Minden, amit tudni érdemes a szakfelügyeleti vizsgálatról

A könyvtári szakfelügyeletről. Tájékoztató a 2002–2008
közötti szakfelügyeleti vizsgálatok eredményeiről. (Szerk.

Richlich Ilona) (*Ism.: Kövesháziné Muntyán Alexandra*) 496

**A Nagyváradi Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár
régii állományának katalógusai**

A Nagyváradi Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár
régii állománya. 1–2. Összeáll. Emödi András

(*Ism.: Róth András*) 498

„Múzsai állapotban”

Az olvasó. Írások Lakatos András tiszteletére.

(*Szerk.: Fogarassy Miklós*) (*Ism.: Bartók Györgyi*) 502

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ

(REFERÁTUMOK) 505

Könyvtár- és információtudomány 505

Könyvtár- és tájékoztatásügy 510

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 523

Munkafolyamatok és szolgáltatások 529

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek 553

Vezetés, irányítás 554

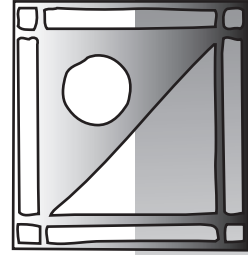
Felhasználók és használat 559

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés 572

Könyvtárgépesítés, könyvtárápület 577

A számot szerkesztette: *Feimer Ágnes, Kovács Katalin, Murányi Lajos*

STUDIES

Access to public data on the homepages of Hungarian public libraries

FEHÉR, Miklós

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 3. pp 392–406.

Institutions performing public tasks are obliged by Law no. LXIII of 1992 to provide public data about their activities. In addition, Law no. XC of 2005 requires them since July 2008 to make public data available electronically.

An investigation was carried out to identify, how far a sample group of libraries met this obligation. The sample – compiled based on the Links menu of the National Széchényi Library' homepage (www.oszk.hu) – included 168 libraries open for the general public (all the county libraries plus selected city and village libraries, academic libraries financed by the state and churches respectively). A checklist of 27 questions was compiled to overview data in the following three categories: a) data of interest to the public (relating to organisation, staff, activities and economy), b) data reflecting the relationship between libraries and society (e.g. accessibility in the built environment, civil connections, efforts to strengthen identity etc.), c) data expressing intentions at high-quality performance.

It was found that the quantity of data provided on the homepages of libraries was rather uneven; it was considered as good when more than 10 of the 27 items on the checklist were presented. The reason for lacking data was often simple neglect, not the lack of services in question. Even this relatively small sample has indicated that public libraries should pay considerably more attention to their obligation to supply public data. When libraries provide public data on their homepag-

es, they meet legal obligations on the one hand, and they also enhance the library's image with their users on the other.

Criticism of a library reform suggestion, its method: a dialectic approach to the problem of unused books

BALOGH, András

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 3. pp. 408–421.

The author reflects on an interview published in a Hungarian daily on 6 February 2009 which has raised extensive professional debate. He rejects the weeding policy proposed in the interview which would, referring to the practice of Australian public libraries, leave books younger than two years in the holdings of public libraries only, and would withdraw all older ones.

He argues that this weeding plan would achieve a contrary affect. It would not increase the use of libraries, on the contrary, it would impede the development of Hungarian public libraries. He criticises the theses of marketing-oriented library policy as suggested by the interview, and points out that in a modern and efficient library culture together with the satisfaction of demand it is necessary to present the wealth of materials through managing holdings and taking demand into consideration. The feasible practical solutions do not lie (exclusively) in a radical weeding of holdings and in digitisation, but in a dialectic interaction of collection management and user needs. The artificially reduced offer accompanying weeding leads to reduced interest in culture, but this is true also vice versa: the wider and better-quality the cultural offer in a public collection, the deeper and stronger the reader's interest. All this requires new and up-to-date library spaces, increased state support to libraries, as well as the development of the culture of library use. It is not enough to sustain a library system, but user education too should be given a major impetus. In the global information age, too, it is important to apply – in addition to conveying information culture – innovation of cultural education, among others as an efficient method for enhancing libraries holding unused books. Innovation is necessary not only in the field of information technology but also in the field of culture to achieve a real exploitation of the values of the Hungarian library system.

Conflict management and mediation in Hungary today

SIPOS, Tünde

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 3. pp. 422–427.

In Hungary the first law on mediation has come into force in 2002. Accredited courses are available on conflict management and mediation. Although the opportunity is there, the culture of solving conflicts by mediation, negotiation is not yet well-developed, as is indicated by the large number of legal disputes at courts.

Mediation is a means of reaching an agreement on an issue disputed between two parties with conflicting interests, in a democratic and peaceful manner. The respective parties are joined by a neutral third party, the mediator, who tries to harmonise their positions. Mediation leads to a stable result when both parties accept mediation as a means of finding a positive solution, as well as the person of the mediator. This procedure is for the time being relatively unknown in Hungary because the method itself is not known yet, and there are certain factors which prevent its spreading, these include human behaviour (people are reluctant to request assistance) and socio-psychological features. The essay introduces mediation in general and its application areas. Mediation can be used in many walks of life including the handling of library conflicts.

A history of fifty years; current and future research into the activities of Máté Kovács

TÓTH, Gyula

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 3. pp. 428–444.

Máté Kovács (1906–1972) was a leading figure of Hungarian librarianship in the period 1945 to 1972. He worked as State Secretary in the Ministry of Culture, later as Director of the Debrecen University Library, finally as Head of the Library Department at the Budapest University. His oeuvre is a rich resource, as it includes important contributions not only on his personal career but also on Hungarian librarianship and

library policy in the period in question. All the more as librarianship in the fifty years after 1945 has not yet been fully analysed and evaluated, there are a lot of issues waiting to be explored.

At the centenary events organised by the Máté Kovács Foundation in 2006 a comprehensive research programme was outlined. The bibliography of Máté Kovács' publications, of the works about him has been already compiled. Further research should focus on processing materials from archives. It has not yet been investigated e.g. which political philosophy has motivated his library- and educational-political decisions, or his behaviour as a head of department. The paradox, why library policy was successful in the darkest period of the party-state era, and how could a European-level librarianship develop by the end of the 80-s, also needs investigation. Further questions to be answered: what made him apt for being a mediator between the actors of politics and the library profession; why did he not become a hurt politician after having been removed from the Ministry of Culture; why did he not leave Hungary; how far was he leftist as a politician of the Peasants' Party; what made him become a leading figure in Hungarian librarianship, etc.

The essay draws attention to the need for research into these and similar issues using new methods of interpretation and approach.

ANNIVERSARIES

60 years of Hungarian documentation centres

KÉGLI, Ferenc

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 3. pp. 445–457.

After a brief overview of the pre-history of documentation centres in the 19th-20th centuries, the essay outlines the conditions in Hungary in the years 1949-1950. Socialisation has started, the first five-year plan was under way, and the institution system of planned economy was being set up. As planned economy required that independent documentation centres should co-operate and be centrally directed, a govern-

ment decree was issued on documentation. According to the decree a new institution, the National Documentation Centre (NDC) was set up in 1949 to organise professional documentation institutions, to manage national registries, to exercise methodical leadership etc. As branch documentation centres belonged to different ministries and this was an obstacle to their co-operation, NDC was closed as early as 1950. Most of its tasks were taken over by the National Library Centre, while the four branch documentation centres figuring in the decree (in technology, agriculture, medicine and economics) continued to operate.

As the government decree of 1949 has enabled the creation of other branch documentation centres, the relevant institutions in geography, literature science, law and history of art have come into being. Documentation in library science was organised as part of the National Library Centre, and, following its closure the National Széchényi Library Centre for Library Science and Methodology started operation in 1952.

The centres, which were independent of library collections, were soon merged with existing libraries, or incited the organisation of relevant library collections.

Have the library association's annual conferences led to any progress in librarianship?

PAPP, István

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 3. pp. 458–466.

The first annual conference of the Association of Hungarian Librarians took place in Tata, Komárom county, in 1969. Since then this event has been organised each year in summer in a different city.

The author – who took part at almost each meeting in the past 40 years either presenting a paper, or as an official of the association – draws a balance of the annual conferences, characterising them by location, organisers, themes, speakers and invited guests.

In the first 20 years, till the change of the political system, the organisers, as a rule, chose neutral themes, oriented toward library policy and general political expectations respectively (such themes were e.g. the movement "For a reading nation", preparations for the third and fourth national conferences on librarianship, the 500th anniversary of book printing, the state

of education for librarianship, library ethics, central services, co-operation, issues of special literature supply etc.).

From the late 1980s the themes have increasingly focused on current issues and developments, the importance of co-operation, economy and effectiveness (e.g. preparations for the new library law, interests and controversies in Hungarian librarianship, issues of services, fees and sponsoring etc.). The institutions in charge – county, city and academic libraries – have always done their best to organise these events. The invited guests were mostly prominent persons of cultural and political life. As regards the professional community, all the leading figures were present as speakers.

Annual conferences have become traditional events of professional public life: they contribute to strengthening professional self-conscience, foster innovation and increase the prestige of the library profession.

FROM ABROAD

Reading and media use in Germany

SONNEVEND, Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 3. pp. 467–480.

The essay provides an overview of a rich survey material originating from Germany from the recent period. It stresses that in Germany reading and media use are considered as a very significant competence, and at the same time as a major contribution to the operation of democracy and the competitiveness of the country. The surveys reviewed include a comparison of cultural consumption in European countries, deal with the habits of reading and media use among kindergarten children, those in the lower and higher classes of elementary schools (PIRLS, PISA), teenagers, parents reading out for their children, the analyses of media research ordered by the German Parliament (Bundestag) etc. As a result of the educational-political efforts in recent years a certain positive development has been observed which should, however, be strengthened in the future. It is an important finding that the use of modern information technol-

ogy may contribute to the better quality of reading among children and young people, nevertheless, it is absolutely necessary to prepare teachers for this. The materials used (ten surveys, ca. 1500 pages) are available on the internet.

SCHLÖGL, Christian – STOCK, Wolfgang G.: Practitioners and academics as authors and readers: the case of LIS journals (*Journal of Documentation*, v. 64. 2008. no. 5) (Translated by Péter Dévai)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 3. pp. 481–484.

The article presents the communication habits of practitioners and academics based on 10 German-language and 40 international journals on library and information issues. Three questions have been put during relevant research: what is the role of practitioners as authors and readers respectively in communication on library and information science; is there a knowledge/information exchange between practitioners and the authors and readers of scientific themes; and whether there is a difference between journals dealing with theoretical and practical issues.

BAWDEN, David – ROBINSON, Lyn: The dark side of information: overload, anxiety and other paradoxes and pathologies. = *Journal of Information Science*, v. 35. 2009. no. 2) (Translated by Tibor Koltay)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 3. pp. 485–489.

We are witnessing a digital transition. Part of the problems raised in connection with information is not entirely new, and has not evolved as a result of the internet only. There are eternal problems which have now gained new features as a result of the new accomplishments of information technology. The article discusses the following problems: too much information and the paradox of choice (information overload, anxiety, information obesity, information deprivation); web 2.0 and the end of civilisation (the lack of quality control, anonymity problems, losing self-identity etc.); possible solutions.

KULZER, Gudrun: Volunteers in the library? Findings of a survey (Ehrenamtliche in Bibliotheken? Ergebnisse einer Umfrage.= Bibliotheksforum Bayern, 2008. 2. 240–242. p.) (Translated: by Veronika Éger)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 3. pp. 490–492.

The Straubing City Library (Bavaria, Germany) has been hiring volunteers for five years. In 2007 the director of the library conducted a survey about the employment of volunteers, and summarised related experience in other institutions.

BOOK REVIEWS

Violence in the library

EICHHORN, Martin: Konflikt- und Gefahrensituationen in Bibliotheken. Ein Leitfaden für die Praxis. 2., überarb. u. erw. Aufl. 2007. (Reviewed by Sándor Katsányi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 3. pp. 493–496.

Professional inspection in Hungarian libraries in the period 2002 through 2008, a summary

A könyvtári szakfelügyeletről. Tájékoztató a 2002–2008 közötti szakfelügyeleti

vizsgálatok eredményeiről. (Szerk. Richlich Ilona) 2009. (Reviewed by Alexandra Kövesházi-Muntyán)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 3. pp. 496–498.

Catalogue of old and rare books in the Library of the Roman Catholic Diocese of Nagyvárad (Oradea)

A Nagyváradai Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár régi állománya. 1–2. Összeáll. Emődi András. (2006-2008). (Reviewed by András Lajos Róth)

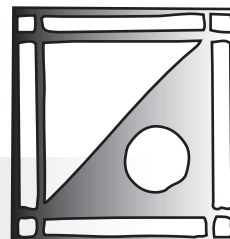
Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 3. pp. 498–502.

The reader. A tribute to András Lakatos, reference librarian at the National Széchényi Library

Az olvasó. Írások Lakatos András tiszteletére. (Szerk. Fogarassy Miklós) 2009. (Reviewed by Györgyi Bartók)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 3. pp. 502.–504.

FROM FOREIGN LIBRARY AND INFORMATION JOURNALS

A közérdekű adatok elérhetősége a magyarországi nyilvános könyvtárak honlapjain

FEHÉR Miklós

A közhatalom átláthatóbbá tételéhez járult hozzá a 2005. évi XC., az elektronikus információszabadságról szóló törvény, mely a közérdekű adatok nyilvánosságát szabályozó 1992-es adatvédelmi törvény párjának tekinthető. Ezt követte a 305/2005. (XII.25.) számú kormányrendelet A közérdekű adatok elektronikus közzétételére, az egységes közadat-kereső rendszerre, valamint a központi jegyzék adattartalmára, az adatintegrációra vonatkozó részletes szabályokról. E jogszabályok célja, hogy mindenki számára elérhető legyen az interneten az állami intézmények szervezeti, működési és gazdálkodási adatai.

A tanulmány a hazai nyilvános könyvtárak egy szűkebb körét vizsgálta, mennyire felelnek meg a kiválasztott intézmények honlapjai a közérdekű adatszolgáltatási előírásoknak, és milyen feladatok állnak még ezen a téren könyvtáraink előtt.

Bevezetés

A közérdekű adatok elektronikusan vagy más módon történő közlését jogszabály írja elő, de a közlés az előírástól függetlenül is szükséges dolog. Mondhatjuk, hogy ez több mint jogszabályi kötelezettség. A könyvtárak igyekeznek teljesíteni a jogszabályi kötelezettségből fakadó teendőket. A teljesítés¹ jelenleg még nem teljes körű, de már eredményeket mutat fel, és folyamatos a fejlesztés. Így például az Országos Széchényi Könyvtár

(OSZK) honlapján² *Közadatok* címszóval már elérhető az adatszolgáltatásnak az a struktúrája, mely a kötelezettség egységes szerkezetű megvalósítását szolgálja. A Könyvtári Intézet (KI) honlapján pedig olvasható egy felhívás³, mely arról tájékoztatja a könyvtárakat, hogy a közérdekű adat megismerésére bárki – szóban, írásban vagy elektronikus úton – igényt nyújthat be, és ezt az igényt 15 napon belül ki kell elégíteni.

Az elektronikus információszabadságról szóló 2005. évi XC. törvény rendelkezéseit a közfeladatot ellátó szervezetek 2008. július 1-jétől kell alkalmazniuk. A törvény célja, hogy a közvélemény pontos és gyors tájékoztatása érdekében a közérdekű adatok e törvényben meghatározott körét az adatközlő – elektronikus úton – bárki számára díjmentesen közzétegye. A rendelkezések érvényesülése, a közérdekű adatok megismerésének elősegítése és a jövőbeni adatigénylésekre való felkészülés megkönnyítése érdekében a KI felhívása javasolja a könyvtáraknak, hogy készítsenek tájékoztatót és házi szabályzatot az adatigénylés teljesítésének rendjéről.

Megállapítható tehát, hogy e tárgykörben mind a figyelemfelkeltés, mind az adatközlés megindult. Ennek ellenére és e mellett is bőven van még tennivaló. Ráadásul tennivalóink nem csupán a jogszabályokból fakadnak. A jogszabályi előírások köteleznek ugyan, de ez esetben olyan cél megvalósításáról is beszélnünk kell, melyet jogi kötelezettség nélkül is el kell érnie a magyar könyvtárügynek.

Könyvtárügyünk átalakulóban van. Napjaink szolgáltatási rendszere nem hasonlítható a néhány évtizeddel ezelőtti, akkor még izoláltan működő könyvtárak dokumentum-kölcsönzéséhez. A könyvtárak szolgáltatási rendszerének dinamikus átalakulását azonban nem követte a társadalomban élő könyvtárkép hasonló tartalmú változása. Erre bizonyíték, hogy gyakran felelős döntéshozók és közírók is olyan indikátorokkal jellemzik könyvtári rendszerünket, illetve az egyes könyvtárakat, melyek már elavultak, véleményünkkel pedig torz és méltatlan értékítéletet fogalmaznak meg eredményeinkkel szemben. Ebben a helyzetben tehát a felelősségünk nem

kevés. *A minket bemutató kép* ugyanis – bármilyen meglepően hangzik is – elsősorban nem az olvasói tapasztalatok, hanem *a reklámokból és az önmagunkról sugárzott információk alapján fog megváltozni!* A felhasználó, miközben a kért dokumentumot megkapja, nem azzal foglalkozik, hogy azt a helyi állomány vagy a könyvtári rendszer egy szolgáltatása (más könyvtár állományából történő letöltés) tette számára elérhetővé. *A felhasználó nem épít tudatosan új könyvtárképet, hanem* meglévő könyvtárképébe illeszti be a tapasztaltakat. Megállapíthatja a gyors és szakszerű kiszolgálás tényét, de ettől még nem gondolja azt, hogy ezt egy új struktúrától, a könyvtári ellátás rendszerétől kapta. *Az új könyvtárképet nekünk kell beépítenünk a köztudatba.* Nekünk kell közölnünk azokat az új információkat, melyeket – ha szóba kerülünk – hallani szeretnénk önmagunkról.

Ha a „beépítés” marketingelvét követjük, akkor rájövünk, hogy új és rendszeresen közvetített szlogenekre van szükségünk. Ilyenekre, mint például: ◦ *minőség a könyvtárakban*, ◦ *esélyteremtő könyvtárak*, ◦ *könyvtárak a hátrányos helyzet leküzdéséért*, ◦ *könyvtárak a jövőért*, ◦ *a könyvtárak mint identitást őrző és teremtő műhelyek*. Vagy ilyenekre: ◦ *minden közhasznú információt a könyvtárból*, ◦ *tudástár – könyvtár*, ◦ *kérdezze tudásmenedzserét, a könyvtárost*, ◦ *nemzeti örökségünkhöz a könyvtár juttat el*, ◦ *könyvtári rendszer = hatékonyság a hálózati szolgáltatásokban*, ◦ *intézze ügyeit elektronikusan a könyvtárban*, ◦ *könyvtárak etnikai integrációs szerepben*, ◦ *könyvtárak az oktatásért*, ◦ *a művelődés új központja a könyvtár*, ◦ *könyvtár az élethosszig tartó tanulás szolgálatában*, ◦ *regionális tudástár program*, ◦ *Subito-rendszer⁴ a könyvtárakban*, stb.

A könyvtárkép átalakításához folyamatosan a felszínen kell tartanunk az ilyen típusú szlogeneket. Ehhez viszont arra van szükség, hogy a jelszavakat bármikor és bármelyik könyvtári honlapról valós tartalmakkal tudjuk alátámasztani intézményi, regionális és országos szinten egyaránt. És *itt értünk el a közadat-szolgáltatáshoz mint átfogó marketing lehetőséghez, mely*

különösen alkalmas a pozitív könyvtárkép kialakítására. Ugyanis többek között a közérdekű adatokkal tudjuk elmondani, hogy mennyit, milyen módon, milyen hatékonysággal kínálunk a rendszert igénybe vevő lakosság számára. Ezért nemcsak kötelezettségünk, hanem messzemenő érdekünk is, hogy a tevékenységünkkel kapcsolatos legfontosabbnak ítélt információkat közadatnak minősítsük és közvetítsük.

„I have a dream”

„Van egy álmom.” Ezt a híres mondatot Martin Luther King tiszteletes mondta ki 1963. augusztus 28-án. Tudjuk, hogy erőszak áldozata lett, puskagolyó végzett vele, ahogy ez másokkal is megesett már a történelemben, akik álmotk, és erről beszélni mertek. Az „éles” álmok eltiportatnak? Vagy eljött már az „álom álmodásának” az ideje?

„Van egy álmom: egy napon felkel majd ez a nemzet, és megéli, mit jelent valójában az, ami a hitvallásában áll: minden ember egyenlőnek lett teremtve. [...]”

Van egy álmom: négy kicsi gyermekem egy napon olyan országban fog élni, ahol nem a bőrük színe, hanem a jellemük alapján fogják megítélni őket. Van egy álmom: hogy egy napon megváltozik a helyzet, de úgy, hogy fekete kisfiúk és fekete kislányok testvérként, kézen fogva járhatnak a fehér kisfiúkkal és kislányokkal. [...]

Van egy álmom: egy napon minden völgy fölemelkedik, minden hegy és halom lesüllyed, az egyenetlen egyenessé lesz és a dombvidék síksággá! Mert megjelenik az Úr dicsősége, látni fogja minden ember. Ez a mi reménységünk. Ezzel a hittel tértek vissza Délre.” (Részletek Martin Luther King híres beszédéből.)

A krónikák szerint ezek az emlékezetessé vált szavak nem voltak benne az előre megírt beszédben, King a helyszínen szötte bele a mondanójába. Ahogy sokunkból ma is kiszakad: Van egy álmom ...

„Az érdeklődők lehető legszélesebb köre számára biztosítjuk a lehetőséget a magyar és az egyetemes kultúra kincseinek megismerésére. Mindenki számára elérhetővé tesszük a hazai és nemzetközi információkhoz és tudáshoz való szabad hozzáférést.” (Oroszlány, Városi könyvtár. Részlet a Küldetésnyilatkozatból)

„Megfelelünk az ezredforduló, illetve a 21. század kihívásainak. Dokumentumbázisunk, szakembereink,

felkészültségünk alapján vállaljuk a lakosság korszerű igényeinek minőségi kielégítését, a kultúra terjesztésének küldetését. Kiemelt figyelmet fordítunk a közéletben való részvétel, a gazdaság, a kultúra, a tudomány és a művészet kérdéseiben való eligazodás segítésére.” (Pécs, Városi könyvtár. Részlet a Küldetésnyilatkozatból)

„A település és vonzáskörzete lakói számára biztosítjuk a kultúrához, az információhoz és a tudáshoz való hozzáférést. Szolgáltatásainkat a használói igényeket figyelembe véve, a lehetőségeinkhez mérten alakítjuk, törekedve a minőségi ellátásra.” (Heréd, Községi könyvtár. Részlet a Küldetésnyilatkozatból)

„Könyvtári szolgáltatások nyújtása a műszaki, a gazdasági, az élettelen természettudomány és a társadalomtudomány területén az oktatás, a kutatás-fejlesztés, a vállalkozói szféra intézményei, illetve szakemberei számára.” (Budapest, BME, OMIKK. Részlet a Küldetésnyilatkozatból)

„A könyvtár az információs esélyegyenlőség és a demokrácia helye. Olyan szolgáltató intézmény, amely mindenki számára biztosítja a hozzáférést a dokumentumokhoz, az információkhoz, a magyar és az egyetemes zenekultúra kincseire, és támogatja az egész életen át tartó tanulást elvét.” (Budapest, Liszt Ferenc Zeneakadémia, Könyvtára. Részlet a Küldetésnyilatkozatból)

„Az oktatók és a hallgatók számára lehetővé tesszük a tudomány világának széles ismeretét. Tanácsadást, segítséget és képzést nyújtunk az információs ismeretekben, az egész életen át tartó tanulást, az önálló ismeretszerzés megalapozásában, az informatikai írástudás fejlesztése során.” (Vác, Apó Vilmos Katolikus Főiskola Könyvtára. Részlet a Küldetésnyilatkozatból)

Ezeket az álmokat jövőképpnek nevezzük és a könyvtári küldetésnyilatkozatban tesszük közzé. A küldetésnyilatkozat mára a nyilvános könyvtár kötelező alapdokumentuma⁵ lett. Az álmodás, az álom rögzítése és közzététele ebben a formában tehát kötelező. A „kötelezőségtől” persze még lehet ószinte, avagy másképpen mondva „igaz” az álom. Nyilvános könyvtáraink nagy része meg is felel e kritériumnak. A közzétett álmok „szépek” és legalább olyan nagy ívűek, mint amilyen a tiszteletes álma volt: esélyegyenlőségről, információkhoz és tudáshoz való szabad hozzáférésről, a 21. századi kihívásoknak való megfelelésről, minőségi szolgáltatásokról, a használói igények figyelembevételéről, a célcsoportok kiszolgálásáról, demokráciáról, tanácsadásról, segítségnyújtásról szólnak.

Nyilatkozatainkban tehát már kijelöltük utunkat. Nézzük meg, hogyan cselekszünk!

A tanulmányban 168 települési és felsőoktatási könyvtár honlapjának áttekintésével azt vizsgálom, milyen gyakorlat jellemzi a hazai nyilvános könyvtárakat a közérdekű adatok szolgáltatása terén, és miképp érvényesülnek a küldetésnyilatkozatban rögzített elvek a valóságban.

Miért is fontos mindez?

A kérdés gyakorlati hasznára rávilágít egy egyszerű példa, egy mozgássérült állampolgáré, aki tolokocsival közlekedik. Tudja, hogy a közintézmények akadálymentesítését jogszabály írja elő, de azt is tudja, hogy az előírás teljesítése sok helyen még nem történt meg. Nem türelmetlen, hanem kíváncsi. Vajon kap-e tájékoztatást a nyilvános könyvtárak honlapján arról, hogy az általa kiválasztott intézmény alkalmas-e már az ő közlekedésének biztosítására? Ha ezt a kérdést „jogosnak” érezzük, akkor máris érthető, hogy miről van szó.

A szakfelüyeleti vizsgálatok megállapításai szerint⁶ a települési könyvtárak 19%-a, a felsőoktatási könyvtárak 48%-a minden szempontból akadálymentesített, miközben a települések mindössze másfél, a felsőoktatásiak pedig 0%-a teszi közzé a saját honlapján ezt a tényét. Ezt az állapotot öngólnak is nevezhetjük. Pedig csak egy kattintás, egy mozdulat kellene, hogy öngól helyett gólokról, avagy – kritikusaink kapcsán – sikeres védésekről adhassunk számot.

A vizsgálat bemutatása

Felmérésem kiindulópontjául nem a KI Nyilvános könyvtárak jegyzéke szolgált, hanem az Országos Széchényi Könyvtár (www.oszk.hu) „Ugródeszka” menüpontja, ahonnan elérhető egy lista a magyar könyvtárakról, onnan pedig egy kattintással elérhetők a könyvtárak honlapjai. Vizsgálatom tárgyául a nyilvános települési és a felsőoktatási, ezen belül külön kategóriaként néhány egyházi felsőoktatási könyvtárat választottam. Átnéztem a felsorolt könyvtárak honlapjait (a megyei könyvtárak esetében teljességgel, az egyéb kategóriáknál kicsit vagy

erősebben válogatva). Az egyházi gyűjtemények áttekintéséhez forrásként az Egyházi Könyvtárak Egyesülése honlapját használtam (<http://www.eke.hu/gyujtemeny.html>).

Megállapításaim kizárólag a mintára, ezen belül az egyes kategóriákra szorítkoznak. Nem teszem közzé az egyes könyvtárakra vonatkozó adatfelvételeket, hiszen a vizsgálat célja az általános helyzetkép felvázolása volt. A minta nagysága és az egyes kategóriákban meglévő aránya lehetővé teszi általános következtetések levonását.

A lista sok esetben pontatlan elérési adatokat tartalmazott, és a hivatkozásra kattintva hibaüzenet jelent meg a böngészőben: ekkor külön kereséssel jutottam el a honlaphoz, ami végül is minden esetben sikerre vezetett.

A 168 darabos mintát (azzal az előfeltételezéssel élve, hogy al csoportokra bontás esetén az egyes al csoportokban eltérő értékek jelenhetnek meg) a két nagy kategórián belül a következő alkategóriákra bontottam (feltüntetve a vizsgált intézmények számát is):

Megyei – nagyvárosi könyvtárak:	28
Városi könyvtárak (20–60 ezer fő lakossal):	32
Kisvárosi könyvtárak (20 ezer fő alatt):	41
Községi könyvtárak:	30
Állami felsőoktatási könyvtárak:	28
Egyházi felsőoktatási könyvtárak:	9

Természetesen fontos lehet – mint minden esetben – az, hogy miféle követhető gyakorlat áll a könyvtárak rendelkezésére a közérdekű adatok szolgáltatásának megtervezésére, teljesítésére. A konkrét jogszabályi előírások mellett talán éppen a minta az, ami a leginkább befolyásolhatja az egyes intézményeket saját szolgáltatási gyakorlatuk kialakításában. A könyvtárakat megelőzően ezért átnéztem két központi szerepű honlapot, az Oktatási és Kulturális Minisztérium (OKM) és a KI honlapját. (A KI működését tekintve az OSZK része, adatszolgáltatási minta szerepét központi szakmai szolgáltató helyzete indokolja.) Megoldásaikat figyelembe vettem a vizsgálati szempontsor összeállításában.

Szemponatok

A legfontosabb annak meghatározása, hogy mi számít közérdekű adatnak. A közzétételi kötelezettséggel bíró közérdekű adatok körét keret jellegűen az 1992. évi LXIII. törvény határozza meg a III. fejezet 19. paragrafusában: „*A közfeladatot ellátó szerv köteles elősegíteni és biztosítani a közvélemény pontos és gyors tájékoztatását a feladatkörébe tartozó ügyekben – így különösen költségvetésére és annak végrehajtására, az állami és önkormányzati vagyron kezelésére, a közpénzek felhasználására és az erre kötött szerződésekre, a piaci szereplők, a magánszervezetek és -személyek részére különleges vagy kizárólagos jogok biztosítására vonatkozóan. A szervek rendszeresen elektronikusan vagy más módon közzéteszik a tevékenységükkel kapcsolatos legfontosabb – így különösen a hatáskörükre, illetékességükre, szervezeti felépítésükre, szakmai tevékenységükre, annak eredményességére is kiterjedő értékelésére, a birtokukban lévő adatfajtákra és a működésükről szóló jogszabályokra, valamint a gazdálkodásukra vonatkozó – adatokat.*

A keretet azonban ki kell tölteni. Ehhez további előírást nyújt a 2005. évi XC. törvény *Melléklete*, mely általános közzétételi listaként frissítésre és megőrzésre vonatkozó utasítással is kiegészítve három adatscsoportban összesen 34 közzétételi adattípust sorol fel:

- a szervezeti, személyzeti adatok esetében tízet,
- a tevékenységre, működésre vonatkozó adatoknál tizennyolcat,
- a gazdálkodási adatok esetében hatot.

Természetesen nem szükségszerű, hogy egy adatközlőnek meglegyen a felsorolt összes adata, hiszen az alaptörvény szellemiségének megfelelően az előírthoz képest többet és mást is közzé lehet közérdekűként tenni, például mindazokat az adatokat, melyeket az adatközlő szerv a küldetése teljesítése érdekében fontosnak tart.⁷

A közérdekű adatok közzétételének gondolata átfogóbb és invenciózusabb feladat, mint amennyit

nyit pillanatnyilag a jogszabály révén kötelező penzumként érzékelünk belőle. Szembe kell néznünk majd azzal is, hogy a feladat teljesítése során egy új megjelenési formát kell alkalmaznunk. A meglévő írott és nyomtatott kultúrát kell átültetni egy új, 20–21. századi – egyébként rendkívül gyorsan avuló – hordozó felületre. Egy kattintással kell tudnunk megjeleníteni mindazt az ismeretanyagot, amely küldetésünk javát adja, minden intézmény saját küldetésének javát. Nem kis kihívás ez, és bőven ad számunkra tennivalót.

Az „álmodozó” gondolatokat lezárva, a fenti jogszabályokból, valamint a kormányzati, ágazatközponti honlapok gyakorlatából és a könyvtárak alapküldetéséből a 34 helyett az alábbi, 27 adatot tartalmazó közérdekű adatstruktúra bontakozott ki:

1) Közérdekű adatok

- ☉ Szervezeti, személyzeti adatok:
 - a személyek elérhetősége,
 - a szervezeti struktúra ábrázolása,
 - a felügyelt szervek, szervezetek, kiadványok, lapok bemutatása,
 - az Alapító Okirat (AO) elérhetősége.
- ☉ A tevékenységre vonatkozó adatok:
 - a Szervezeti és Működési Szabályzat (SZMSZ) elérhetősége,
 - az alaptevékenységhez kötődő jogszabályok elérhetősége,
 - nyitva tartás, a szolgáltatások elérhetőségi ideje,
 - a szolgáltatások elérhetősége, a Könyvtárhászarnálati Szabályzat (KSZ) elérhetősége
- ☉ Gazdálkodási adatok:
 - az ellenőrzések nyilvános megállapításai,
 - a költségvetés,
 - a beszámoló,
 - a szolgáltatási szerződések,
 - illetmények, juttatások.

2) A könyvtár és a társadalom kapcsolatát jellemző további adatok

- ☉ A hátrányos helyzettel kapcsolatos információk:
 - az akadálymentesség jelöltsége,

- a speciális szolgáltatásokról tájékoztatás,
- ☉ A civil kapcsolatok bemutatása,
- ☉ Az olvasásfejlesztés információi,
- ☉ Az identitás erősítése:
 - a helyismereti szolgáltatások leírása,
 - utcaterkép,
 - emlékhelyek,
 - évfordulók,
 - arcképcsarnok,
 - kitüntetések.
- ☉ Partnerek, partner könyvtárak, intézmények.

3) A minőségi teljesítményt, a minőségre törekvést jellemző további adatok

- A minőségbiztosítási kézikönyv elérhetősége,
- az önértékelési szempontsor elérhetősége,
- a jellemző mutatók elérhetősége.

A továbbiakban ezt a 27 szempontot veszem górcső alá, és bemutatom az adatfelvétel, illetve a kiértékelés során tapasztaltakat. (A szempontokat a hivatkozás pontosságának érdekében folyamatos sorszámozással jelöltem)

Elemzési adatok

Első szempont: a működés közérdekű adatai

A „közérdekű adat” kifejezés megléte, az adatközlés mennyiségi kérdései

Tulajdonképpen nem közérdekű adat, de kíváncsiságból a vizsgálódást azzal kezdtem, hogy megnéztem, egyáltalán fellelhető-e⁸ a vizsgált honlapok főoldalán a „közérdekű adat” vagy „közadat” kifejezés. Ahol ez a kategória szerepel, ott biztosra lehetett venni, hogy találhatunk közadatot is. A megnevezés hiánya azonban még nem jelenti automatikusan ennek az ellenkezőjét.⁹ Feltételeztem, hogy sokkal több helyen van közadat-szolgáltatás, mint ahány helyen erre külön menüpont található, és a vizsgálat igazolta ezt a feltételezést.

Az OKM és KI honlapján természetesen szerepel a közérdekű adat / közadat menüpont. Itt te-

hát 100%-os a megjelenés. Nézzük a könyvtárak csoportjainál ez hogyan alakul:

Nagyvárosi, megyei		10,7
Középvárosi		3,1
Kisvárosi		0,0
Városi összesen		4,0
községi összesen		0,0
Települési összesen	%	3,1
Állami felsőoktatási		3,6
Egyházi felsőoktatási		0,0
Felsőoktatási összesen		2,7
Mindösszesen		3,0

A legmagasabb értéket a nagyvárosok (megyei, városi) könyvtárai produkálták. Ilyen menüpont 11%-uk esetében fordult elő. Már ez a szerény érték is meglepően jó eredmény a többi kategóriához képest, a 3, illetve 0%-os értékkel.

Annak ellenére azonban, hogy a közérdekű adat/közadat menüpont csupán néhány honlapon jelenik meg, mégis beszélhetünk közadat-szolgáltatásról, mert a 168 vizsgált honlaptól mindösszesen két olyat (egy községi és egy kisvárosi könyvtáré) találtam, amely az általam vizsgált 27 féle közadattól egyet sem tartalmazott.

A közölt adatok mennyisége nagyon változó. Egyetlen adatközlő sincs, aki a listára felvett 27 féle adat mindegyikét produkálná. Nincs ez másként az OKM és a KI esetében sem, miközben az OKM adatközlése a legteljesebbek egyike. (Ne feledjük, a KI esetében – amint már utaltam rá – az OSZK kötelessége az adatközlés, ezért nem szerepel minden adat a KI honlapján.)

Jó eredménynek tekinthető, ha tíz fölött van a szolgáltatott adatfélések száma. A jellemző sokaság öt adatot jelent. A vizsgált mintából érdemes talán kiemelnem a Bács-Kiskun megyei és a győri városi könyvtárat, mert ők kiugróan magas szolgáltatási tartalmat nyújtanak.

Mielőtt bárki is megróna, hogy enyhén fogalmazok, amikor csupán fejlesztést javasolok, hiszen a 34-ből 27-re szűkített adatból az átlagosan öt adatközlés gyengének is minősíthető, el kell mondanom, hogy

– ez a 27 db-os adatkör egy elvi adatmennyiség, nem pedig előírás. Az egyes adat pedig nem

is biztos, hogy érvényes az adatszolgáltatóra, tehát nincs és nem is lehet arról szó, hogy aki most kevesebb adatot közöl, az ne teljesítené a feladatát;

- megnéztem a romániai és a szlovákiai magyar könyvtárak honlapjait is, kiderült, hogy a közérdekű adatközlési tartalmak és az adatközlés gyakorisága a magyar gyakorlathoz nagyon hasonló, arányaik is azonosak a hazai gyakorlatban tapasztaltakkal.

Szervezeti, személyzeti adatok

Ez a kategória összességében négy adatsort tartalmaz:

1. a személyek elérhetősége,
2. az ábrázolt szervezeti struktúra elérhetősége,
3. a felügyelt szervek, szervezetek, kiadványok, lapok bemutatása,
4. az Alapító Okirat elérhetősége.

a név és a telefonszám, a név és az e-mail cím feltüntetését érthetjük, de vannak adatszolgáltatók, akik ennél többet nyújtanak. Nemcsak azazal, hogy a név mellett közlik a telefonszámot és az e-mail címet, hanem azzal is, hogy fotót, sőt rövid szakmai életrajzot is közzétesznek. Gyakori a „telefonkönyves” megoldás, azaz egy felkínált abc betűire kattintva bukkannak fel a nevek. Ennek a megoldásnak az alkalmazása feltételezi a nevek ismeretét. Ennek hiányában a szervezet felől lehet általában kiindulni, és szervezeti struktúra leírásából lehet rátalálni egy konkrét munkakörben dolgozó kollégára. A szervezeti bemutatásban azonban gyakori, hogy csak a szervezeti egység vezetőjét tüntetik fel, a munkatársakat már nem. Szerencsésnek az a megoldás tűnik, amikor a vegyes rendszer érvényesül: akár névre, akár szervezeti egységre keresünk, mindenképpen eljutunk a munkatársakhoz és elérhetőségeikhez.

Kategóriák		Személyek elérhetősége	Szervezeti struktúra	Felügyelt szervek, lapok	Alapító Okirat elérhetősége
Nagyvárosi, megyei	%	78,6	7,1	39,3	39,3
Középvárosi		65,6	3,1	25,0	6,3
Kisvárosi		56,1	0,0	19,5	14,6
Városi összesen		65,3	3,0	26,7	18,8
Községi összesen		50,0	0,0	3,3	0,0
Települési összesen		61,8	2,3	21,4	14,5
Állami felsőoktatási		67,9	17,9	35,7	--*
Egyházi felsőoktatási		77,8	11,1	22,2	--*
Felsőoktatási összesen		70,3	16,2	32,4	--*
Mindösszesen		63,7	5,4	23,8	11,3

**A felsőoktatási könyvtárak az adott felsőoktatási intézmény Alapító Okiratában szerepelnek, ezért esetükben ez a szempont nem vizsgálható!*

A szervezeti, személyzeti adatok kapcsán elvárásaként megfogalmazható, hogy a honlapról legyenek elérhetőek az adatszolgáltató intézmény munkatársai, szervezeti egységei, egységvezetői, azaz legyen biztosított a személyek elérhetősége. Munkatársi elérhetőségen legtöbb esetben

Amint a táblázatból látható, csak a személyek elérhetősége az elfogadott és általános adattartalom a honlapokon. Ez a községi könyvtárakra is jellemző, 50%-ot elérő érték. Ehhez képest a többi adatsortban szinte csak elvétve fordul elő adatközlés. Az Alapító Okirat (AO) közlését

a jogforrás (közzétételi lista) tételesen nem írja elő, tehát nem kérhető számon a kapott értéksor. Ugyanakkor a már idézett 1992. évi LXIII. törvény utal a hatáskörrel, illetékességgel, *szakmai tevékenységgel* kapcsolatos adatok közzétételi kötelezettségére. A szakmai tevékenységet viszont az SZMSZ mellett (előtt) az AO határozza meg, azaz ebből a dokumentumból tudható meg az, hogy melyek azok a szakmai tevékenységek, amikről közérdekű adat kérhető. A könyvtári mintaadó gyakorlat, amelyet figyelembe vettem az adatkör kiválasztásakor, az AO-t közölte. Ezek alapján került ez a szempont a vizsgálat látókörébe.

A szervezeti struktúra és a felügyelt szervek, kiadványok esetében a kapott eredmény értelmezése kapcsán csak tapogatózni lehet, az adatközlés elmaradása két okra is visszavezethető. A vizsgálat nem deríthette fel pontosan, hogy van-e, vagy nincs az adatközlést szükségessé tevő tartalom az adott könyvtár esetében. Ebben a kategóriában tehát a honlap közvetett tartalmaiból lehetett következtetni arra, hogy szükség lenne-e az adatközlésre vagy sem.

Összességében ebben a kategóriában csak a személyek elérhetősége produkált érdemi hozzáférési értéket. A szervezeti struktúra esetében elvárható, az Alapító Okirat esetében ajánlható, hogy a könyvtárak lépjenek a hozzáférés érdekében. A felügyeleti szervek és a kiadványok esetében nem lehet tudni, hogy a jelenleg elérhető tájékoztatás korrektil bemutatja-e a helyzetet, vagy hiányos és kiegészítésre szorul.

A tevékenységre vonatkozó adatok

E területen is négy kategóriát vizsgáltam.

5. az SZMSZ elérhetőségét,
6. az alaptevékenységhez kötődő jogszabályok elérhetőségét,
7. a nyitva tartás bemutatását,
8. a szolgáltatások elérhetőségét, a könyvtárhasználati szabályzat közlését.

A szervezetet és tevékenységét az SZMSZ írja le, az ehhez való hozzáférés egyben a szervezet

megismerhetőségét is jelenti. SZMSZ-szel minden szervezetnek rendelkeznie kell, tehát itt az adatközlés teljes körűen elvárható. Hasonlóan teljes körű adatközlés várható el a jogszabályi környezetre utalás vonatkozásában, hiszen minden szervezet jogi keretek között tevékenykedik, ezeknek megfelelően kell megszerveznie az életét. Természetesen a jogi keretek esetében nemcsak a mindenkire egyaránt érvényes törvényekre és ágazati jogszabályokra, hanem a helyi önkormányzati, fenntartói rendeletekre, szabályozásra is gondolunk. A tevékenységet befolyásoló helyi szabályok ismerete nélkül nem lehet pontosan értékelni a szervezet tevékenységét.

A nyitva tartás is alapvető információ, ebből lehet megtudni, hogy egy szervezet vagy egy szolgáltatás mettől meddig érhető el. Ebben a vonatkozásban az OKM-nek és a KI-nek is van nyitva tartása, hiszen szolgáltató szervezetek is egyben. A minisztérium a különféle ügyintézesek bemutatása kapcsán ezt közli is. A KI esetében „Szolgáltatások” címszó alatt a Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtár szolgáltatásai érhetőek el a nyitva tartási információval egyetemben.

Végezetül a szolgáltatások elérésének feltételeit leíró Könyvtárhasználati Szabályzat (KSZ) elérhetőségét vizsgáltam. Ilyen szabályzata minden könyvtárnak van (vagy kellene, hogy legyen), tehát az adatközlés teljes körűen elvárható. Amint látható, a négy, teljes körűen elvárható adatközlési csoportból csak egy adat, a nyitva tartásról adott információ az, ami teljesítette is az elvárást. Igaz, itt sem hibátlan az érték. Meglepő ebben a körben az állami felsőoktatási könyvtárak adatközlési hiányossága. A nyitva tartás mellett a KSZ információi azok, amelyek még elfogadható mértékben megjelennek a honlapokon.

Kategóriák		SZMSZ	Alaptevékenységhez kötődő jogszabályok	Nyitva tartás	Szolgáltatások elérhetősége KSZ
Nagyvárosi, megyei	%	46,4	0,0	100,0	89,3
Középvárosi		15,6	0,0	96,9	84,4
Kisvárosi		17,1	2,4	97,6	63,4
Városi összesen		24,8	1,0	98,0	77,2
Községi összesen		0,0	0,0	83,3	23,3
Települési összesen		19,1	0,8	94,7	64,9
Állami felsőoktatási		21,4	7,1	71,4	57,1
Egyházi felsőoktatási		0,0	0,0	100,0	66,7
Felsőoktatási összesen		16,2	5,4	78,4	59,5
Mindösszesen		18,5	1,8	91,1	63,7

Meg kell azonban jegyezni, általános jelenség, hogy nem a teljes használati szabályzatot adják közre, hanem az egyes szolgáltatások bemutatása kapcsán az ezekhez tartozó információt. Ez megvalósulhat a KSZ-ből történő jelzett (vagy nem jelzett) kiemeléssel, vagy a KSZ-től függetlenül megfogalmazott leírással. A felhasználó számára az egyes szolgáltatások kapcsán a teljes szabályzat beidézése nem is lenne igazán szerencsés megoldás. Ezért azt a honlapot, amely a szükséges részletinformációkat közölte, ebben a vonatkozásban adatközlőnek tekintetem. Ugyanakkor, ha az lett volna a kérdés, hogy a honlapon megjelenik-e a teljes Könyvtárhasználati Szabályzat, akkor a könyvtárak jóval kisebb százaléka került volna a válaszadói körbe! Célszerű és ajánlható, hogy az adatközlő könyvtár honlapján elérhető legyen a teljes KSZ, miközben az egyes szolgáltatások bemutatásakor kerüljenek külön is kiemelésre a szolgáltatáshoz szorosan kapcsolódó KSZ-információk.

A másik két adatcsoport esetében azonban súlyosabb hiányosságokról beszélhetünk. Az SZMSZ közlésének a hiánya egészen meglepő értékkel bír: az egyházi felsőoktatási intézmények egyike sem közölt SZMSZ-t. Itt az érték 0%, épp úgy, ahogy a községi könyvtárakban. De a kis és középvárosok és az állami felsőoktatás intézmé-

nyeinek is csak a 20%-a biztosít hozzáférést az SZMSZ-hez. Az adatközlés elmaradása ebben az esetben nem igazán magyarázható semmivel, hiszen az adatforrás a könyvtárak majd teljes körében kötelezően rendelkezésre áll. Egyszerű feledékenységről lenne szó?

Az alaptevékenységhez kötődő jogszabályok esetében már egészen biztosan szemléletbeli hiányosságot kell feltételeznünk az adatközlés elmaradása miatt. Egyszerűen nem gondolnak arra az adatközlők, hogy erről nekik tájékoztatást kellene nyújtaniuk. Ugyanakkor persze az sem tudható, hogy rendelkeznek-e ezzel az információval. Elképzelhető, hogy egyes könyvtárak számára nem kis feladatot jelent összegyűjteni a tevékenységüket meghatározó, érvényes jogszabályi listát. De ez már csupán feltételezés, hiszen a vizsgálatból nem derül ki, hogy adathiány vagy az adatok megléte miatt állt elő az a helyzet, hogy nem közöltek adatot.

Gazdálkodási adatok

E területen öt kategóriát vizsgáltam.

9. hozzáférés az ellenőrzések nyilvános megállapításaihoz,
10. hozzáférés a költségvetéshez,
11. hozzáférés a beszámolóhoz,

12. hozzáférés a szolgáltatási szerződésekhez,
13. hozzáférés az illetményekhez, juttatásokhoz.

A gazdálkodásról szóló információk a közérdekű adatszolgáltatás természetes részét képezik. Lehet, hogy kényes részét, de részét. Az itt felsorolt adatok mindegyike az adatközlés szándékától függetlenül is létező adat, tehát akár a teljes körű adatközlés is elvárható. A 11., 12. pont esetében azonban a teljes körűség elvárásával szemben kivételt kell, hogy tegyünk, hiszen összevont, szervezetében nem önálló intézmény esetében az adatközlő könyvtár nem biztos, hogy rendelkezik az információkkal, illetve azok felett. Hasonló helyzet állhat elő a 13. pontnál is. Mivel az illetményeket olyan módon kell közölni, hogy az a személyhez kötést ne tegye lehetővé, akkor járunk el helyesen, ha a bér, illetve a juttatás összességének közlését tesszük meg. Az egyszemélyes intézmények esetében az adatközlő akkor tud helyesen eljárni, ha nem a személy illetményét, juttatásait közli, hanem arról ad tájékoztatást, hogy a fenntartó az egyéb területeivel együtt összesen mennyit fordít személyi kifizetésekre. Ebben az esetben azonban ez már valójában a fenntartó adata, nem a könyvtaré, tehát neki kell közölnie.

A táblázat értékei meglepőek. A könyvtárak gazdálkodásukról gyakorlatilag nem közölnek információt. A beszámolók és a költségvetés minimális arányú hozzáférhetővé tétele sem segít a helyzeten. A községek és az egyházi felsőoktatási könyvtárak köre egyetlen kategóriában sem ad információt. Ha pedig az adatközlés tartalmát tekintjük, akkor azt látjuk, hogy az ellenőrzésekről, illetve az illetmények, juttatások köréről egyáltalán nincs tájékoztatás, és a másik három témakör is csupán néhány százalékban érintett. Az okok keresése kapcsán megnéztem a „mintaadó” két intézmény erre vonatkozó adatközlési gyakorlatát. Lehetséges lenne, hogy a hasonló minta „bátorítja” a könyvtárakat az adatok megőrzésére? Nem, ez nem így van. Az Oktatási és Kulturális Minisztérium ugyanis teljes körben adatszolgáltató, és a Könyvtári Intézet is pozitív mintát ad, bár csak egyetlen területen, a beszámolóhoz való hozzáférésben.

Mindezek alapján azt kell mondanom, hogy a gazdálkodási adatok közlésének terén a tényleges helyzet bemutatása, illetve az okok feltárása összetettebb feladat, meghaladja ennek a vizsgálatnak a kereteit. Így csak egy általánosító megállapításra szorítkozom: az adatközlésre vonatkozó belső elhatározás erősítése javasolható.

Kategóriák		Az ellenőrzések nyilvános megállapításai	Költségvetés	Beszámoló	Szolgáltatási szerződések	Illetmények, juttatások
Nagyvárosi, megyei	%	0,0	7,1	21,4	0,0	0,0
Középvárosi		0,0	6,3	6,3	0,0	0,0
Kisvárosi		0,0	0,0	4,9	0,0	0,0
Városi összesen		0,0	4,0	9,9	0,0	0,0
Községi összesen		0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Települési összesen		0,0	3,1	7,6	0,0	0,0
Állami felsőoktatási		0,0	3,6	3,6	3,6	0,0
Egyházi felsőoktatási		0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Felsőoktatási összesen		0,0	2,7	2,7	2,7	0,0
Mindösszesen		0,0	3,0	6,5	0,6	0,0

Elemzési adatok

Második szempont: a társadalmi kapcsolatok közérdekű adatai

Az itt vizsgált adatok a „puhábbak” közé tartoznak, hiszen ezek közlése a közérdekű adatközlésről szóló jogszabályban csak körülírt, tételesen nincs előírva. Ezzel együtt megpróbáltam számba venni a legfontosabbakat: azokat a területeket, amelyekre egyéb jogszabályi előírások is vonatkoznak. Így az akadálymentesítés és a helyismeret került ide fontos könyvtári küldetésként az olvasásfejlesztés mellett. És ebben a blokkban, ezzel összefüggésben vizsgáltam még a civil és a szakmai partnerekkel való együttműködésre vonatkozó információkat is:

A hátrányos helyzettel kapcsolatos információk

14. az akadálymentesség jelöltsége
15. híradás a speciális szolgáltatásokról

Partnerek, partner könyvtárak, intézmények

16. szakmai partnerek

A civil kapcsolatok bemutatása

17. civil partnerek

Az identitás erősítése

18. a helyismereti szolgáltatások leírása
19. utcatérkép
20. emlékhelyek
21. évfordulók
22. arcképcsarnok
23. kitüntetések

Az olvasásfejlesztés információi

24. az új könyvek, dokumentumok ajánlásai

Hogy a *hátrányos helyzettel*, az akadálymentesítéssel kapcsolatos információk valamennyi könyvtártípusra érvényesek, ahhoz talán nem fér kétség. A szakmai partnerkapcsolatokban is minden könyvtár érintett. Magyarázatot igényelhet azonban az a megítélés, hogy a civil kapcsolatok

bemutatása, az identitás erősítése (helyismereti tevékenység) és az olvasásfejlesztés a felsőoktatási szakkönyvtári körre éppúgy vonatkozható tartalom-e, mint ahogy azt a közkönyvtári körben érezzük.

Véleményem szerint nem a feladat, hanem a *feladat tartalma* lehet más az egyes könyvtártípusokban. Civil kapcsolatokkal, az identitás erősítésével és olvasásfejlesztéssel minden könyvtárnak kell(ene) foglalkoznia.

A *civil kapcsolatok* terén azt vizsgáltam, hogy a könyvtár honlapja szól-e a környezet (település, egyetem) civil szervezeteiről, tesz-e ajánlást a bekapcsolódni vágyók számára az élen járó, pozitív példát nyújtó közösségek bemutatásával a szabadidő társadalmilag hasznos eltöltésére. A szakmai partnerkapcsolatok kapcsán is több információt várnék az „Ugródeszka” linkmutatójánál. Olyan információkat kerestem, melyek indokolják is az együttműködést, és egyben be is mutatják a partnerintézményt abban a szerepében, amely az együttműködés során kiteljesedik, amely szerep kiegészíti a mi szolgáltatásainkat. Hiszen akkor érdemes elugrani a honlapunkról, ha a partnerünk – akire büszkék lehetünk, és akit ezért örömmel is ajánlunk, ahogy ő is ezt teszi remélhetően mivelünk – valamiben többet, jobbat tud nyújtani, mint mi magunk. Ebben a kontextusban a partner nem egy odavetett „lásd még” felsorolás tagja, hanem egy tudatosan épített és menedzselte szolgáltatási rendszer része.

A *helyismereti, avagy identitást erősítő tevékenység* a könyvtári törvény által rögzítetten ugyan a települési könyvtáraknál felsorolt feladat¹⁰, de ezen túlmutatóan kijelenthető, hogy minden könyvtár számára óriási kihívás, hiszen többek között éppen ebben a szerepkörben határozhatja meg minden könyvtár önmagát tudásbázisként. Ebben a szerepkörében válhat pótolhatatlanul azzá. A tudásbázis teremtésnek – melyre minden könyvtár hivatott! – ugyanis két iránya lehetséges. Ha önmagunkat (saját könyvtárunkat) állítjuk középpontba, akkor érthetővé válik ez a két irány. Gyűjthetünk a környező világról (külső ismeretek) és belső világunkról (belső ismeretek) információkat tartalmazó dokumen-

tumokat. A könyvtárak ma már tudják, hogy gyűjteményüket nem tudják enciklopédikussá tenni, de nincs is erre szükség. A világ tudását ugyanis nem egy önálló nagykönyvtár, hanem a könyvtárak együttműködő rendszere őrzi és kezeli. Ebben a szegmensben – a külső ismeretekről szóló dokumentumok világában – sokkal nagyobb a jelentősége a rendszertagok együttműködését segítő technikáknak, technológiáknak, mint magának a helyben őrzött gyűjteménynek. A belső ismeretek, tudások terén azonban mindez fordítva igaz. Bármilyen megdöbbentő, belső világunk éppoly végtelen ismeretanyaggal bír, mint a külső. És belső könyvtári világunk tudását nem a társkönyvtárak rendszere, hanem a mi könyvtárunk őrzi. Ha bármely könyvtár a belső tudásáról (magáról a könyvtárról, a településről, ill. az egyetemről, fenntartóról, a fenntartó működéséről stb.) épít tudásbázist, akkor olyan ismereteket, dokumentumokat kezel, melyekkel

tevékenységét, életét bemutató dokumentumokat, adatokat kell ezalatt értenünk, míg felsőoktatási intézmény esetén az annak tevékenységét, életét bemutató dokumentumokat és adatokat. Az *olvasásfejlesztés* kapcsán, a számos lehetőség közül egy dolgot vizsgáltam: jelesül azt, hogy az adott könyvtár ismerteti-e a könyvtáradságait, bemutatja-e a folyóiratait, közöl-e információkat, ajánlásokat ezen források „öröm-, illetve vágyakozással teli” felhasználásához. Megosztja-e azt az örömét másokkal, amit gyűjteménye, annak gyarapodása jelent számára. Az öröm megosztása ugyanis az egyik leghatásosabb marketing eszköz a cselekvések, szerepek pozitív példaként történő beállítására. Előfeltételezésem szerint ezeken a területeken – az előbb felsorolt indokok alapján – akár a teljes körű adatközlés is elvárható.

Hátrányos helyzet

Kategóriák		Jelölve van-e az akadálymentesség?	Vannak-e jelzett, hátrányos helyzetűeknek szóló szolgáltatások?
Nagyvárosi, megyei	%	7,1	25,0
Középvárosi		0,0	15,6
Kisvárosi		0,0	2,4
Városi összesen		2,0	12,9
Községi összesen		0,0	0,0
Települési összesen		1,5	9,9
Állami felsőoktatási		0,0	0,0
Egyházi felsőoktatási		0,0	0,0
Felsőoktatási összesen		0,0	0,0
Mindösszesen		1,2	7,7

senki más a világon nem rendelkezik. Így válhatunk a világ legértékesebb tudásbázisainak öreivé. A könyvtár – lévén nem öncélú intézmény – felelős a fenntartója sikeréért is. A fenntartója sikerességéhez pedig többek között a fenntartói identitás megőrzött tartalmaival járulhat hozzá. A könyvtár mindenképpen felelős tehát a lokális információk begyűjtéséért, rögzítéséért, visszakereshetővé tételéért. Akár településben, akár intézményben, szervezetben gondolkodunk. A település részeként a településről szóló, annak

Az akadálymentesség kapcsán a települések esetében a szakfelügyeleti vizsgálatok azt állapították meg, hogy 19,3%-ukban minden akadálymentes, azaz jelölhető lenne az akadálymentesség. Ezzel szemben 1,5%-nyian adnak erről csupán hírt. Természetesen az akadálymentes közintézményekkel rendelkező települések nem biztos, hogy rendelkeznek honlappal. Külön vizsgálattal tudnánk pontosítani a tényleges helyzetet, annyi azonban elmondható, hogy az adatközlés aránya nem megfelelő. A felsőokta-

tási könyvtárak esetében még egyértelműbb a helyzet, hiszen esetükben 48%-os az akadálymentesség, míg erről szóló adatközléssel egyáltalán nem találkoztam. Ez valószínűleg figyelmetlenségre vezethető vissza, hiszen az információ az adatközléshez rendelkezésre áll.

Más a helyzet a speciális szolgáltatásokról történő tájékoztatással. A közölt értékek azt jelzik, hogy ennyi esetben találtam ilyen tartalmú információt, de az már nem derül ki az adatsorból, hogy milyen százalékban történt „információ-elhallgatás”, azaz van-e olyan könyvtár, amelyik biztosít ilyen szolgáltatást, noha a honlapján erről nem közöl információt.

Szakmai és civil partnerek

Kategóriák		Szakmai partnerek	Civil kapcsolatok bemutatása
Nagyvárosi, megyei	%	57,1	14,3
Középvárosi		21,9	34,4
Kisvárosi		17,1	17,1
Városi összesen		29,7	21,8
Községi összesen		3,3	70,0
Település összesen		23,7	32,8
Állami felsőoktatási		17,9	3,6
Egyházi felsőoktatási		44,4	0,0
Felsőoktatási összesen		24,3	2,7
Mindösszesen			23,8

A partnerkapcsolatok bemutatása kapcsán érdekes megállapításra ad lehetőséget a vizsgálat. Talán egyetlen egyéb szempont szerint sincs akkora különbség az adatszolgáltatói kategóriák eredményei között, mint itt. Összességében mind a szakmai, mind a civil partnerekről szóló információadás 25 % körüli eredményt ért el, azonban ez az átlag szélsőséges belső arányokat takar. Míg a községek szinte nem is emlegetnek szakmai partnert, addig esetükben a civil környezetre történő utalás 70%-os! Igen: a település életébe a könyvtár és annak honlapja itt van leginkább beágyazódva. A felsőoktatási könyvtárak esetében éppen ellenkező a helyzet: ott a szakmai partnerekre való utalás a meghatározó a civil kapcsolatok bemutatása helyett.

De meglepő és markáns az állami és az egyházi felsőoktatási könyvtárak közötti különbség is a szakmai partnerek bemutatása terén. Mivel minden könyvtárnak van szakmai és civil partnere, ezért az elvárható érték jóval magasabb lehetne, ezen a területen tehát mindenképpen indokolt az előbbre lépés.

Az identitás erősítése, a helyismereti tevékenység

Itt hat olyan megjelenési forma meglétét vizsgáltam, mely minden könyvtár számára elérhető, illetve jelentéssel bír. A szolgáltatások általánosságban történő leírása mellett megnéztem, közöl-e a honlap a könyvtárhoz kötődő térkép-

információt (mi, hol, hogyan található meg)? Ez ma például Google térképszolgáltatásának a beépítésével egyszerűen megoldható.

Ezen kívül minden könyvtárnak vagy könyvtári környezetnek (településnek, egyetemnek) vannak emlékhelyei, emlékszobái, sarkai, kultikus helyszínei, melyeket csak a helyiek ismernek igazán.

Az évfordulók szintén a helyismerettel rendelkezőknek mondanak sokat, mint ahogy az arc képcsarnok is olyan eszköz, mely a könyvtárhoz, a településhez, a szervezethez köthető kiemelkedő személyek bemutatását teszi lehetővé. A kitüntetések bemutatása pedig lehetőséget ad a település, a szervezet, az egyetem elismerési rendjébe történő bepillantásra és a kitüntetettek

megismerésére, általuk a településről, az egyetemről szóló ismereteink gazdagodnak.

Ezek az információk rendelkezésre állnak, akár össze vannak gyűjtve, akár nem. Csak rajtunk múlik a szolgáltatásuk.

Kategóriák		Helyismereti szolgáltatások leírása	Utca-térkép	Emlék-helyek	Évfordulók	Arcképcsarnok	Kitüntetések
Nagyvárosi, megyei	%	39,3	17,9	7,1	25,0	14,3	7,1
Középvárosi		25,0	9,4	18,8	25,0	34,4	3,1
Kisvárosi		17,1	22,0	14,6	9,8	12,2	0,0
Városi összesen		25,7	16,8	13,9	18,8	19,8	3,0
Községi összesen		0,0	20,0	53,3	0,0	3,3	3,3
Települési összesen		19,8	17,6	22,9	14,5	16,0	3,1
Állami felsőoktatási		0,0	21,4	0,0	0,0	7,1	0,0
Egyházi felsőoktatási		0,0	11,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Felsőoktatási összesen		0,0	18,9	0,0	0,0	5,4	0,0
Mindösszesen		15,5	17,9	17,9	11,3	13,7	2,4

A táblázat arra utal, hogy az identitást erősítő helyismereti munka szinte kizárólag a települési könyvtári kör sajátja. A felsőoktatási könyvtárak esetében ezen a téren szemléletváltásra van (enne) szükség.

A települési könyvtárakon belül – a hat vizsgált szerep összességében – a községek egyáltalán nem tűnnek lemaradónak. Ugyan háromszor szerepelnek a városi átlag alatt, de háromszor szerepelnek felette is. Úgy tűnik tehát, hogy a legkisebb települések is fontosnak érzik ezt a területet, sőt lehet tőlük tanulni is, bár például a helyismereti szolgáltatás leírásával egyáltalán nem rendelkeznek. Ez arra utalhat, hogy e területen most még elsősorban a spontán megjelenés a jellemző, nem alakult ki még a kistelepüléseken végzendő helyismereti könyvtári munka központi irányítása. Az adatközlési tartalmak bővítését e területen is érdemes elősegíteni.

Olvasásfejlesztés

Kategóriák		Olvasásfejlesztés
Nagyvárosi, megyei	%	17,9
Középvárosi		37,5
Kisvárosi		24,4
Városi összesen		26,7
Községi összesen		3,3
Települési összesen		21,4
Állami felsőoktatási		28,6
Egyházi felsőoktatási		0,0
Felsőoktatási összesen		21,6
Mindösszesen		21,4

Tanulságos képet rajzol elénk a táblázat a könyv-, a dokumentum-újdonságok honlapon történő bemutatásáról. A középvárosok kategóriája viszi el a pálmát. Ez az a kategória, ahol már van elegendő szakmai, szervezeti muníció e feladatok ellátásához, miközben még kifejezetten családias, meleg, személyes légkörben folyik ez a szolgáltatás, az irodalom ajánlása. Az állami felsőoktatási könyvtárak körében is ismert és alkalmazott ez a technika, miközben meglepő az

egyházi felsőoktatási könyvtáraknál tapasztalt érték hiánya. További meglepetés, hogy a városi körben a kisvárosok is megelőzik a legnagyobbakat, melyek egyébként szinte minden egyéb más kategóriában előttük teljesítenek. Mivel az olvasásfejlesztés minden könyvtár lehetősége, egyben a könyvtári rendszer felé irányuló olyan általános elvárás, melynek fejlesztését stratégiai célként tűztük ki magunk elé, ezért ebben a vonatkozásban az adatközlés erősítése mindenképpen indokolt.

Elemzési adatok

Harmadik szempont: a minőségügy, a minőség közérdekű adatai

Az ebben a kategóriában vizsgált adatok szintén a már emlegetett „puha” adatok körét szaporítják,

Önértékelési szempontok

26. az önértékelési szempontsor közzététele

A tevékenységet jellemző mutatók

27. a mutatók közzététele

Természetesen tudnunk kell, hogy a minőségre való törekvés elvének vallása mellett sem rendelkezik minden könyvtár minőségi kézikönyvvel, önértékelési szempontsorral vagy teljesítményének értékelésére kiválasztott és alkalmazott mutatókkal. Ha ezekkel nem rendelkezik, akkor nem is közzölheti őket. Mivel a vizsgálat csupán az adathiány megállapításáig jutott, s nem derülhetett ki az adathiány tényleges oka, ezért az itt kapott értékek nem tudják jellemezni az adatközlés mértékét. Az itt, ebben a kontextusban kimutatott értékek tehát nem tekinthetők az adatközlést jellemző százalékoknak, csupán a figyelem felkeltésére alkalmasak.

Kategóriák		A minőségi kézikönyv elérhetősége	Az önértékelési szempontsor elérhetősége	Jellemző mutatók elérhetősége
Nagyvárosi, megyei	%	0,0	0,0	10,7
Középvárosi		0,0	0,0	0,0
Kisvárosi		0,0	0,0	0,0
Városi összesen		0,0	0,0	3,0
Községi összesen		0,0	0,0	0,0
Települési összesen		0,0	0,0	2,3
Állami felsőoktatási		0,0	0,0	0,0
Egyházi felsőoktatási		0,0	0,0	0,0
Felsőoktatási összesen		0,0	0,0	0,0
Mindösszesen		0,0	0,0	1,8

hiszen a közérdekű adatközlésről szóló jogszabály ezeket csak körülírja, tételesen nem nevezi meg. Ugyanakkor jogosan vélelmezhetjük – mivel a könyvtárak körében a minőségre való törekvés mára már elterjedt, elfogadott szemléletmód –, hogy ennek közhasznú információit a könyvtárak honlapjaikon közzé is teszik.

Minőségi kézikönyv

25. a kézikönyv elérhetővé tétele

A táblázat adatai azt sugallják, hogy a könyvtárak a minőségüggyel kapcsolatos közérdekű adatközlés terén jelentős lemaradásban vannak. Vagy nincsenek ezzel kapcsolatos dokumentumaik, vagy ha vannak, akkor nem közlik azokat. Vagy nincsenek a tevékenységük jellemzésére kiválasztott mutatóik, vagy ha vannak, nem közlik azokat. Egyetlen kivételt a nagyvárosok kategóriájában találunk, ahol előfordul, hogy közölnek mutatókat. De feltehetően itt is jóval

kisebb számban történik adatközlés, mint amilyen mértékben már a mutató használat elterjedt. A táblázat arra mindenképpen felhívja a figyelmet, hogy az egyébként oly fontos, prioritást élvező területen, a minőségre való törekvés során a könyvtáraknak élniük kell a közérdekű adatközlés adta kommunikációs lehetőséggel, tájékoztatniuk kell a felhasználókat, egyben a könyvtár társadalmi környezetét az elvárások kielégítésének irányába fejlődő könyvtár ilyen vonatkozású (és dokumentumokban fellelhető) információiról.

Záró gondolatok

„A huszadik század a számoké. Már a tizenkilencedik is az volt. A nevelés és az élet számokkal tömi meg már fejlődő korában az ember agyvelejét, s ezek, mint a zab a föld termő erejét, éppen azokat a nedveket szárítják ki, melyek a meseköltéshez szükségesek.¹¹”

Mikszáth Kálmán több mint száz éve írta ezeket a gondolatokat. S lám, az előzőekben közölt kilenc táblázat rengeteg oszlopában publikált számmal – szinte akaratlanul – beteljesitem a nagy palóc író kijelentését. Számokkal, illetve számok alapján próbálom megfogalmazni teendőinket könyvtárügyünk, a társadalom fejlődése érdekében. Számokkal értelmezem a jogszabályt.

Ilyen jövőt álmódott nekünk Mikszáth? És King tiszteletes? És mi magunk? Valóban kiszáradtak már azok a nedvek, amik a meseköltéshez nélkülözhetetlenek?

Talán nem. Az én álmom nem arról szól, hogy tevékenységünknek adatkupaccá, közérdekűen közlendő adatsokasággá kellene válnia. Az álmom az *álomról* szól. Arról, hogy az talán meg is valósulhat.

A könyvtár az információs esélyegyenlőség és a demokrácia helye. Olyan szolgáltató intézmény, amely mindenki számára biztosítja a hozzáférést a dokumentumokhoz, az információkhoz, a magyar és az egyetemes kultúra kincseihez. Legyen így.

Jegyzetek

1. A kézirat lezárásának időpontja: 2009. május 29.
2. OSZK = Országos Széchényi Könyvtár. Honlapjának címe: <http://www.oszk.hu>
3. KI = Könyvtári Intézet. A felhívás elérhető: http://www.ki.oszk.hu/107/e107_files/downloads/kozerdekuadat.rtf
4. A Subito-rendszer = német dokumentumszolgáltató rendszer. Ld. a <http://www.subito-doc.de> címen
5. 1997. évi CXL. törvény 55. §. 1. (a) szerint „... fő céljait nyilatkozatban közzé teszi.”
6. LÁDI László – FEHÉR Miklós: Reprezentatív vizsgálatok a szakfelügyeleti kérdőívek alapján. In: A könyvtári szakfelügyeletről. Tájékoztató a 2002–2008 közötti szakfelügyeleti vizsgálatok eredményeiről. Bp. : OKM, 2009. 87. p.
7. Ezért merült fel bennem, hogy az OKM gazdag és tartalmas honlapján közérdekű adatként – azaz a minisztérium küldetéséből fakadó további információként miért ne lehetnék rá mondjuk például országunk himnuszára (énekelt, leírt vagy zenés változatban), jelképeire, legszebb tájaira, verseire, zenéire, festményeire, egyéb műalkotásaira, a magyar történelem kiemelkedő alakjaira, a magyar történelmi öröknaptárra, vagy a magyar tudománytörténeti tárra, a magyarság emlékhelyeire stb. – A honlapon, a közzétételi listákon meghatározott közérdekű adatokon kívül elektronikusan közzétehetőek más közérdekű és közérdekből nyilvános adatok is. (Ld. 2005. évi XC. Törvény 3. § (7))
8. Az informatikai és hírközlési miniszter 18/2005. (XII. 27.) IHM számú rendelete (A közzétételi listákon szereplő adatok közzétételéről szükséges közzétételi mintákról) szerint ezt a hivatkozást minden közfeladatot ellátó szervnek fel kell tüntetnie a honlapján.
9. A vizsgálatban minden esetben a honlap teljes tartalma figyelembe vételre került, függetlenül attól, hogy volt-e kiemelten közadat címszó alatti tartalom vagy sem.
10. 1997. évi CXL törvény 65 §. (2) c)
11. Mikszáth Kálmán: Az én jeles mondatom. Bp. : Mikszáth K., 1997. 114. p..

Megjegyzések Balogh András írása elé a könyvtári gondolkodás folyamatos megújulásáról és az állománygondozás aktuális kérdéseiről

TÓTH Gyula

Örülök, hogy a szerkesztőség előre megismertette velem *Balogh András* írását. Magam is úgy gondolom, hogy felvetései továbbgondolásra érdemesek, függetlenül attól, hogy a kiindulásként szolgáló helyzetet, a *Mikulás Gábor* által felvetett kérdéseket az MKE etikai bizottságának állásfoglalása és *Fehér Miklós* írása valamilyen módon lezárta (bár jobb lett volna a támadás színterén, a napilapban helyretenni), ám a helyzet, amelyre ez a tanulmány született, olyan társadalmi jelenség, amelyre a szakma úgy tud reagálni, ha végiggondolt, megvitatott és világos válaszokkal rendelkezik. Mindig is hiányoltam hazai szaksajtónkból a színvonalas vitákat, különösen így érzem ezt a most érintett témákkal kapcsolatosan.

Mikulás Gábor megbolygatta az állóvizet. A szakma viszont folytathatná a továbbgondolást. Erre Balogh András írása jó indítás lehet, mert színvonalasan, szélesebb kitekintéssel, a témát más nézőpontból újra gondolta, jó szándékú koncepciót fejtett ki, alkalmasat arra, hogy jó ízű párbeszédet kezdeményezzen, mely nem egyszerűen állománygondozási/gazdálkodási kérdés, hanem a nagyon is időszerű könyvtárfelfogást is érinti. Ebből a szempontból majdnem mindegy, hogy mennyiben lehet vele egyetérteni, és mely pontokon vitatható írása.

Egyetértek azzal, hogy a szituáció azért veszélyes, mert a kellő határok között mozgó menedzserszemléletre ugyan szükség van, de félok, hogy a szakmához nem értők napi érdekei szerint akarnak dönteni évezredek kérdéseiben. A szakma nem hagyhatja – mint az élet oly sok területén: közlekedés, egészségügy, stb., stb. –, hogy hozzá nem értők elrontsák azt, amit generációk építettek fel.

Mint valaha gyűjteményszervezést (is) oktató, mint legutóbb a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története kapcsán az 1980-as években lefolytatott, látszólag állományapasztási vitában elmélyülni kényszerülő – érzékelttem, hogy nemcsak arról van szó, hogy az apasztás irodalma töredéke a gyarapításának, hanem hogy a paradigmaváltáson átmenő új könyvtárfelfogás mennyi új kérdést vet fel, s a dilemma máig le nem zárt (mert nem is lehet az!).

Akár irigyelhetjük elődeinket, mennyivel egyszerűbb (inkább más!) dolguk volt a megőrző könyvtár időszakában, s mennyire más helyzetbe került az ún. használó könyvtár gyarapító könyvtárosa. Még nemrégiben is az önmagában álló könyvtár gyarapítását oktattuk, pedig mennyire más az ilyen-olyan rendszerek részeként működő intézmények helyzete. Aztán problémák sorát váltotta ki a dokumentumok sokszínűsége, az új típusok növekvő száma, életjelenségei. Változnak a használói szokások. Nálunk sajnos, akkor apadtak el az olvasó/olvasás/használat-vizsgálatok, amikor új helyzet állt elő. (Ma jobban ismerjük a 20. század utolsó harmadának könyvtári környezetét, mint az ezredfordulót!) Hogy a könyvtárfenntartók éppen akkor kezdték úgy érezni, itt az ideje a könyvtártámogatás csökkentésének (s az új keletű gazdasági válságról ne is essék szó!), amikor a választék és a dokumentumok ára égbe szökött. Ha morbid akarnék lenni, azt mondanám: ma számos könyvtárban jó dolog gyarapítónak lenni, hiszen alig van munkája, vagy olyan keveset költ, hogy majdnem mindegy, mit ront el!

Nem kívánom részleteiben értelmezni és nem akarom értékelni Balogh András írását, de azt hangsúlyozom, hogy egyetértek a „Mikulás-jelenség”-ről írtakkal. Mikulás tipikus példája a (nemzetközi) szakirodalmat olvasó, de nem gyakorló, a külföldi példát nem adaptáló, hanem másoló, és sajnos egyre terjedő gyakorlatnak. Egyetértek a jelenséget fogadó reagálás-kritikájával és a teendőket józanul soroló tennivaló-értelmezésével. Harmadik fejezete és a FSZEK adatai engem azon véleményemben erősítenek meg, hogy a magyar könyvtárak nem alulhasználtak (egyesekek persze igen!), hanem az 1970-es évektől azért nem bővül érdemben a használói kör, mert ennyihez vannak meg a feltételek. A FSZEK statisztika is azt mutatja, hogy még a legjobb könyvtárban is néhány év után beállnak a mutatók bizonyos szinten, s elhanyagolható ingadozással stabilak. Vagyis ahhoz, hogy a könyvtárak társadalmi kihasználtsága, s ezáltal a társadalmi megítélés javuljon, és a nyugat-európai és skandináv szinthez közeledjen – a szükséges polgárosodás, kulturális környezet mellett – könyvtári kapacitás növelésére és az említett országok színvonalára lenne szükség. (Ezért érzem erőtlennek és kevésbé könyvtári feladatnak azt, amit a kulturális nevelésről és igénykeltésről ír.) Hogy számára a FSZEK példa a kiindulási pont, érthető és nem is alaptalan. (Már másutt megírtam, hogy hiba volt az 1980-as és 1990-es évek elején nem kellően támogatni és követni *Kiss Jenő*, *Papp István* és mások erőfeszítéseit.) Az más kérdés, hogy a biblio-pláza hol követhető, de az biztos, hogy az állomány-kérdések csak rendszer keretében oldhatók meg legjobban. A forráselvonás és a radikális selejtezés nem ikerszavak, összekapcsolásuk könyvtárellenes, Mikulás példája vagy tévedésen alapul, vagy nevetséges. Ám mindkét jelenség nagyfokú odafigyelést igényel.

Balogh András írását ajánlom minden felelős könyvtáros figyelmébe, s remélem, hogy a kiváltó okot lezártnak tekintve, józan és hasznos vita indul el a ma aktuális minél pontosabb és árnyaltabb könyvtárfelfogás érdekében és ezen keresztül biztonságosabb fogódzóhoz juthatnak a könyvtárosok az állomány gyarapításához és apasztásához, a szabadpólc és általában a szolgáltatások megszervezéséhez – végső soron a könyvtárak társadalmi hasznosságának javításához.

A könyvtári reform kritikája, a reformkritika módszere

Dialektikus értelmezéskritika a „porosodó könyvek” problémájához*

BALOGH András

„Uralkodik rajtuk a könyvtár, a kecsegtető és tilalmas. Vele és érette élnek, s talán ellene is, mert bűnös módon azt remélik, hogy egy szép napon valamennyi titkát megszegik majd.”

„Mi a teendő? Abbahagyni az olvasást, és már csak a megőrzéssel törődni?”

Umberto Eco: A rózsza neve (Harmadik nap: Tercia)

Bevezetés

Az egyik vezető országos napilapban megjelent interjúban¹ „virgácsot” kapott a magyar könyvtári szakma. Az interjú alanya, *Mikulás Gábor* azt javasolta (lényegében), hogy a könyvtárügyet is be kell vonni a társadalmi ellátórendszerek reformjába, reformdiskurzusába. Ez a „reformbeszéd”, amely eredetileg egy marketingszemléletű, keresletalapú folyamatba kívánta helyezni az állományapasztás kérdését, túlzó radikalizmusa

és egyoldalúsága miatt végső soron egyfajta könyvtárpolitikai „*Endlösung*”-gá, a „feleslegesen porosodó” könyvek végső és szisztematikus likvidálásának víziójává torzult. Mivel a nyilatkozó nem a szakmában dolgozik, és kívülről „üzent” a könyvtáros szakmának, szavait nem lehet az önkritika belülről jövő megnyilatkozásaként és pozitívumként értelmezni. Negatív lélektani hatása azonban a nyilvánosság szélesebb rétegei által olvasott napilap hírértéke miatt ennél jóval több és illúziórombolóbb. A nyilatkozó tehát („ante portas”) az „új időknek új dalaival”

* Könyvtári reformon egy olyan (szimbolikus), szakmai gyűjtőfogalmat és folyamatot értek, amely a digitális forradalom és az átalakuló, demokratizálódó (még mindig „rendszerváltoztató”, útkereső) magyar társadalom sajátos történelmi párhuzamosságában, (részbeni egybeesésével) kifejezi azt a komplex paradigmaváltást, melyben az informatika (technikai) forradalma és a globalizáció (politikai, gazdasági, kulturális) forradalma együttesen alakítják át a magyar könyvtár társadalmi környezetét, s magát a könyvtárhasználati, könyvtárpolitikai trendeket.

(radikálisan) új (marketingalapú) könyvtárpolitika és könyvtárfilozófia képviselőjeként, egyben a kor „menedzser módon” gondolkodó embereként lépett föl, aki olyan történelmi időben aktualizálta (és egyszerűsítette le) mondanivalóját, amikor a költséghatékonyságnak rendelnek alá minden állami szolgáltatást (is), olyan könyvtári reformfilozófia letéteményeseként lépett fel, melyet a kor (gazdasági) szükségszerűségei is (elvben) alátámaszthatnak.

Történeti szempontból a könyvtár egy örökölt ellátórendszer elemeként (hol jobban, hol rosszabbul) betölti a társadalom informálódási és kulturális szükségleteit, és így vagy úgy, de alkalmazkodva a digitális korszak megváltozott szükségletrendszeréhez, a továbbfejlesztés és a rendszer jobbítása végett mindenképp érdemes a reformkritika tárgyává tenni. A nyilatkozónk azonban kétségkívül „veszélyes vizekre” evezett azzal a felütéssel, hogy a magyar könyvtári rendszer működésének gazdasági összefüggéseit, „költséghatékonyságát” vette górcső alá. Korábbi publicisztikai tevékenysége már előrevetítette e „marketingszemlélet” könyvtári alkalmazásainak, könyvtártudományi megokolásának módszereit, elméleti hátterét. Írásai sarkított „kivonataként” értelmezhetjük az említett interjút, s a mérleget és a kritikát is ennek fényében lehet csak objektív módon megfogalmazni. Cikkeinek széles látókörű és külföldre is kitekintő informatív tartalmát nagyban csökkenteni mindezen elméleti ismeretek a magyar könyvtári rendszerre, vagy akár annak egy-egy könyvtárára való átültetésének (menedzselésének) megvalósítási/gyakorlati hiányossága. Ékes igazolása lenne elméleti munkájának, ha a gyakorlatban is bizonyítani tudná, hogy az általa támogatott könyvtárszervezési koncepcióval sikeresebb, hatékonyabb, jobb, társadalmilag hasznosabb, (elismertebb) és jobban (ki)használt könyvtárat, könyvtárügyet lehet működtetni. Tapasztalati (gyakorlati) hiányosságai azonban – ha nem is igazolják feltétlenül a gyakorló könyvtári szakma tévedhetetlenségét és jobbíthatatlanságát – feljogosítják a szakmát arra, hogy védjék végzett munkájuk renomóját, ragaszkodjanak dokumen-

tumaikhoz, még ha olyanok is, amilyenek beállítja a szerző, mert ezek már önmagukban többet jelentenek, mint az íróasztalnál, az „olvashow” való világtól messze lévő irodákban kidolgozott elméletek és jobbító szándékok.

Az interjúbeli kritika tehát rendkívül sematikus, elvontan, kidolgozatlanul, (a selejtezés axiómájára) egyszerűsítve, a könyvtári hálózatok feladatainak-hagyományainak kontextusából, állományuk jellegzetességeiből kiragadva és (ki) sarkítva, ebből következően megtévesztő módon a könyvtári-szakmai problémákat tévesen általánosító súlypontokkal bemutatva jelent meg a széles közvélemény előtt, ami kétségkívül hiba volt. Mindazonáltal a beszédmód újszerű szempontjai, „radikalizmusa” (talán) meglephették a szakmát, hiszen eleddig kevesen próbálták csak egy szempont, az állománygyarapítás és apasztás „marketingfilozófiai” kérdése köré építeni az egész (könyvtári) rendszer kritikáját.

Írásom nem azt vizsgálja, hogy egy ilyen marketingelvű axiómarendszer a saját premisszáján belül mennyire érvényes és igazolható, kritikám elsősorban arra irányul, hogy helyese a felvetés könyvtártudományi átvétele, és választásban egy másmilyen, a közszolgáltatás dimenziójából kiinduló könyvtárképet mutatok be alternatívaként. Szeretném bebizonyítani, hogy a könyvtárügy gyakorlatában nem az a fő cél, hogy költséghatékony legyen, mivel *a könyvtár küldetését tekintve nem piaci szereplő*. A költséghatékonyság helyett elég, ha „egyszerűen” (szakmailag) hatékony a rendszer, melynek elérése szintén nem egyszerű, de nem forráselvonásokkal és radikális selejtezéssel valósítható meg, hanem további források bevonásával, és ez az egyetlen reális reformlehetőség, amely a könyvtárat a szakmai és funkcionális kereteken belül képes tartani.

A kétféle premissza diszkrepanciája az, hogy a könyvtárat piaci vagy „állami” szereplőnek tekintjük-e. Ez a különbség mindazonáltal a könyvtári reformkritika elméleti módszerének különbözőségeire is vonatkozik: közgazdasági-marketing, vagy (kultúr)-filozófiai megalapozottságú axiómát követünk-e a szakma kér-

déseinek interpretálásához? Mi egy filozófiai kritikára² építünk, és meggyőződésünk, hogy ez a helyesebb út, de csakis egy olyan szakmai professzionalizmussal párosulva, amelyet egyébként Mikulás is képvisel a szakterületén, vezethet el a helyes megoldásokhoz. Amíg azonban ezekben nincs szakmai, politikai, társadalmi konszenzus, addig nehéz a könyvek „porosodásának” problémájára megfelelő választ adni. Nyilvánvaló, hogy a könyvtárat – elsősorban a közkönyvtárat – alapvetően (kulturális) közszolgáltatási célokra, nem pedig piaci (információs) igények kielégítésére hozták létre. A közpénzeknek alapvetően a közérdek hasznát szolgáló, nem profitorientált intézményekben és szolgáltatásokban (és nem piaci áron) kell hasznosulniuk. (Nem úgy, ahogy a Nemzeti Digitális Közműprojektben /NDK/ a közpénzt a tőkének áramoltató logikájában állami és EU-s forrásokból lényegében magáncégek /piaci-informatikai/ szolgáltatásaihoz építenek optikai infrastruktúrát.³)

Ettől a kitérőtől – ha nem is teljesen – függetlenül szeretnénk rámutatni arra, hogy Mikulás Gábor felvetéseit korlátozottságuk ellenére sem lehet teljesen „okafogyottnak” tekinteni, hiszen nincs olyan (előítéletmentes) könyvtári gyakorlat, amelyet ne lehetne (tovább) fejleszteni, javítani, de csak differenciáltan beépített koncepciókkal. A piacorientált gondolkodás új sémákat igyekszik meghonosítani a hazai könyvtárügyben, mindenekelőtt a költséghatékonyság elvont kategóriáját; állítása szerint – és ezt a nemzetközi tapasztalatok alá is támasztják – az idő megkongatott bizonyos vészharangokat a könyvtári állománygazdálkodás hatékonyságának, megtérülésének „közpénzügyi” vonatkozásában. Nekünk, könyvtárosoknak azonban fontos, hogy ezen „reformelképzelések” (eredendő) hiányosságaira, téves premisszáira (is), de (korlátozott) jogosságára, érvényességi körére is utaljunk, amikor a mindennapi olvasószolgálati munka gyakorlati perspektíváiból elemezzük javaslatait. E kritikai módszer dialektikus kettőssége fogja tehát a „reformelképzelésekhez” való viszonyomat megalapozni.

Az interjú megjelenésének körülményei, időzítése, a megszólalás szakmai színvonala és módja rossz kontextusban és nem a megfelelő (nem szakmai) orgánumban vetett föl olyan problémákat – kvázi lejárta, szimplifikálva a valódi könyvtári reformok perspektíváit –, amelyek mögé nézve megfelelően árnyalva és kellő szakmai tapasztalattal és rálátással, differenciáltan lehetne csak elfogulatlan véleményt és kritikát alkotni. Ezért – talán sokak meglepetésére – úgy gondolom, hogy (mégis) van értelme mélyebben is foglalkozni e fölvetés egyszerre tágabb társadalmi és szűkebb szakmai összefüggéseivel. Ezzel az állítással természetesen nem védhető a nyilatkozat szakmai-etikai aggályossága, de hibáznánk akkor is, ha (ellen) reakcióként felfüggesztenénk a párbeszédet, a vitát. Mikulás megállapításai ebben a formában természetesen csak elvont kritikai „támadások”, de éppen ezért is érdemes konkrét szakmai, könyvtári diskurzustérben differenciáltan kibontani őket. *Nem a diskurzus elnémitása, hanem sokkal inkább magasabb (szakmai) szintre emelése, a gondolkodásba való beemelése és a szakmailag-társadalmilag helyes kiút megállapítása lenne szükséges.* (Természetesen rá kell mutatni gondolatmenetének, érvelésének gyengeségeire és korlátozott érvényességi körére, de az ellenreakciók hiányosságaira is.)

Emlékeztetnék *Zsidai József* nagy szakmai vitát kiváltó írására, a *Javaslat a magyar könyvtári szervezet átalakítására és a költséggazdálkodás racionalizálására*,⁴ melyben a szakterületi információs központok megszüntetését vetette fel 1996-ban. Meg kell jegyeznünk, hogy Zsidai tanulmánya, bár szintén pénzügyi aspektusból vizsgálja a magyar könyvtári rendszert, a Népszabadság-interjúhoz képest magas szakmai nívót képvisel, sok hivatkozással és a szakmát belülről is áttekinteni képes (bár téves) okfejtéssel és következtetéssel. A tanulmánynak az volt az egyik legismertebb negatív hatása, hogy az akkor megszüntetésre javasolt öt nagy országos szakkönyvtár közül az *Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár*nak (OMIKK)

a Budapesti Műszaki Egyetem könyvtárába történő későbbi beolvasztásához szolgált részben (akaratlanul) szakmai-politikai munícióul, hivatkozási alapként. (Azóta az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumban és az Országos Idegennyelvű Könyvtárban is komoly racionalizálások, szervezeti-épületi összevonások, /reformok?/ történtek.)

Zsidai írásának „örök tanulságul” kellett volna szolgálnia ahhoz, hogy ha közgazdaságtani-szakmai részgazságokat, összefüggéseket esetleg fel is tárt a gondolatmenete, mindemellett mi az, ami az országos nyilvánosság előtt felelősen kimondható a könyvtárügyről, mert sosem lehet tudni, hogy melyek azok a szakmai megnyilatkozások, téves és szubjektív általánosítások és érvek, amelyek könnyen céltáblává tehetik az aktuális politikai kurzus „reformelképzeléséhez” a könyvtárügyet. Utólagosan és röviden áttekintve Zsidai cikkét, mert nem ezzel szeretnék természetesen foglalkozni, főbb pénzügyi, költség-takarékossági számításai alapján a megszűnő öt országos szakkönyvtár és a tizenkilenc megyei könyvtár városi könyvtárrá alakítása során összesen kb. egy milliárd forintot lehetett volna megtakarítani, melyet egyébként a szerző nem elvonni, hanem visszaforgatni akart a könyvtárügybe bérezésre. Mindezen változtatások vélelmezett és valós előnyeit megfontolva, az inflációt is beszámítva, mai értéken is messze nem lett volna arányos a megtakarítás a veszteséghez (könyvtárak megszüntetéséhez, visszaminősítéséhez) képest. A veszteség, melyet a kultúra esetében pénzben sohasem lehet pontosan kifejezni, és ami érte volna a használókat a javaslat teljes körű megvalósulása esetén, behozhatatlan hátrányba hozta volna a régiók területi-könyvtári szakmai koordinációját és az ágazati-szakmai könyvtári ellátást, vagyis a tudásgazdaságot. Az ismert változtatások összességében még akkor is több kárt okoztak, mint hasznot, ha bizonyos szakmai párhuzamosságok meg is szűntek általa, mivel ha „mást nem is”, de egy stratégiai, belvárosi helyen lévő értékes ingatlant, akár más típusú (köz)könyvtári funkció kialakításához, elveszített a könyvtárügy. Az OMIKK helyére

költözött *Kempelen Farkas Hallgatói Információs Központ* (HIK) nem végez annyi többlet-(köz)feladatot az oktatás (pláne a könyvtárak felé), amelyet bármelyik egyetemi könyvtár magasabb többlettámogatással ne tudna ellátni, de a politikai hatalomnak szüksége volt az épületre az akkori oktatáspolitikai újításainak frissen felmutatható háttérintézményeként. Az egyetlen pozitívuma az volt e történéseknek, hogy felújították az OMIKK volt épületét. Az esetleges pozitív változások tehát eltörpülnek a könyvtári szakmát (végső soron a használókat, információs szükségleteket) ért társadalmi hátrányok mellett.

Zsidai kompetens gondolatmenetéhez viszonyítva Mikulás Gábor (reform)kísérlete radikális premisszái, s gondolatainak alapvető „koherenciazavara” miatt (érthető módon) „visszapattant a szakmáról”, a virtuális diskurzusterben gellert kapott, kudarcot vallott: megalapozatlansága miatt azonnali és teljes elutasítást váltott ki a szakma nagyobb részéből, mivel megfelelő és elégséges napi szakmai tapasztalat nélkül próbált „fogást” találni az általa „mozdulatlanná dermedtnék” (porosodónak) tételezett közkönyvtári könyvállományon, és az általa „pazarlónak” tételezett állománygyarapítási politikán. „Rossz helyen”, rosszul és szerencsétlen időzítéssel próbálta tehát egy felületi merítés (10 közepes város) adataira hivatkozva szakértőként a (szélesebb) közvélemény figyelmét egyes könyvtárhasználati „problémákra” felhívni. A könyvtári dokumentumok „porosodásának” megfogalmazásával a könyvek (dokumentumok) kölcsönzésének csökkenéséből kiindulva a könyvtárhasználat jelenlegi trendjeit egydimenziós problémává és „általános válsággá” redukálta. Megnyilatkozásának stílusa és időzítése tehát nem *comme il faut*, és ebből a szempontból jogos az elutasítás. Mindazonáltal a megfelelő mélységű mintával végzett kutatás hozhat olyan eredményt, amely arra a következtetésre juthat, hogy változtatni kell az állománykezelés (gyűjteményépítés, raktározás, apasztás) jelenlegi gyakorlatán, de nem mindegy hogyan,

mert lehet, hogy éppenséggel a meggondolatlan apasztás fog igazi pazarlást eredményezni, mivel a selejtezett műveket esetleg pótolni kell, holott az eredeti cél éppen a pazarlás megszüntetése lett volna. Ennek helyes prognosztizálásához kutatás-módszertanilag megalapozott mintafelvétel szükséges, nem utolsósorban a könyvtártudomány tekintélyének és a könyvtárpolitika (döntési) felelősségének kikezddhetetlensége miatt. Nem járható (tudományos) út egy szűk mintavétel eredményeinek általánosításából az egész közkönyvtárügyre érvényes megállapításra alapozva reformot eszközölni. Éppen ezért nem mindegy az sem, hogy közel azonos, bár könyvtártípusonként és földrajzi régióként eltérő társadalmi sajátosságú, eredőjű tapasztalati tényekből kiindulva milyen megoldásokon gondolkozunk, mert ahány könyvtár, annyiféle (konkrét) társadalmi környezet, így a megoldások is lehetnek homlokegyenest ellentétesek.

„Amennyire károsak egy probléma megközelítésében az előítéletek, annyira nem mellőzhetők az elvi előfeltételek” – írja H. Varró Rózsa természet- és társadalomtudós.⁵ Ez igaz a könyvtári reformra és szűkebben a könyvek porosodásának kérdéskörére is: bizonyos gondolati sémák, előítéletek éppúgy hátráltathatják a használóközpontú könyvtár fejlődését, mint a (helyes) premisszákon nyugvó szakmai-elvi előfeltételeknek, és nem utolsósorban a gyakorlati tapasztalatnak a hiánya és (teljes) ignorálása. Ebből a kétféle nézőpontból nehéz „harmonikus”, korszerű és szakszerű könyvtárügyet létrehozni. A probléma egyszerre kétirányú (dialektikus) alkalmazásával és a szembenállás meghaladásával lehet csak közelíteni az álláspontokat: fontos szempont (és felelősségteljes feladat) az állományapasztás, de nem szabad kizárólagosan, még kevésbé a többi állománymenedzselési folyamatból, a könyvtár társadalmi környezetének kulturális sajátosságaiból kiragadva (egyoldalúan) alkalmazni. Nem lehet, nem szabad ilyen fontos kérdésben általánosítani. Társadalmi rendszerek változásakor, a 20. század során már előfordultak, igaz más, ideológiai alapon hason-

ló radikális (selejtezési) kísérletek, így kétségtelenül sok értékes dokumentum esett áldozatul mind a defaszizálódó, mind a desztalinizálódó, és rendszerváltó kultúr- és könyvtárpolitika sokszor máig pótolhatatlan károkat okozó kultúrpolitikai anomáliáinak. De mindezek „semminek tűnhet”-nek a mikulási előterjesztéshez képest, amely a két évnél idősebb könyveket selejtezteté a „digitális korszakváltás” ürügyén. Sajnos, az egész gondolatmenet partikuláris sarkítása ebben az ajánlásban sem vesz figyelembe egy sor történelmi tapasztalatot, szakmai, használó-környezeti összefüggést, könyvtári sajátosságot, csak azokat a „részeredményeket” csepegteti és szűri át nézőkéjén, amelyek sajátos elképzeléseit támogatják. Nem érdemes, (nem is lehetne) egy minden (társadalmi, gazdasági, kulturális, politikai) vonatkozásban „nagyon távoli” földrész (ország-államszövetség) könyvtári gyakorlatát mechanikusan átültetni a magyar viszonyokra, ahogy a javaslatban az ausztrál példa felmerül. A nyugati minták korlátozás nélküli átvétele és alkalmazása éppoly kártékony gyakorlat lehet, mint amilyen a szovjet minta erőltetése volt. A magyar kultúrának, társadalomnak (és történelemnek), de a fejlődésnek is vannak olyan sajátosságai a globalizált világ (kulturális) trendjei ellenére is, amelyek igénylik a könyvtárügy (ország)specifikus és differenciált kezelését, „reformját”.

A könyvek porosodása = a kultúra porosodása

Tehát dialektikus módszerrel közelítjük meg Mikulás Gábor elképzeléseinek kritikáját, melynek gondolati sémájában a konzervatív (csak megőrző-archiváló) és a „piacelvű” (szolgáltatás-központú-ismeretek „megosztására” törekvő) könyvtárpolitika dichotómiáját tételezve azok ellentmondásairól és meghaladásukról is beszélünk. Szűk mezsgyén haladunk tovább tehát, melyben a vitakérdés (kétoldalú) prekonceptióinak gyakorlati hozadékát és (fél)igazságtar-

talmait összevetve egy harmadikutas szintézis lehetőségén is elmélkedünk. A könyvek porosodásáról vallott, túlságosan általánosító és felületi (partikuláris) mintából levont következtetés féligazsággá torzított „könyvtári” diagnózis. E szimptómák szintjén mozgó diagnózis-kísérlet alaposabb vizsgálat nélkül, nagy általánosságban (szűk mintára és egy könyvtártípusra vonatkozóan) annyit mond ki, hogy a magyar könyvtárügy „beteg”. Ez azonban csak egy olyan állítás, amellyel semmilyen (felelős) terápiát (reformot) nem lehet elkezdni. Amíg ugyanis nem ismerjük a „betegség” pontosabb (rendszerbeli) összefüggéseit, (áttételeit) és behatároltságát, addig nincs értelme semmiféle beavatkozásnak, sőt, inkább ártunk vele, mert esetleg egészséges „szerveket” is eltávolíthatunk feleslegesen. További alapos, és a szervezet többi részeire kiterjedő vizsgálatokkal lehet csak rátapintani a betegség (több sebből vérző) valódi eredőire, társadalmi összetevőire, és a helyesebb, hosszú távú megoldásokra, terápiákra. Nem egyszerűen egy „testrészt” (a könyvtárat) kell gyógyítani, hanem a teljes (kulturális-oktatási) szervezetet. Ezzel szemben fogalmazódik meg *Fehér Miklós* szakmailag koherens, de a problémákat (egy más összefüggési rendszerben szintén) összemosó, a vitatémától elbeszélő (ellen)reakciója: „*Ma tévúton járunk, ha a könyvtári állománygazdálkodás minőségét a kölcsönzések számával fejeznénk ki, és ez alapján vonnánk le következtetést.*”⁶ Ez is egy másfajta (szakmai) féligazság, mintsem a jó terapia előfeltétele. Azt a látszatot kelti ugyanis, hogy bizonyos állománymenedzselési kérdések és a kulturális érdeklődés regressziójának tartalmi kérdései összemoshatók egyfajta „virtuális” mutatóban, a „használat”-ban. A közkönyvtárak és a kölcsönző könyvtárak tekintetében a kölcsönzések száma roppantul fontos, de természetesen – és innentől ismét teljes az igazsága Fehér Miklósnak – az összes többi könyvtári szolgáltatás (helyben olvasás, internetezés stb.) statisztikájával együttesen kezelendő, differenciálást igénylő adat. Nem lehet tehát túlhaladottnak tekinteni, minthogy nem szabad kizárólagosnak sem venni, hogy a (köz)

könyvtárak kölcsönzési adatai (még ma is) fontos indikátorok, még ha az igénybevétel teljes (és újabb keletű) spektrumát nem is mutatják, mivel azok eltolódtak a helyben használat, a könyvtárlátogatás különböző dimenziói felé. Az állomány lakosság felé végzett „menedzselésének”, magának az olvasói-kulturális érdeklődés manifestációjának egyik nagyon fontos (statisztikai) adata a dokumentumkölcsönzés. Mikulás túlzó és általánosító kiindulópontja azonban egy fontos részproblémát is feszeget: a (radikális) apasztás tudniillik nem oldja meg a használat kölcsönzési anomáliáit (visszaeséseit), inkább növeli azokat: egy „lefejezett” állományt még azok sem fognak látogatni és kölcsönözni, akik eddig ezt megtették. Ezzel együtt hibás az az érvelés is, amely a dokumentumkölcsönzés konkrét statisztikai számait túlhaladottnak tekinti, és a „könyvtárhatalom” általános (virtuális) kategóriájával kozmetikázza, helyettesíti. Ezek az adatok differenciálatlanul szintén kevésbé egzaktak a kölcsönzési vagy a beiratkozási statisztikához képest. A közkönyvtárakat személyesen felkereső használók egyik legfontosabb statisztikai mutatójának, a könyvkölcsönzés (dokumentumkölcsönzés, a könyvtárközi is természetesen), és a helybenhasználat különböző dimenzióinak egymást kiegészítő mértékében kell megmutatniuk egy közkönyvtár igénybevételének kihasználtságát. A következő statisztikai adatokkal tud egy (köz)könyvtár operálni, amikor eredményekről, vagy éppen eredménytelenségről, trendekről, viszonylagosságokról beszélünk: 1) a könyvtárat (személyesen és virtuálisan) felkeresők száma, 2) a beiratkozott, (regisztrált) olvasók száma, valamint 3) a kölcsönzött, és helyben használt dokumentumok, valamint a számszerűsíthető szolgáltatások igénybevételének értéke. Ezek az adatok természetesen az állománygyarapításra fordított összeg függvényében mutatnak igazán fontos összefüggéseket, például a könyvek „porosodásával” kapcsolatban is. A könyvtár szervezetként olyannyira összefüggő, komplex és szerves egységet alkot a használói környezet szükségletrendszerével, hogy a könyvek, azaz a kultúra „porosodása” csak valami távolabbi (és

negatív) jelenségrendszer és válságjelek áttéte, manifesztációja lehet. Az ehhez vezető (megbe-tégitő) tényezők, de a gyógyítás és a terápia ana-lízisekor is csak ebben az összefüggésrendszer-ben lehet látni az eredőket és a kivezető utakat. Ahogy nem a „könyvtári anomáliák” okozták a kulturális érdeklődés visszaesését, úgy önma-gában a könyvtári rendszer nem is képes a gyó-gyításra, mert a primer kulturális szocializáció a családban és az iskolában történik. A könyvtár ezekre „csak” rásegíteni tud, de hiányukat pó-tolni aligha. (Család, iskola, könyvtár, és egyéb kulturális intézmények együttes, egymást erősít-ő, hatása lehetne a problémák kezelésének haté-kony modellje.) A „felcser-szintű” diagnózis és terápiás javaslat arról, hogy valami nincs rendjén a társadalom kulturálódásában (könyvtárhaszná-latában), nemhogy gyógyuláshoz nem vezet, de mihamarabbi leépülést okozhat.

A könyvtártól az információig

Ha közkönyvtárról beszélünk, akkor nemcsak az információról, (informálódásról) és a „tu-dásról” (tanulásról), (melyekkel egyre inkább azonosítja a köztudat a könyvtárakat), de „para-dox módon” kultúráról (könyvekről) is legalább azonos hangsúlyokkal kell(ene) beszélünk, még ha a kultúráródás sorrendjét és a társadal-mi érdeklődést tekintve ez a harmadik helyre csúszott könyvtári funkcióvá degradálódott is. *Ha a könyv „porosodik”* (a könyvtárban és az otthonokban egyaránt), *akkor a (magyar) kul-túra is porosodik*. De fogalmazzunk „dinami-kusabban”: ha *hagyjuk* porosodni a könyveket és erodálódni a társadalom műveltségi szintjét, akkor a kultúrát is a pusztá archiválás szint-jén tároljuk (porosodásra), akár könyv-, akár elektronikus formátumban. Ha azonban tuda-tosan *felkeltjük* a kulturális érdeklődést, azaz szolgáltatjuk-megosztjuk a kulturális javakat, ismét életet lehelhetünk a dokumentumok és a könyvtárak világába. Két kérdést választunk szét tehát: az ismeretek és a kultúra archiválásának és „megosztásának” (technikai) problémáját, va-

lamint az ízlés és szükséglet felkeltésének (ne-velési-módszertani) kérdéseit. Természetesen a felületi perspektívából általánosított kritikai ki-indulópont és „(sokk)terápiás” kezelés nagyon sok veszélyt rejt magában, éppúgy, mint más társadalmi ellátórendszer radikális átalakítása. A legegyszerűbb azt mondani (akár az otthoni könyveink „porosodásának” analógiájából ki-indulva), hogy ha „porosodnak”, akkor „dob-juk ki” a zömét, hiszen csak a helyet foglalják, úgysem olvassa senki őket, (nincs rá szükséglet, idő stb.) főntartásukhoz „infrastruktúra” (polc, könyvtár) és persze a könyvtári könyvekhez sze-mélyzetre is szükség van. Kétségtelenül ez az olcsóbb, a kényelmesebb és gyorsabb (végleges) „költséghatékony” megoldása a fennálló prob-lémának. De vajon csak ez az egyetlen út és le-hetőség a kultúrához való viszonyunkban? Nem lehetne egy olyan, egészen triviális premisszá-ból (újra) indítani a vitát, hogy ha már vannak (porosodó) könyveink (kultúránk), akkor újra elkezdhetnénk olvas(tat)ni, hallgat(tat)ni, néz(et)ni, ergo új módszerekkel fölfedez(tet)ni azt a föl-halmazott kulturális ismeretet, amelyet (remél-hetőleg) át szeretnénk örökíteni utódainknak?. Ekkor beszélnénk *a költséghatékonyság helyett a könyvtári intézményrendszer hatékonyságá-ról*. A „megosztás” azonban tágabb értelemben nemcsak egy technikai-formai (digitalizálási) feladat, de pedagógiai-neveléslélektani is. Ez valóban a rögzösebb, költségesebb, de minden-képpen a kulturális felemelkedés hosszú távú programja. A kulturális jövőn spórolunk tehát, ha a fenti radikális selejtezési projekt megva-lósul. De nemcsak egyszerűen az archiválás és megosztás dichotómiájában kell látni a prob-lémát és ellentmondást, hanem az archiválás-nak és megosztásnak a (kulturális) ízlésben és szükségletben történő szintézisében is. Mert mi értelme úgy megosztani az ismeretet és a kul-túrát, ha „senkit” nem érdekel? Föltölthetünk egy kortárs zeneművet egy videómegosztóra, ha „nincs rá kereslet” (kinevelt kulturális ízlés), az is „porosodni fog”. Más dimenzióban úgy tételeződik a probléma: hogy nevelhetünk-e, neveljük-e a könyvtárban, illetve hogy hogyan

(ne) neveljünk. Az hogy a szocializmusban az ideológiai (át)nevelés eszközévé degradálták a közkönyvtárakat és a kultúrát, nem szabad, hogy ez a nevelésről térítse el a könyvtárost. A rossz nevelésnek („félre nevelésnek”) nem a nem-nevelés az ellenpárja, hanem a megfelelő módszerrel folytatott nevelés, rávezetés.

A mikulási koncepció negatív és kontraszelektív közelítése a problémához éppen a kultúrával való közvetlen (társadalmi) kapcsolat kialakításának médiumait, egyértelműen a civiltársadalom számára legközvetlenebbül elérhető könyvtári hálózatot, a magyar közkönyvtári rendszert támadja, amikor porosodó könyvekről, azaz kihasználatlan és „pazarló” könyvtárakról beszél. Nehéz megmagyarázni, hogy az elsősorban információ-menedzseléssel és annak haszonnal való visszaforgatásával foglalkozó szakember miért pont a többi könyvtári hálózatokhoz képest általában alulfinanszírozott közkönyvtári rendszert tartja fontosnak támadni, amikor a közkönyvtári hálózatnak nem (csak) az információmenedzsment a (fő) feladata. Ez még a szakkönyvtári hálózaton belül is csak bizonyos ágazatoknál lehet (részben) igaz. Fel szeretném hívni a figyelmet arra, hogy a magyar könyvtári rendszer sajátossága, hogy a közkönyvtári hálózat beszerzési kerete messze elmarad a szakkönyvtárakhoz képest,⁸ és ebből kiindulva lenne (lett volna) célszerű bármit is mondani az ország nyilvánossága előtt a (köz)könyvtárügyről. Vizsgáljuk azonban tovább, hogy milyen távolabbi problémákra mutatott rá ez a piacorientált, könyvtár-reformizáló, „kamikáze” akcióterv.

Elképzeléseink további megvilágításához abból indulunk ki, hogy a magyar könyvtárügy hatékonyságának (könyvtárai kihasználtságának, nem pedig elsősorban „költséghatékonyságának”) növelése érdekében tett reformlépések nem indulhatnak ki alapvetően regresszív-elvonó („selejtez”) jellegű filozófiából, még akkor sem, ha az állomány, a szolgáltatások, és a könyvtárak egyes részére igaz lehet, hogy kevésbé kihasználtak. A könyvtárügyben a reformnak nem költségelvonást, hanem – az ésszerű költ-

séggazdálkodást szem előtt tartva – a kiegyensúlyozott, (kulturális) értékkelvű támogatást kell jelentenie!

Így a mi kiindulási pontunk sem a megszorításban keresi az érvényességét és alkalmazási lehetőségeit. A „hatékonyság” (és a használat, kihasználtság) kérdése a könyvtárhasználat társadalmi és szociálpszichológiai jelenségvilága szempontjából nem vehető egy kalap alá mondjuk az egészségügy átalakításának problémakörével. Ha például az orvos-beteg találkozás racionalizálása (csökkentése) az egészségügyi ellátórendszereknél lehet esetleg helyes út a takarékos egészségügy kialakítására, ugyanez a folyamat a könyvtáros-olvasó találkozásának csökkentése esetén a könyvtári rendszer, a műveltség és a tudás lezüllesztését jelentené. A könyvtárhasználó állampolgár nem akkor „költséghatékony” a könyvtárhasználat és a társadalom szempontjából, ha minimalizálja kulturális szükségleteit, nem jár könyvtárba, nem veszi igénybe a könyvtár szolgáltatásait, hanem éppen ellenkezőleg: amelyik társadalom többet olvas, tanul, művelődik (és költ ezekre intézményi szinten is), az nyeri meg igazából az „információs” háborút, és ekkor lesz hatékony a könyvtári rendszer is. Ehhez azonban nem elvonások, selejtezések, hanem gyűjteményszervezés, fejlesztési koncepció, új könyvtárépületek, új „nevelési” módszerek kellenek.

A „kihasználatlan” állomány selejtezése helyett tehát, a minél szélesebb kulturális horizontra való kitekintés lehetőségének, módszertani elveinek valódi reformját, (felélesztését) kell alkalmazni. Negatív dialektika helyett pozitív, kontraszelektáló (öngyengítő) selejtezési politika helyett koncepcionált gyűjtést, archiválást és megosztást! A felnövekvő generációk kulturális kiműveléséhez szükség van az esetleg most még „porosodó” könyvekre is. Ehhez azonban szükséges a kulturális kínálat kiterjesztése, megismertetése (kölcsonzése-megosztása) mind az új, mind a régebbi dokumentumok felől – és nemcsak digitalizált változatokban. Nagyobb szabadpolcos terek, nagyobb szabadon válogatható könyvkínálat, nagyobb beszerzési keret, ésszerű,

keresletalapú raktárosítás és persze ésszerű selejtezési politika is!

Ez a kulcsa, folyamata és kontextusa, pozitív dialektikája a kultúra könyvtári fejlesztésének, s nem az egyoldalúan és elvontan megragadott állományapasztási gyakorlat, a könyvtári digitalizálás egyoldalú felfogására hivatkozó piaci logikával. Az állományapasztás soktényezős feladata körültekintést, differenciált (szisztematikus) gondolkodást, szakmai rálátást feltételez. Mechanikus elvek alapján, (éppúgy, mint tisztán ideológiai megfontolásból) apasztani szakmai öngyilkosság. Tévutat jelent azt erőltetni, hogy ha egy könyvtár a kis gyarapodási lehetőségei miatt (is) kihasználatlan, akkor fosszuk meg attól a kevéstől is, amit már eddig gyűjtött, és apasszunk gondolkodás nélkül, mechanikusan. Így a még megmaradt, szűk olvasói bázisát is elveszítheti, nemhogy újat verbuválna. Ez a reformjavaslat tehát abban összegezzhető, hogy az eddigi (minimális) gyarapítási keret fenntartása mellett hajtson végre a magyar közkönyvtári rendszer egy „*kulturális harakirit*”. Nem kell különösebben hangsúlyozni, hogy ez olyan mértékű értékvesztést idézne elő a kulturális közvagyonban, amely teljesen ellentétes bárminemű kulturális-társadalmi érdekekkel. Megint más szakmai dimenziója a kérdésnek, hogy a nemzetközi gyakorlat rendkívül dinamikusan kezeli a szabadpolcos és a raktári könyvállomány viszonyát. A raktárból még „visszavonható” a könyv a szabadpolcos terekbe, a selejtezésből már nem, s csak vásárlással, esetleg ajándékozással pótolható. A raktár és a szabadpolc dinamizmusa, egymást kiegészítő egysége lehet az egyik fontos elv a kultúrálódás értékbeli (esztétikai), befogadási (receptióesztétikai), elsajátítási (oktatás-és művelődéspolitikai), társadalmi (szociális), technikai (informatikai-, „megosztási”) problémáinak bonyolult és egymásra épülő szükségletrendszerének kielégítéséhez. Csak ezen összefüggések, lehetőségek alapos ismeretével, kihasználásával lehet állományok (és könyvtárak) sorsáról dönteni, az állománygyarapítás és az állományapasztás dialektikájában. E nélkül tényleg halott anyaggá válhat a könyv-

tárak összegyűjtött anyaga, de akkor az már rég nem (csak) a könyvtári szakma felelőssége lesz, hanem a kultúra fent vázolt társadalmi összetevőinek teljes ellehetetlenítéséé; az ezek működését gátló forráshiányé, s az ezt nem fölismerő kultúrpolitikáé. Korunk kultúraellenségének és könyvtárhasználati anomáliáinak egyetlen alternatívája a *tudatos önművelés igényének neveléssel való felkeltése, terjesztése, s ehhez a növekvő kínálatú (gyarapítású) könyvtárak fenntartása*. Ha ez nincs, akkor a könyvtár könnyen az információs piacgazdaság (kapitalizmus) egydimenziós információs szolgáltató helyévé alakulhat, ahol csak a piaci, keresleti-kínálati viszonyok diktálnak.

Üzleti információ kontra közkönyvtár

Egy üzleti információkat szolgáltató vállalkozás valóban a minél hatékonyabb, gyorsabb információ és tudás piaci logikájú áramoltatását tűzi ki célul. De valójában ezt kell-e a teljes könyvtári ágazatnak legfőbb szempontként zászlajára tűznie? (Kell-e kapitalizálni a könyvtári rendszert? Szabad-e egy közpénzen fenntartott közellátást a piaci igények felé nyitni?) Be lehet-e törni a könyvtárügyet ebbe az „információs” Prokrasztész-ágyba? Lehet-e, (érdemes-e) a könyvtártudomány szempontjából spekulatív marketingfilozófiai kérdéseket fölteni a könyvtári szakma számára? Egyszerű példával élve: van-e érvényessége például azt vizsgálni egy könyvtárban, hogy ha egy olvasó beiratkozik a könyvtárba, akkor számára az a leginkább költséghatékony, ha minél drágább dokumentumokat kölcsönöz, mert így a beiratkozási díjhoz képest a legjobb „árértéken” térül meg a beiratkozási díj befektetése.

A marketingszemlélet (önálló) tudományos és a piaci keretek közötti hasznos mivoltát nem vonjuk kétségbe; Mikulás (könyvtári) marketingfilozófiája azonban a piaci haszonelvűség önös érdekkörébe helyezi a kultúrálódást is, ignorálva

az érték és használati érték dialektikus viszonyának (marxi) összefüggéseit. Kérdésselvetései érvényesek és megválaszolhatók a piaci szereplők és szolgáltatások számára, de értelmezhetetlenek egy közszolgáltatási (minőségmenedzsment-alapú) paradigmán belül. Az olyan típusú kérdések, mint hogy lehet-e (érdemes-e) mérni a könyvtárhasználat és a könyvtári munka ilyen vagy olyan piaci aspektusát, eleve spekulatív közegben keresik érvényességüket, mert a könyvtáron belüli kultúráról, művelődés nem (elsősorban) piaci érték. A kultúra és a műveltség könyvtári átadása, szolgáltatása a szó szoros és pozitív értelmében a (kulturális) minőségnek a (társadalom felé történő) menedzselése.

Örökölt-e tehát valami mást is a könyvtárügy (feladatként, küldetesként), ami nem (csak) az „üzletről” szól, hanem mondjuk a kultúráról is? Itt válik explicitté a modern könyvtárpolitika belső ellentmondása: információ és/vagy dokumentum, „tudás” (informálódás) és/vagy kultúra (műveltség). Ezekkel a fogalmi viszonyokkal csak egy olyan könyvtárpolitika képes helyesen operálni, amely a történetiség/jelenidejűség, információ-tudás-kultúra (dialektikus) irányultságában (viszonyrendszerében) látta a könyvtár kihívásait. Paradox módon azonban nagyon elszakadni látszik a könyvtárpolitika, egy a könyvtár lényegét és alapját (leginkább) meghatározó társadalmi tényezőtől és szükséglettől, magától a kultúrától. A könyvtár a „kultúra temploma” alapvetően konzervatív terminológiájától eljutott az „információs nagyüzem” mint a piaci alapokon nyugvó tudásmenedzsment háttértára, háttérintézménye funkcióhoz. A konzervatív megközelítésekkel szemben egy „neoliberális” gazdaságfilozófiájú könyvtárpolitika körvonalazódik, mely új szakmai törésvonalak szerint tematizálja a szakmai-tudományos közbeszédet, de ahogy a konzervativizmus korszerűtlensége, zártsága éppúgy akadálya lehet az előrelépésnek, a rosszul értelmezett „totális digitális forradalom” radikalizmusa a „fürdővízzel együtt a gyereket – a könyvet – is kiöntheti” a közgyűjteményekből. A múltat nem abszolút értelemben kell „eltörölni” – a könyvtárügyben

sem, és a digitalizáció korszakában sem. Nem úgy kell lebontani a régit, és bevezetni valami újat a kultúrában, hogy egyben a fönntartó alapokat is megszüntetjük, hanem fokozatosan kell kicserélni az elavult szerkezeti elemeket, a már meglévő, és a még működő fundamentumokon építkezve.

És ahol nem porosodnak ... a könyvek sem

Lássuk akkor azt a könyvtári modellt, ahol az informálódás, tanulás és művelődés három különböző motiváltságból-szükségletből keletkező, de mégis egymáshoz tartozó könyvtári fogalmak, olvasói tevékenységek dialektikus természetű könyvtárhasználati manifesztációjaként, a könyvtáros segítségével egymást erősítő tényezőkké válva ellentmondani látszanak a könyvek porosodása mikulási paradigmájának.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) Központi Könyvtára hat évre visszanyúló legfőbb statisztikai adatainak ismertetésével, elemzésével összegzem a „reformkonceptióra” adott válaszuk érvényességét. Ahogy előbbi elsősorban angolszász minták és eredményeken keresztül közelít a problémához, mi most a hazai könyvtárügy egyik legjelentősebb, a közép-kelet-európai művelődés, kutatás, tanulás kiemelkedően jelentős közkönyvtárának példáján keresztül mutatjuk meg a porosodás alternatíváját.

A FSZEK Központi Könyvtára a kulturális tőkét és a fővároson belüli adottságait tekintve is a centrumban helyezkedik el. Ez már önmagában determinálja arra a könyvtári szerepre, melyben jól ki lehet használni a különböző könyvtári funkciók egymást erősítő (dialektikus) hatását. Szervezeti felépítése, állománygyarapítása, (gyűjtőköre), a könyvtár történeti meghatározottsága, a kibővített-felújított Központi Könyvtár, valamint a folyamatosan megújuló tagkönyvtárainak (modernizált) infrastruktúrája, együttműködésük, a használók differenciált

szükségletei azonban messze túlmutatnak a területi könyvtári ellátás (közvetlen) feladatain: végzi, kiegészíti az *oktatás és a tudományosság* (elsősorban természetesen a szociológia, de más társadalom-és bölcsészettudományi szakterületek) szakkönyvtári-felsőoktatási szintű *ellátását*. A tudás- és kulturális tőke erővonalainál található könyvtár tehát többfunkciós, egymásra épülő feladatkörével egy sajátos könyvtári kultúrát teremtett az ezredfordulót követően, amelyben a könyvtárhasználat számtalan újdonsága elővételeződött, honosodott meg először. (Így volt ez már Szabó Ervin könyvtárszervezői újításainak idején is.) Ez a könyvtári és szakmai identitás ideális terepe lehet egy olyan tudományos elméletnek, amely egy dialektikus szemléletű (kritikai) alapról keresi a különböző indíttatású használói motivációk irányultságait, és a minőségi ugrás lehetőségeit az információs kultúra és technológia segítségével.

A FSZEK Központi Könyvtárának története az ezredfordulóra elkészült épületfelújítás és kibővítés után bontakozott ki 21. századi színvonalú szolgáltatási perspektívává. A Központi Könyvtárban szerencsésen érlelte össze az idő a szociológiai (társadalomtudományi) szakkönyvtári bázisra épült állománynak és a részben e „tudományköziségből” kiinduló, erre ráépülő, majd (egyre) differenciáltabb olvasói szükségleteknek a többirányú elmélyítését, kielégítését. A Központi Könyvtár ezzel a bővítéssel tehát nem egyszerűen behozta bizonyos szolgáltatásbeli és szemléleti lemaradását, hanem viszonylag rövid idő (kevesebb, mint egy évtized) alatt, egyben meg is haladta azokat. A Központi Könyvtárban viszonylag későn, az 1990-es évek elejétől alakítottak ki szabadpolcos kölcsönző teret, s ennek társadalmi szükségleteket követő differenciálódása (gyermekkönyvtár, családi könyvtár) az új Központi Könyvtárban vált lehetségessé. E folyamatban állománylogisztikailag a raktárból a szabadpolcos terek felé tolodott az az állománybeli és olvasói terhelés, melynek menedzselési problémái a könyváramoltatás és állománykezelés problémakörében is értelmezhetőek. (Jelenleg a Központi Könyvtár sza-

badpolcos tereinek kölcsönözhető állománya a kölöngyűjteményekkel együtt kb. 277.000 dokumentumegységre rúg!) A dinamikusan értelmezett szabadpolcos könyvkinálat prezentálásának háttér munkájának azonban csak egyik (végső) eredménye az állomány egyes dokumentumainak selejtezése. Amíg egy dokumentum ebbe a végső törlési fázisba akár „tartalmi elavulás”, akár fölőspéldány-volta miatt eljut, érdemes egy „köztes”, szintén rugalmasan kezelt tápraktári státuszt is beiktatni. Az állomány hatékony kezelésének egy másik, tipikusan Szabó Ervines megoldása az a gyakorlat, hogy ha bizonyos tagkönyvtárakban egyes dokumentumok iránt az olvasói igény megcsappan (többek között a számítógépes állományelemzés eredményeként), akkor ezekből a fölőspéldányokból más, frekvenciáltabb igényt valószínűsítő tagkönyvtárak vagy a Központi Könyvtár részesülnek. (Ezt a szisztémát mindazonáltal már 1996-os angliai tanulmányutam során tapasztaltam Essex megye könyvtári ellátásának gyakorlatában, a megyét behálózó könyvtárak között.) A fölőspéldányok hatékonyabb visszaforgatása a rendszerbe szintén a költséghatékonyság egyik fontos aspektusa, míg a felelőtlen és mechanikus selejtezés jelentős értékvesztést eredményezhet a kulturális közvagyonban.

Igen fontos distinkciókról beszélünk tehát, amikor az állományalakítás költséghatékonyságának minél több – koordinációt, előkészítést igénylő – logisztikai, állománykezelési feladatát, dimenzióit próbáljuk megvalósítani, értelmezni. Például nem mindegy, hogy egy könyv két évnél régebbi, és ezért kerül raktárba, illetve selejtezésre, vagy két éve nem kölcsönözték, és akkor járunk el ugyanígy vele. Önmagában tehát nemcsak a kiadási év, hanem a keresettség időbeli és mennyiségi szempontjaiban, valamint az állománykivonás több fázisában lehet feloldani és alkalmazni a mikulási időhatárokat. Egy ilyen transzformált filozófia már elfogadhatóbb, főleg kisebb könyvtáraknál: minden két évnél újabb könyv lehetne szabadpolcon kölcsönzési intenzitásától és példányszámától függetlenül

„nóvum”-ként, valamint minden olyan könyv (szigorúan a példányra vonatkozóan, de függetlenül a kiadási évtől), amelyet az elmúlt két évben legalább egyszer kikölcsönöztek, ha állományszervezési, állományvédelmi szempontból is lehetséges elhelyezésük a szabadpolcon. Ez a szemlélet tehát szintézisét adja a kereslet és az újdonság szempontjait figyelembe vevő állománymenedzselésnek, és valójában ez jelentheti az állománykezelés tartalmi rugalmasságát, kiegészülve a (táp)raktárosítás, indokolt esetben a selejtezés háttér munkáival. Így még mielőtt selejteznénk, érdemes alkalmazni a kevésbé vagy ritkán keresett dokumentumok (főlépéldányainak) tápraktárosítását, amely tulajdonképpen a dokumentumnak egy köztes

Ha például a FSZEK Központi Könyvtár szakmai-statisztikai eredményeit nézzük, ezek mögé oda kell képzelnünk azokat a logisztikai, kölcsönzési, könyváramoltatási megoldásokat, amelyek valamilyen szinten beépítik e marketingfilozófia eredményeit, s melyeknek hatékony alkalmazása lehetővé tette e viszonylag nagyszámú használó nagymennyiségű (dokumentum) szükségleteinek kielégítését. A könyvtárban a hatékonyságot tehát a korszerű környezet és a megfelelő dokumentumkínálatú kölcsönzői terek, valamint az ehhez kapcsolódó szolgáltatások jelentik. A következő statisztikai adatok eredményessége is nagyrészt az erre való törekvésnek köszönhető.

A FSZEK Központi Könyvtár együttes forgalmi statisztikája

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Beiratkozott olvasók száma	73 660	70 513	75 785	77 014	69 932	73 127
Kölcsönzők száma	520 940	560 329	566 748	525 792	490 209	480 045
A kölcsönzött dokumentumok száma	1 194 446	1 279 199	1 361 090	1 230 877	1 177 207	1 376 438

(dinamikusabb) státusza. Egy szabadpolc dokumentumállományának dinamikus (raktári) kezelése tehát egyáltalán nem, s főképpen nem a selejtezés rutinszerű, mechanikus végrehajtásában kulminálódik, hanem része az állománygondozásnak. Megjegyezhetjük ugyanakkor, hogy az sem helyes, ha az állományapasztást egy könyvtár addig halogatja, amíg a helyhiány kényszeríti ki. Nem ilyenfajta belső, de nem is olyanfajta kívülről jövő, az olvasók kulturális szükségleteit anyagi viszonyaik közül kiszakító spekulatív direktívák alapján lehet szakszerűen selejtezni. A nyugati mintájú állományapasztási javaslat megfelelőbb hangsúlyok, időhatárok, és adott könyvtártípusok közé hangolva, részleteiben átvéve, kiegészítve egy dinamikus állománykezelési (raktározási) folyamattal már a valóban korszerű, szabadpolcos dokumentumkínálat kialakításának alapelve lehet.

A kölcsönzési „tranzakciók” és a kikölcsönzött dokumentumok arányának nyomon követésével az a trend ötlük elsőként szemünkbe, hogy 2008-ban (valamivel) kevesebb kölcsönzési eseményre, (sokkal) több dokumentum jutott, olyannyira, hogy a 2008-as év kölcsönzési számai abszolút értékben is a vizsgált időszak legmagasabb értékei, s az erre vetített kölcsönzési aktusok számaránya a legalacsonyabb. Ez az adat önmagában annyit mutat, hogy valamivel kevesebbszer ugyan, de a kikölcsönözhető könyvek limitjét (véltetően) jobban kihasználva, összességében többet kölcsönöztek a használók. Milyen kontextusban lehet fontos ez a trend? Elsősorban a kultúralódás mennyiségi aspektusainak minőségi ugrásához szolgálhat adalékkul. Ha valaki több dokumentumot kölcsönöz, (használ) egy időszakra vetítetten, az az egyén szempontjából mindenképpen valamilyenféle megnövekedett,

szélesebb körű információs, kulturális szükséglet manifesztációját jelenti, s ez, figyelembe véve a külföldi könyvtárak kölcsönzési adatainak (visszaeső) trendjét, komoly eredmény! Úgy is nőtt a kikölcsönzött dokumentumok száma, hogy közben csökkent a kölcsönzési alkalmak száma.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárában kimutatható egy olyan újfajta „kultur-pláza” attitűd, amikor a használó nemcsak konkrét szakirodalomért vagy a kötelező irodalomért tér be a könyvtárba, hanem a könyvtár *összhatásában* vonzza a használókat és elégit ki szélesebb spektrumú kulturális szükségleteket. Ebben sok minden benne van: az ergonomikus könyvtári terektől, a könnyű megközelítésig és az állomány prezentálásáig, és mindez a felkészült könyvtárosok közvetítésével. A legfontosabb szakmai eredmény annak az önerősítő folyamatnak a beindítása, amely kihasználja, hogy a könyvtárhasználat és a kulturális szükségletek motiválhatóak, elmélyíthetők. Mindez teljesen ellentmond a már vitatott (selejtezési) koncepció igazságának. A könyvtárhasználat és a kultúra „általános válságát”, visszaeséseit nem további leépítésekkel, selejtezésekkel kell (lehet) racionalizálni, költséghatékonyra tenni, hanem (kulturális) perspektívát adó intézményi rendszerek (állami) támogatásával lehet kibontakoztatni. „Erős” (azaz hatékony) államra a kultúra (és a könyvtár) vonatkozásában azonban nem az állampolgár ideológiai befolyásolása miatt van szükség: elsősorban (erős) *modern* (partneri-demokratikus, szolgáltató) *állami*, de nem ideológiai alapokon nyugvó könyvtárügyre van szükség, és még kevésbé magukra hagyott, piaci sémákba és funkciókba kényszerített könyvtárakra. Az állam által (újból) támogatott kultúra olyan alternatíva lehet, amely a közoktatással karöltve és a kulturális intézményekkel kiegészülve szolgálhatja a társadalom hosszú távú (kulturális) fennmaradását. Nem a „mikulási” (marketing) axiómarendszer kell javítgatni, korrigálni; hanem egyszerűen más (közszolgáltatási) filozófiájú paradigmát felépítve kell újra gondolni az állománygyarapítás és apasztás, az

értékmegőrzés és hatékony közvetítés/ megosztás lehetőségét. S hogy ez milyen komoly igény a nem közvetlen könyvtári szakmában is, a kultúra más „könyves” területein, idézzük *Kőbányai Jánost*: „*Aki plázában, luxuspalotában akar és tud könyvhöz jutni, tegye. De ne legyen ez az egyetlen alternatíva! A könyv – ha ez még szempont – szellemileg a legjobban a könyvtárban hasznosul.*”⁸

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárából kiindulva plázák helyett a „bibliopláza” eszméjét és gyakorlatát ajánljuk alternatívaként, a többszintes, többfunkciós, a kultúrára több dimenzióból rányitó korszerű könyvtárat.

Jegyzetek

1. BÁRKAY Tamás: Polcon porosodó kötetek [Interjú Mikulás Gáborral]. = Népszabadság, 2009. február 6. 1., 10. p. (<http://nol.hu/kult/lap-20090206-20090206-8>)
2. Jelen írás 2009 márciusában készült „gyorsreagálása” a Mikulás Gábor által felvetett problémának. A digitális kor könyvtártudományának szélesebb spektrumú kritikáját tágabb és mélyebb filozófiai kontextusban kezdtem el kidolgozni a Könyv, Könyvtár, Könyvtárosban publikált cikkeimben. E kitérő után a probléma eszmei továbbgondolásának, marxi interpretációjának munkáját a közeljövőben fogom folytatni és közreadni.
3. A Nemzeti Digitális Közműprojekt (leegyszerűsítve) a következő logikával kíván szélessávú informatikai (optikai) hálózatokat fejleszteni országszerte: az állam egyszeri beruházással közpénzből és EU-s forrásból megteremti a szélessávú optikai infrastruktúrát, majd ezen a közműn a piaci szolgáltatók „igazságosabb” versenyen alapuló, piaci logikával működő „önfenntartó” szolgáltatásokat nyújtanak. Kérdés, vajon a piac logikája ténylegesen önfenntartó-e, és nem inkább a hasznon legnagyobb kitermelésére törekszik-e minimális befektetés mellett. Nos, ebből a szempontból is érthető, miért üdvözlötték az internetes piac-szolgáltatók oly nagy örömmel az államnak ezt a készséges (informatikai) beruházását, melyen ők majd piaci „önfenntartó” alapon szolgáltathatnak, mivel az állam azt vélelmezte, hogy ez a fejlesztés a piaci résztvevőktől „nem várható el”. Ez is egyfajta (piaci) logika és alku: a (közmű)fejlesztésekért fizessen az állam, (az adófizető), s majd fizessen elő a piaci szereplők-

- nél az infrastruktúra használatáért úgy, hogy a haszon (és a szolgáltatás) joga a piaci szereplőket illesse. Így mindössze egy kérdés merül föl: nem a piac által nyújtott szolgáltatások realizált hasznának rovására kellene olyan beruházásokat a piacnak végigvinnie, amelyen (utána) ő maga szolgált? – Bővebben lásd <http://mta.hu/fileadmin/2009/01/Baja.ppt>
4. Könyvtári Figyelő, 1996. 1. sz. 30–43. p. – A szerkesztőség az érintett intézmények válaszait is közölte, köztük HERMAN Ákos: Megjegyzések Zsidai József dolgozata ürügyén, GULÁCSINÉ PÁPAY Erika: Mihez vezet a tájékozatlanság, avagy hogyan teheti tönkre a tudatos dezinformáció egy szakmailag eredményesen működő intézmény hangulatát?, BILLÉDI Ferencné: Mi az az „irtó kapa” és hogyan kell használni?, SÁRKÖZY Péter: Túlbugzó tévedés, TUBA László: Könyvtári harakiri Zsidai-módra című reflexióit. (Lásd valamennyit a <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00017/> címen.)
 5. H. VARRÓ Rózsa: Természeti környezetünk társadalmi környezet. = <http://www.foek.hu/zsibongo/90elotti/cikk/varro.htm>
 6. FEHÉR Miklós: Korszakváltás a könyvtárakban: hatékonyság és minőség-adatok alapján. = Könyvtár, Könyvtár Könyvtáros, 2009.4. sz. 25–28. p (és www.mke.oszk.hu).
 7. A szakkönyvtárak állományának gyarapítására 2005-ben 4 milliárd, a települési könyvtárakra pedig 2 milliárd forintot fordítottak. (Forrás: Társadalmi ellátórendszerek, KSH, 2007.)
 8. KÖBÁNYAI János: Gondolatok a könyvszakmáról. = Népszabadság, 2009. ápr. 29. (<http://nol.hu/velemenylap-20090429-20090429002-1>)

Erdélyi Magyar Ki Kicsoda

Tíz év után újra kiadják az Erdélyi Magyar Ki Kicsodát. A nagyváradi BMC kiadó tervei szerint tízezer adatlap kerül a kötetbe: azoké, akik tevékenységükkel hozzájárulnak a nemzeti tudat megőrzéséhez, a magyar közösség erősítéséhez, de szerepelnek benne az alapítványok és más civil szervezetek is. A kötetbe olyan személyek is bekerülnek, akik külföldön élnek, de munkásságuk Erdélyhez kötődik.

„Új generációk foglalták el helyüket az erdélyi magyar közösségben, úgy gondolom, hogy az ő életpályájukat is be kell mutatni, és az első két kiadás sikere igazolta, hogy erre a kiadványra szükség van.” – hangsúlyozta Stanik István, a BMC kiadó igazgatója. (<http://erdely.ma/kultura.php?id=53780>, közzéteszi Haraszi Katalin, IFLA-HUN, 2009. jún. 30.)

Könyvtári rendezvények az ELTE-n

Az ELTE BTK Könyvtártudományi Tanszéke és az ELTE Hallgatói Önkormányzata két könyvtáros rendezvényt szervezett szeptemberben a könyvtár szakos hallgatók és érdeklődő gyakorló könyvtárosok számára.

A szeptember 15-én tartott Könyvtári Napon néhány budapesti nagykönyvtár (pl. az Egyetemi Könyvtár, a BME OMIKK, az OSZK, FSZEK és mások) állított fel standot a BTK kampuszán, hogy bemutatkozzanak és a hallgatók figyelmébe ajánlják szolgáltatásaikat. Ebből az alkalomból kedvezményes áron lehetett beiratkozni a könyvtárakba és különféle könyvtári kiadványokat, duplumpéldányokat lehetett vásárolni. A könyvtárak jelenéről és jövőjéről egy kerekasztal-beszélgetésen, a könyvtári gyakornokok helyzetéről pedig műhelybeszélgetésen tájékozódhattak a látogatók.

Szeptember 24–25-én a Masters of Library and Information Science 2. c. konferencia négy szekciórendezvényére várták a hallgatókat és a külső érdeklődőket. A szekciókon tárgyalt témák a következők voltak: könyvtári marketing, minőségmenedzsment, online alkalmazások, és a bolognai rendszer kérdései.

(Habók Lilla tájékoztatója alapján. Katalist, 2009. aug. 31)

Konfliktuskezelés és mediáció ma Magyarországon avagy: perkedvelő perlekedők

SIPOS Tünde

A mediációt mint a konfliktuskezelés alternatív módszerét az Egyesült Államokban alkalmazták először a második világháborút követő időkben. Európában csak az elmúlt egy-két évtizedben figyeltek fel rá. Magyarországon a 2002. évi LV. tv. tette lehetővé alkalmazását. A következő tanulmány általános bevezetést ad a konfliktusban állók között közvetítő harmadik személy, a mediátor szerepéről.

Saját szakmánkban, a könyvtárakban is naponta adódnak kritikus helyzetek. Nagy segítség, ha tisztában vagyunk azokkal a módszerekkel, amelyek segítenek a problémák kezelésében.

A Könyvtári Intézet Oktatási osztályának Könyvtárosok mentálhigiénéje 1., majd a Könyvtárosok mentálhigiénéje 2. (Konfliktuskezelés) és a Csapatépítés könyvtárban elnevezésű tanfolyamai abban tudnak segíteni, hogy a könyvtári környezetben felmerülő személyes konfliktusokat kezelni tudják a könyvtárosok.

„A könyvtárosi hivatás olyan terület, ahol az elsődleges „munkaeszköz” a könyvtáros személyisége; amit tesz, mond, képvisel, az mind a személyiségén – gondolkodásmódján, értékrendjén, attitűdjén, kapcsolati készségén, viselkedésén – átszűrődve jut el a felhasználóhoz ... Fontos, hogy a könyvtáros magára is tudjon figyelni, miközben a használóit is segíti problémái, kérdései megoldásában. A konfliktusok általában a különböző igények és szükségletek összeütközéséből adódnak, ... a legtöbb konfliktust az értékrendi eltérések okozzák; a könyvtárakban igen különböző értékrendű felhasználók fordulnak meg, ami nehéz feladatot ró a könyvtárosokra, hiszen nekik is megvan a saját értékrendjük. Sok esetben az értékrendi eltérések képezik a konfliktusok alapját, ezért fontos, hogy mindenki tisztában legyen az okokkal. A nyílt kommunikáció, a konszenzuson alapuló döntéshozatal, a kreatív konfliktuskezelés elengedhetetlen ismeret a hatékony működés érdekében.” – írta a tanfolyamok szervezője, egyik előadója, Törökné Jordán Katalin. (Bővebben ld. még HANGODI Ágnes – TÖRÖKNÉ Jordán Katalin: A könyvtárak hétéves továbbképzése 2000–2006. A Könyvtári Intézet tapasztalatai. = Könyvtári Figyelő, 2007. I. 28–43. p.)

Figyelmükbe ajánljuk még továbbá Martin Eichhorn: Konflikt- und Gefahrensituationen in Bibliotheken című könyvének ismertetését a Könyvszemle rovatunkban, a könyvtárban előforduló konfliktusok kezelésének kérdéseiről.

A mediáció¹ nem végzetesen esélytelen Magyarországon: közvetítői törvényünk 2002 óta van, létezik közvetítői névjegyzék (több mint ezer fővel), és közel tíz szervezet oktatja akkreditált képzés keretében a leendő mediátorokat.

A hivatalos beszámolók szerint azonban 2004-ben mindössze 716-an éltek a konfliktuskezelés e békés módszerével, és a következő években sem mutat a statisztika meredek emelkedést: 2005-ben 912, 2006-ban 1136 eset. A számok

önmagukban nem beszélések, de ha melléjük tesszük, hány per indul Magyarországon egyetlen év alatt, akkor kiderül, hogy ez a szám 2001-ben elérte az 1,1 milliót.²

A közvetítői törvény életbe lépése óta eltelt öt év nem reformálta meg tehát alapjaiban a magyarországi konfliktuskezelő kultúrát. Ehhez valószínűleg az elkövetkező öt év sem lesz elegendő. Milyen okok állnak a háttérben? Mi a magyarázata annak, hogy hazánkban ilyen csekély a mediáció népszerűsége? Miért nem választják a vitában állók a gyorsabb, olcsóbb és békésebb utat vitáik rendezéséhez? Miért nem élünk egy olyan módszerrel, amely demokratikus, humanus és hatékony a konfliktusok kezelésében?

A miértek után kutatva négy lényeges ok körvonalazható. Ezek közül az első a mediációs eljárás természetéből adódik. A második az emberi természet pszichológiai jellemzőiből, a harmadik ok társadalmi-történelmi tényezőkből áll össze. A negyedik magyarázat pedig egy sajátos humanista szemlélet és magatartás hiánya miatt áll elő. Nézzük ezeket egyenként és részletesen!

A mediációs eljárás természetéből adódó magyarázat

A mediáció szigorúan *önkéntes* folyamat. A konfliktusban álló valamennyi félnek ki kell nyilvánítani azt az akaratát, hogy önként és szabadon vesz részt a folyamatban. Ha az egyik fél nem hajlandó a közös problémamegoldásra, akkor el sem indul a mediáció, illetve a folyamat leáll abban a pillanatban, amikor egyik fél nem kívánja folytatni a megkezdett megbeszéléseket.

Bírósági per esetében nem szükséges minden szereplő részéről az önkéntesség. Ha az egyik fél pert indít, a másik fél számára kötelező a bíróságon való megjelenés.

Ugyancsak a mediáció természetéből fakad az a korlátozó tényező is, hogy a mediációnak szinte „*egyetlen pillanatban*” van csupán esélye. Mit jelent ez? A konfliktusok természetes lefolyá-

sának szakaszai: vita, polarizáció, szegregáció, destrukció, kimerülés.³ A jelzés szakaszában, amikor még csupán épphogy érzékelhetővé válik a konfliktus a felek között, a közvetlen tárgyalás a legcélravezetőbb megoldás. A szegregáció fázisában a felek sokszor annyira eltávolodnak egymástól, hogy képtelenek vagy nem is hajlandók közös kommunikációra. A destrukció fázisában akár egymás ellen is fordulhatnak. Marad tehát a vita és a polarizáció fázisa: ekkor van csupán esély arra, hogy a felek – felismerve, hogy problémájuk van, ezért kapcsolatuk megővése és a megoldás reményében – mediátorhoz forduljanak. A konfliktusnak tehát határozottan és egyértelműen ki kell bontakoznia, a feleknek rá kell döbenniük, hogy önerőből nem képesek a konfliktus megoldására, ugyanakkor nem szabad megvárniuk azt az időpontot, míg a kettejük közötti feszültség a teljes szeparációhoz és a kommunikáció ellehetetlenüléséhez vezet.

A mediáció e jellemzői természetesen nem magyar sajátosságok, a nyugat-európai országokban azonban, úgy tűnik, kevésbé korlátozzák a mediációs kedvet. Az önkéntességgel kapcsolatban azonban fontos megjegyezni, hogy a mediáció néhány országban (például az USA tagállamaiban) kötelező jellegű.

(Szociál)pszichológiai okokból adódó magyarázat

A sikeres mediációhoz nagyfokú *empátiára* van szükség nem csupán a mediátor részéről, hanem a mediációban résztvevő felek részéről is. A konfliktust lezáró egyezség akkor jöhet létre, ha a felek képesek és hajlandók arra, hogy meghallgassák egymást, elfogadják egymás érveit és elismerjék egymás érdekeinek jogosságát. A kettejük (a konfliktusok természetesen többszereplősek is lehetnek) közötti sikeres kommunikációnak alapfeltétele az empátia. Amikor egy ember érdekei veszélybe kerülnek, márpedig a konfliktusok során pontosan erről van szó, a félelem és a feszültség növekedésével egyidejűleg

gyengül az empátia esélye, és a felek elsősorban nem a másik, hanem a saját kommunikációjukra figyelnek.⁴ Amíg valakit csak a saját problémája foglalkoztat, képtelen arra, hogy nyitott és elfogadó legyen mások problémája iránt.

A mediátor – szerepe révén – talán képes segítséget nyújtani a feleknek, hogy leküzdjék ezt az akadályt, ugyanakkor, a mediátorhoz el is kell jutni valahogyan. A érdeksérelem miatti gyenge empátiás készség már abban is gátolja a feleket, hogy megállapodjanak olyan megoldási eljárás keresésében, amely minden érdekelt fél igényeit kielégíti.

Ugyanis, ahogyan erről már szó esett, a mediációs eljárás előtt a feleknek egyezsége kell jutniuk abban, hogy mediátor segítségével oldják meg problémájukat. Itt lép fel egy újabb nehézség, amelyet Heider *egyensúly elmélete* is alátámaszt.

Egy háromszereplős viszonyban akkor van egyensúly, ha a három fél közötti kapcsolatot jellemző pozitív vagy negatív érzelmek előjelét összeszorozva pozitív eredményt kapunk. Ez konkrét konfliktushelyzetre lefordítva azt jelenti, hogy ha A nem kedveli B-t (-), viszont kedvet érez a mediáció iránt (+), feszültség keletkezik, ha kiderül, hogy B is kedveli (+) a mediációs módszert: (-) x (+) x (+) = (-). Egyensúlyi helyzet akkor van a felek között, ha B hallani sem akar a mediációról. Ez természetesen paradoxonnak tűnik: akkor van egyensúly, ha mindketten mást akarnak. Ennek az a magyarázata, hogy A, ha nem kedveli B-t, akkor a „jó egésze törekvés” értelmében nem kedvel semmit sem B-ben mint emberben, sem B-vel kapcsolatban, így gondolatait, cselekedeteit, irányultságát sem. A mindennapi konfliktushelyzetekben nem meglepő tehát, hogy A elutasít minden olyan megoldási javaslatot, ami B-től érkezik, és fordítva. A konfliktus és vita hevében az sem meglepő, ha a felek nem tudnak abban sem megállapodni, hogy közösen forduljanak mediátorhoz. Ezzel szemben a bírósági per elindításához elegendő az egyik fél eltökéltsége.

A következő pszichológiai nehézség abból fakad, hogy érdeksérelem esetén, a megbántott-

ság, csalódottság és fájdalom pillanataiban az ember megértésre vágyik; hogy olyasvalakivel beszélhessen, aki *neki ad igazat*, aki mellette áll, aki nem rombolja tovább önértékelését. Egy ügyvéd betöltheti ezt a szerepet, a mediátor nem. Az ügyvéd szövetséges, a mediátor pártatlan. Az ügyvéd ígéretet tesz, hogy ügyfele igazságáért fog harcolni, a mediátor ráébreszti a feleket, hogy nem létezik egyetlen igazság: két élményvilág, két különböző látásmód, két érdekhalmaz is lehet egyszerre jogos és érvényes. A mediátor rámutat, hogy a konfliktusba került felek valamennyien felelősek a kialakult helyzetért. Felesleges azt boncolgatni, ki volt a hibás, ki mit tett rosszul, minden félnek szerepe van a probléma kialakulásában. Csakhogy egy lelkileg megviselt embernek a legkevésbé jut eszébe azon gondolkodni, milyen felelősség terheli őt a konfliktus keletkezésében, és minimálisan sincs szüksége arra, hogy józan elmék ezt megtegyék helyette. Az idő múlása és gondolkodásbeli rugalmasság szükséges ahhoz, hogy arra legyen igénye az embernek, hogy kívülről, pártatlan segítők új szempontokat, új szabályokat nyújtsanak konfliktusának megoldásához.

A konfliktusban álló felek a pártatlanságot sokszor a bíróság képviselőjétől sem képesek elfogadni: mindkét fél a maga igazát keresi, és a maga részére vár kedvező elbírálást. Mindkét fél azonban nem győzhet egyszerre. Bármilyen pártatlan is a bíró, a vesztesé vált felek csak ritkán értékelik a pártatlanságot, és annál gyakrabban kéri a bíró felmentését, arra hivatkozva, hogy elfogult volt a nyertes féllel szemben.

Mediátorok gyakran utasítanak vissza olyan felkéréseket, melyekben a segítséget kérő fél célja nem a közös probléma megoldása, hanem a másik ellen folytatott küzdelemben egy új küzdőtér nyitása, és a mediátorban olyan partner keresése, aki (neki igazat adva) megalázhathatja a másikat. Ám nemcsak a segítséget kérő felek nem hisznek abban, hogy a mediátor valóban pártatlan lenne, hanem a másik fél sem, akit a mediátor a segítséget kérő fél kérésére keres fel. A másik fél a mediátor megjelenésekor gyakran bizonyosnak hiszi, hogy a mediátor az első fél

pártfogója, ill. képviselője és nehéz elosztatni a kétségeit, hiszen a felkérő fél korábban találkozott a mediatárral, és a másik fél nem tudhatja, milyen beszélgetés zajlott kettejük között.

A társadalmi-történelmi okokból adódó magarázat

Magyarország történelméből fakadóan az emberek meghatározó élményévé vált az elnyomás, a rettegés, a megalázás, a szegénység, a reménytelenség. Mindez egy olyan légkört hozott létre és hagyott maga után, amelyet *Hankiss Elemér* „not okay” civilizációnak nevez.⁵ (*Buda Béla* ugyanezt „panasz kultúrájának” nevezi.) Ennek jellemzője a folyamatos panaszkodás, zsörtölődés, elégedetlenség, valamint az általános *bizalmatlanság*. Kevesen hisznek abban, hogy igazságos országban, méltányos társadalmi rendben élünk. Emiatt alacsony a polgári felelősségtudat, a civil társadalomban való aktív tevékenykedés. Ez az igazságtalanság-élmény ma is zavarja a társadalmi együttélést és az együttműködés alapjait. Nem bízunk sem egymásban, sem a másik együttműködési szándékában, sem az együttműködés lehetőségében. A mediáció alapvetően az *együttműködésre* épül. Olyan együttműködésre, amelynek még akkor is van esélye, ha a résztvevő felek éppen konfliktusban állnak egymással. Közös együttműködés keretében kell a feleknek felfedezniük, milyen érdekeik sérülnek a konfliktus alatt, milyen közös érdekeik vannak, és mit kell a jövőben tenniük ahhoz, hogy a konfliktus feloldódjon, és lehetőleg ne is forduljon elő többé. A mediációs folyamat során bizalmat kell előlegezni a másikkal. bízni abban, hogy ő is kész az együttműködésre, és abban, hogy betartja mindazt, amit a folyamatot lezáró megállapodásban ígért.

A magyar társadalom másik öröksége a rákényszerített *passzivitás*. A szocializmus idején az állam mellőzte ugyan a szélsőséges jogtiprást, ugyanakkor elvárta állampolgáraitól a konfliktuskerülést, a kompromisszumkeresést, a passzív,

visszahúzó magatartást, mind a közügyekben, mind a saját érdekek érvényesítésében.

Az érdekérvényesítő képesség a mai napig igen gyenge, szinte teljesen hiányzik az emberekből Magyarországon. A mediációhoz azonban alapvetően arra van szükség, hogy az emberek felismerjék érdekeiket, elhiggyék, képesek azokat megvédeni és érezzék, lehetőségük van saját soruk irányítására. Az érdekérvényesítő képesség nem azonos az agresszív magatartással, mások érdekeinek eltiprásával. A mediáció egyik legfőbb jellemzője, hogy arra bátorít, ragaszkodhatunk saját érdekeink teljesüléséhez úgy is, hogy figyelembe vesszük, tiszteletben tartjuk, és jogosnak ismerjük el mások érdekeit is.

Az érdekérvényesítő képesség ugyanakkor a *demokratikus rend* működésének is feltétele. A mediációt méltán tekintik tehát demokráciatechnikának: nem csupán arra bátorítja a feleket, hogy álljanak ki saját érdekeik mellett, hanem azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy több érdek egyszerre lehet jogos, több nézet egyszerre lehet érvényes, és hogy a sokszínűség, a különbözőség inkább a megoldási javaslatok gazdagításának lehetőségét kell hogy hordozza, mintsem a harc csíráját.

A magyarországi demokrácia zsenge mivolta, a tanult tehetetlenség, az érdekérvényesítő képesség hiánya sem magukban, sem együttesen nem kedveznek a mediációnak. A bizalmatlan, érdekeit fel nem vállaló ember számára nem lehet vonzó egy olyan konfliktuskezelő eljárás, amelyben bizalmat kell előlegezni az ellenfélnek, együtt kell vele működni, és hinni kell abban, hogy elég élet- és tetterősek vagyunk ahhoz, hogy nyertes-nyertes kimenetelű eredményt érjünk el. Egy ilyen eredményért meg kell dolgozni, meg kell küzdeni. Egy olyan társadalomban azonban nehéz hinni a *nyertes-nyertes* eredményben, ahol erre társadalmi, történelmi szinten még soha nem volt példa, ahol folyton a *zérőösszegű játékok* voltak napirenden, ahol belénk sulykolták, hogy bármiféle nyereség kötelező érvénnyel von maga után veszteséget a másik oldalon. Ez az örökség a mindennapok problémáinak megoldásában erősen gátol ben-

nünket. Gátolja az együttműködési szándékot, a közös problémamegoldás vágyát, amelyek amúgy is alacsony lángon pislákolnak a „tanult tehetetlenség” következtében.*

A szemlélet, a hozzáállás hiányosságaiból fakadó magyarázat: a humanista szemlélet és magatartás hiánya

A mediátorhoz fordulásnak abban a szemléletben kell gyökereznie, hogy

1. magunk is felelősek vagyunk problémáink kialakulásáért,
2. képesek vagyunk önerőből a probléma megoldására (csupán irányítás szükséges),
3. bízhatunk a másik fél együttműködési szándékában,
4. a másik fél érdekei ugyanolyan fontosak, mint sajátjaink,
5. jogunk és kötelességünk saját problémáink, konfliktusaink megoldása.

Carl Rogers, a humanisztikus pszichológia atyja, a személyiségfejlődés állomásait megkülönböztetve azt az állapotot, amelyben az ember a problémákat önmagán kívülinek érzékeli, az egyik legalsó fokra helyezi. Fejlődés, sokszor külső segítségnyújtás szükséges ahhoz, hogy eljussunk arra a felsőbb szintre, ahol képesek vagyunk belátni, hogy valamennyi problémánk kialakulásában magunk is felelősek vagyunk. Ezt követi az az állapot, amikor erőt és vágyat érzünk arra, hogy részt vállaljunk problémáink megoldásából.⁷ Ez a személyiségfejlődési állapot, ez a fajta érettség szükséges ahhoz, hogy a mediációt megfelelő eszköznek tartsuk a konfliktuskezelésben: felelősek vagyunk a probléma

kialakulásában, így felelősséget kell vállalnunk annak megoldásáért is. Ha perre viszünk egy ügyet, azzal átadjuk másoknak a problémamegoldás folyamatát, és ezzel a felelősséget is. Ezzel együtt azt is kinyilvánítjuk, hogy mások érdekei nem olyan fontosak, mint a mi érdekeink, hisz a bíróság általában egyik vagy másik fél javára dönt, ritkán tud megfelelni mindkét fél igényeinek.

A Rogers által megfogalmazott *érett személyiség* tehát éppúgy létfeltétele a mediációnak, mint az az általános *humanista szemlélet*, amely mások életének, érdekeinek, céljainak tiszteletére épül.

Ez az általános humanista szemlélet hiányzik napjainkban leginkább ahhoz, hogy a mediáció gyakori és kedvelt konfliktuskezelő eszközzé lépjen elő. E szemlélet hiánya feltehetően a társadalmi-történelmi okokban gyökerezik, elválaszthatatlan azoktól.

A felsorolt magyarázatok egyben azt is sugallják, hogy Magyarországon nincs konfliktuskezelési kultúra. A vitás helyzetek leggyakoribb megoldási módja a kilépés, az elkerülés. (*Pokol Béla* ismertet egy tanulmányt, amely szerint Németországra is igaz, hogy a vitába került emberek egyharmada semmit nem tesz problémája megoldása érdekében, eltűri vagy nyitva hagyja a konfliktust.)⁸

A konfliktuskezelés elsajátítására csekély lehetőség kínálkozik napjainkban. A család mint helyszín csaknem teljesen alkalmatlan a tanulásra. Évtizedekkel ezelőtt maga a nagycsalád (és a közösség) volt az, amely segített a problémák megoldásában, a gondok elsimításában az egyénnek. Mára az atomisztikussá zsugorodott családok korában minden harmadik házasság válással végződik, így a gyerekek nem kapnak mintát a viták kezeléséhez. Ahogyan az iskolá-

* Itt említhető meg Thomas Szasz elmélete a gyámoltalanság magyarázatáról. Szerinte a zsidó és a keresztény vallási tanítások „hemzsegnek az olyan szabályoktól, amelyek megjutalmazzák a betegséget, a szimulációt, a szegénységet, a félelmet – röviden a fogyatékoság különböző formáit. Ráadásul ezek a szabályok büntetéssel fenyegetik az önállóságot, az alkalmasságot, a hatékonyságot”. A Hegyi beszéd mondatainak elemzésekor ezt a példát hozza: „Boldogok a szelídek, mert övék lesz a föld.” Vagyis Szasz értelmezése szerint ennek az a logikai következménye, hogy „Az ember legyen szelíd – azaz passzív, gyenge, alázkodó: Ne légy önálló!”⁶

ban sem. Míg az USA-ban diákmediátorok segítenek társaiknak a problémák közvetítésében, addig nálunk a pedagógusok sem kapnak megfelelő felkészítést arra, hogy kezeljék a tanítványaik közötti vitákat. Jó eséllyel indulhatna ugyanakkor a média mint széles körű tanító és nevelő eszköz. Elvben tanulhatnánk politikusainktól, a közéleti szereplőktől arról, hogyan kell egymást meghallgatni, érveket és ellenérveket egymással ütköztetni, közös érdekeket keresni, mások álláspontját tiszteletben tartani akkor is, ha azzal nem értünk egyet. Most épp erre várunk...

Logikusnak tűnne ugyanakkor, hogy ha az egyén nem képes saját konfliktusait megoldani, forduljon segítőhöz, szakemberhez, akinek ehhez megvannak az eszközei, módszerei. E logikát felülírja az élet: félelem és bizalmatlanság él az emberekben a segítő foglalkozásúak, főként a pszichológusok, a pszichoterapeuták iránt. *Lovas Zsuzsa* szerint ma Magyarországon a kérés szégyen. Úgy véljük, hogy egy felnőtt, normális ember képes megbirkózni saját problémáival. Ha ez nem sikerül, jobb eltitkolni, mint mások elé tárni. Tetőzi a bizalmatlanságot az a számtalan előítélet, amely a tanácsadást, a terápiát körülvelegi.⁹ Tapasztalatok híján ezeket az előítéleteket hívjuk segítségül, amikor döntést hozunk segítségkérés dolgában.

Egyetlen használható eszköz, egyetlen járható út marad tehát konfliktusaink megoldása során: a bírósági per. Ha minden kötél szakad, benyújtjuk jogos igényünket „az igazság” iránt.

Elmondhatjuk, hogy jelenleg a világról, a többi emberről és saját magunkról alkotott nézeteink nem kedveznek a mediációnak. Az emberek közötti kölcsönös bizalmatlanság, az együttműködéstől való félelem, a közös problémamegoldásban való járatlanság, a konfliktuskezelő kultúra hiánya és önnön hatékonyságunk leértékelése

mind-mind újabb ok arra, hogy meg se próbálkozzunk saját konfliktusaink megoldásával, és kiadjuk kezünkől életünk folyásának irányítását, bízva a bírósági per sikerében vagy az idő gyógyító erejében.

A mediáció mint békés és demokratikus konfliktusmegoldó eszköz sok országban bevált és elfogadott módszer. Nem csupán a bíróságok tehermentesítését teszi lehetővé, hanem erősíti a békés egymás mellettélést, a sokszínűség elfogadását és növeli az állampolgárok önnön hatékonyságába vetett hitét.

Jegyzetek

1. A mediáció olyan önkéntes folyamat, melynek során egy független harmadik személy segíti a feleket a kölcsönösen elfogadható egyezség elérésében, gyakran olyan esetekben, amikor a tárgyalások már holtpontra jutottak, a vitázók már nem képesek egymással segítő részvétele nélkül eredményesen kommunikálni. In: Mediáció, Az egyezségteremtés művészete. Bp. : Partners Hungary Alapítvány, [1996]. 80 p.
2. A J/18998. számú jelentés a közvetítői működés gyakorlati tapasztalatairól szóló hatástanulmány megállapításairól
3. Mediáció, Az egyezségteremtés művészete. 7. p.
4. BUDA Béla: Empátia. , Bp. : Urbis könyvkiadó, 2006. 264. p.
5. HANKISS Elemér: Új diagnózisok. Bp. : Osiris, 2002. 40–103. p.
6. SZASZ, Thomas: Az elmebetegség mítosza. , Bp. : Akadémiai Kiadó, 2002. 211. p
7. ROGERS, Carl: Valakivé válni. Bp. : Edge, 2000, 2003.
8. POKOL Béla: A jog elkerülésének útjai. Mediáció, egyezségkötés. = Jogelméleti Szemle, 2002. 1. sz. (http://jesz.ajk.elte.hu/2002_1.html)
9. LOVAS Zsuzsa – NEMÉNYI Eszter: Egyedül nem megy ... In: Együtt vagy külön? Maradjunk együtt vagy váljunk el? Szerk: Herczog Mária. Bp. : KJK-KERSZÖV, 2002. 175–190. p.

Fél évszázad története és a Kovács Máté-kutatások helyzete, feladatai

TÓTH Gyula

Kovács Máté és a hazai könyvtár- történet

Igazán itt az ideje, s talán a feltételek is megteremthetők ahhoz, hogy a második világháború óta eltelt jó fél évszázad történeti kutatásaiban mutatkozó restanciák felszámolása tervszerűen elkezdődjék. *Kovács Máté* korai és talán a politika által túlzottan is befolyásolt tanulmánya¹ óta érdemi próbálkozás nem történt.² A Kovács Máté által kezdeményezett és szerkesztett antológia³ torzó maradt, és éppen az 1945 utáni időszak kötete – jóllehet készen volt! – valamely okokból nem jelenhetett meg.⁴ A gyűjtött szemelvények, bibliográfia – egyáltalán a megszerkesztett kézirat/ok elvesztek vagy lappang/anak.

Tíz év múltán, 1955-től ötévente készültek áttekintések a háború utáni időszak eredményeiről.

A kezdetektől mindinkább távolodva, a hozzánk időben egyre közelibbek: *Szentmihályi Jánosé* 1970-ből, *Sallai Istváné* 1974-ből, *Futala Tiboré* 1975-ből és 1985-ből, leginkább pedig *Kiss Jenőé* 1985-ből egyre értékesebbek – jóllehet kezdetől valamennyi kritikai hangot is megütött, akkor eléggé meglepő módon. Az 1999-es és 2002-es évfordulók számos visszaemlékezésre adtak okot, közülük leginkább *Kiss Jenő*, *Papp István*, legfőképpen *Gerő Gyula* emlékezései fontos adalékok. A körzeti könyvtárak, majd az utód megyei könyvtárak fél évszázados jubileuma elindítottak kutatásokat, ám a források állapota és az érintettek adottságai miatt kevesek tudtak színvonalas munkát kiadni. A könyvtárak többsége vagy nem adott közre semmit, vagy erőfeszítéseik inkább alkalmi megemlékezések, mintsem elemző-értékelő feldolgozások. (Mindez nem kisebbíti az érdemüket.) A kiadványok

mérlegét Gerő Gyula vonta meg.⁵ A két legjobbról Futala Tibor recenziót írt.⁶

Az idő múlásával megteremtődött a történeti távlat az elemző-értékelő feldolgozások megírására. Minden kortárs egyetértett abban, hogy a második világháború alatt nemcsak elpusztult, de oly mértékben elmaradott volt a hazai könyvtárügy, hogy néhány könyvtár újraindítása mellett, voltaképpen újra kellett szervezni az elpusztultakat, pótolni a hiányokat, s legfőképpen az addig önállóan létező könyvtárakat rendszerbe kellett szervezni. Az 1980–90-es évek fordulóján viszont már méltán állapíthatta meg a krónikás, hogy „mindent egybevéve az 1980-as évekre európai mércével is mérhető könyvtárügy állt elő” közel fél évszázad alatt Magyarországon.⁷ Ez annál figyelemreméltóbb, mivel kezdetei az ország legborzalmasabb éveire tehető, legsötétebb korszakaihoz kapcsolódik, legellentmondásosabb évtizedeiben zajlott le. A paradoxonra a korszak művelődés- és könyvtártörténetészeinek kell magyarázatot találniuk. Ebben segítségükre lehet Kovács Máté pályájának alapos elemzése, értékelése. Ő azon nem kevés személyiségek egyike, akiknek ebben döntő szerepük volt, akik megtalálták azt a mezsgyét és azokat a cselekvési pontokat, amelyeket a körülmények számukra felkínáltak.

Ilyen módon Kovács Máté életművének kutatása nemcsak a személyes pályakép és érdemek felméréséhez, megrajzolásához szükséges. Mint a korszak meghatározó szerepkörű személyisége alapvetően formálta a több mint negyedszázadot. Ezért nemcsak fontos adalékokat szolgáltat, hanem magyarázatot nyújthat számos kérdés megítéléséhez. Oda-vissza fontos: Kovács Máté életműve nem értékelhető a környezet figyelembe vétele nélkül, miként a korszaktörténet is hézagossá/hiányos Kovács Máté nélkül. Nemcsak saját korát tekintve, hanem a későbbiekben is. Közel két évtizeden át nevelt tanítványokat, hatott gondolkodásuk alakulására, – ezáltal pedig befolyásolta a következő évtizedeket is.

A Kovács Máté Alapítvány szorgalmazza a történeti kutatásokat

A Kovács Máté Alapítvány⁸ kuratóriuma szívesen vette a korábbi megemlékezéseket. 1996 óta maga is munkálkodik névadója életművének felmérésén és megmutatásán. A Kovács Máté centenáriumi rendezvények után többéves programot vázolt fel, melynek lényege, hogy – évfordulókhoz kötve, vagy anélkül – a Kovács Máté által művelt tudományterületek és társadalmi gyakorlat képviselőivel, civil szervezeteivel lehetőleg együttműködve, alaposabban feltárjuk életműve különböző szegmenseit. Lehet az eddigi és publikált irodalom alapján, ezek megállapításainak új csoportosításával és új kérdésfeltevésekkel is újat írni róla, de itt az ideje, hogy az irattári/levéltári iratok faggatását szorgalmazzuk. Ezek gazdagságára és fontosságára *Kertész Gyula* 1996-ban felhívta a figyelmet.⁹ Az Alapítvány kuratóriuma pályázatokkal, ösztöndíjjal igyekezett az eredeti kutatásokat, és ezt is előmozdítani.

A „*Tudós tanárok – tanár tudósok*” sorozatban megjelent kötetnek azért örültünk¹⁰, mert rész-kutatások után, első átfogó összefoglalását adta Kovács Máté pályafutásának. Egyet lehet érteni *Vajda Kornéllal* is¹¹, abban, hogy hiányzik egy „*Tudós könyvtárosok – könyvtáros tudósok*” sorozat. Most, hogy a Magyar Pedagógiai Társaság Kiss Árpád Műhelye programba vette a 20. század nagy pedagógusainak, az ún. „abszolút pedagógusoknak” a számbavételét ún. műhelybeszélgetések keretében, a mintegy félszáz életmű tanulságainak megbeszélését – örömeinkre – sorozatukat Kovács Mátéval kezdték. A rendezvény alkalom volt, hogy írásainak és a róla szóló irodalomnak egy részét, a téma által orientáltan újraolvasva körvonalazzuk, hogy a további kutatásokat milyen irányban lenne kívánatos szorgalmazni.¹² *Bényei Miklós* az addigi kutatásokat kiválóan összefoglaló tanulmánya már jelezte, új rész-kutatások ellenére a megválaszolatlan kérdések újratermelődnék: „*könyvtár- és művelődéstörténet írásunk komoly hiányossága, hogy*

*Kovács Máté életútjának részletekig hatoló, elemző és főleg értékelő feltárásával még adósak vagyunk.*¹³ Vajda Kornél recenziójában joggal állapíthatta meg, az eddigi írások panegirikusak, szinte csak Kovács Máté érdemeit mutatták meg, hangsúlyozták. Tudjuk, tevékenységét viták kísérték, számos ellenlábasra volt, számos támadás érte: mind könyvtárpolitikai, mind tanszékvezető egyetemi tanári mivoltában. Ezek aprólékos feltárása, higgadt értékelése – mind a történeti tisztázás, mind Kovács Máté pályafutásának, életművének reálisabb értékelése és bemutatása szempontjából fontos. Kutatói figyelmébe! Keressék az összefüggéseket, előzményeket! Vannak. Kovács Máté életművében mindennek van előzménye, minden szinte mindennel összefügg. Pályája nem lineáris, hanem bonyolult összetett. A mi feladatunk az 1945 utáni korszakának kutatása, a korabeli könyvtártörténetével együtt rálátással az egész életpályára, melynek felmérésében a társtudományokra számítunk.

Pedagógusból könyvtáros

A történelem egyéni sorsát alakító hatására 1949-től a könyvtárügy részese. A született és mindvégig pedagógus Kovács Máté életműve ezen a területen teljesedett ki – jöllehet a könyvtárral pályakezdésekor már kapcsolatba került, 1945–1949 között pedig minisztériumi tiszviselőként könyvtárpolitikai tapasztalatokat, érdemeket szerzett.

Kovács Máté áttételesen Szabó Ervin tanítvány. Szellemi rokonságukat nem kell bizonygatni. Kovács Máté Szabó Ervin könyvtárpolitikai célkitűzéseinek és törekvéseinek igazi folytatója. A jeles teoretikus elveinek továbbfejlesztője, s terve megvalósításának ő lett egyik legfőbb szorgalmazója, irányítója. Ennek lényege: a könyvtár a társadalmi, tudományos és a közműveltség terén való haladás egyik legfontosabb intézménye, eszköze.¹⁴ Kovács Máté írta tanulmányában, amely természetes folyamánya két évtizedes könyvtárosi munkájának, kifejező-

dése gondolkodásmódjának, melyet a könyvtár-tudományban/könyvtárpolitikában ő képviselt a legkonzekvensebben: „*a könyvtár olyan tájékoztatósi, művelődési intézmény, amely társadalmi szükségletből keletkezik és amely működésével hatásokat fejt ki a létrehozó, ill. fenntartó társadalomra. A könyvtár tehát, ha korszerűen fejlődik és működik, kettős kapcsolatban áll a társadalommal. Egyfelől valamely társadalmi rendszer terméke. Mégpedig vagy már eleve is valamely társadalmi rendszer vagy annak valamelyik osztálya, rétege, csoportja a maga szükségletei szerint hozza létre, vagy pedig ha már korábban keletkezett, a megváltozott új társadalmi rendszer a maga új szükségletei szerint alakítja át, ill. fejleszti tovább. Másfelől a könyvtár, mint társadalmi termék, jellegével és működésével befolyásolja a használó közösség tudatvilágát. A könyvtár a benne összegyűjtött, feldolgozott és hozzáférhetővé tett dokumentumok tartalmával és formájával, valamint a működésének módjával részt vesz az olvasási kultúra létrehozásában, a közösségi tudat és magatartás alakításában.*”¹⁵ Szabó Ervin így kezdte markáns gondolatsorát az 1907-es pécsi szabadtanítási kongresszuson: „*A társadalom jelenségeinek kauzális nézése követeli, hogy minden intézménynek »célját« azokból az okokból igyekezzünk megállapítani, melyek keletkezésére és létezésére vezettek. Azon a nézeten vagyunk, hogy semmiféle társadalmi intézményt nem lehet tartósan fönntartani, amelyet nem a tömegeknek, helyesebben a társadalom egy vagy esetleg több rétege, osztálya szükségleteiből, tehát érdekéből fakad és annak tovább is megfelel.*”¹⁶

A gondolati hasonlóság nem véletlen: Kovács Máté nem sokkal előtte tett hitet Szabó Ervin könyvtárügyünkben elfoglalt helyéről.¹⁷ Ismerkedése Szabó Ervinnel 1945–1946-ban kezdődhetett, mindenképpen felfedezhető az 1950-es évek elején írt tanulmányaiban. Kovács Máté könyvtárelméleti és könyvtárpolitikai ismereteinek forrásai feltárásra várnak.¹⁸ Szerepük lehetett ismeretei gyarapodásában kiváló munkatársainak: *Sebestyén Gézá*nak, később *Csúry Istvánnak* és másoknak. S persze kiterjedhetett más előzményekre és nemzetközi szintre is.

Kovács Máté életműve nem mozaikokból áll. Olyan, mint egy fordított piramis vagy még inkább spirális. Olyan, amilyenek ő maga a közlést leírta: a folyton jelentkező új mozzanat a régít nem helyettesíti, nem kiiktatja, hanem megtartja, és mindig új egyensúlyt, rendszert hoz létre. Tevékenységét mindig tágabb összefüggésben végezte. Minden poszton a nemzet egészének felemelkedését, művelődését szolgálta. Kultúráközvetítő, kisebb részben létrehozó, tevékenysége mindenütt szolgálat és cselekvés. Megszolgált, hogy önmaga kiemelkedhetett, tudását nem saját céljaira használta, tovább/visszaadta. Népből-nemzetben gondolkodott, cselekedett. Utólag életútja előretervezett, jól megválasztott karriertörténetnek látszik, a fogaskerek logikusan, pontosan illeszkednek. A pálya felfelé ívelő, közbülső csúcsa a kultuszminisztériumi államtitkárság; ezt látszólag törés/lejtmenet követte. Kovács Máté jól választott 1949-ben: könyvtárigazgatói posztja felfelé vezető út kezdete, újra országos, terebélyesedő alkotótér következ(het)ett. A pedagógus elhivatottság, a nép/nemzet szolgálata, felemelése¹⁹ a szilárd pont. A többi: az adódó lehetőségek megragadása – ha kell kompromisszumok, ám nem megalkuvások árán. Pályáitve katedrától katedráig terjedt, közben is rokon területeken járt.

A könyvtárpolitikus

Művelődéspolitikai látószögű, első könyvtárpolitikus megnyilvánulása az 1946-ban kiadott *Mai magyar művelődéspolitiká*²⁰, s az 1947. évi, el nem fogadott könyvtári törvény előkészítése, előterjesztése.²¹ Itt hasznosíthatta a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban, főleg a szabadművelődési terület felügyelete során szerzett tapasztalatokat. Ezekről sok mindent, de keveset ismer a szakutató. Aprólékos kutatása, főleg a kézíratos források feldolgozása, Kovács Máté részesezésének tisztázása a csapattömből – ez utáni feladat.

A körzeti könyvtári koncepció kidolgozójának Sebastyén Gézát tartják. Ám ő korrekt módon

hivatkozott Kovács Mátéra is, mind annak az első megfogalmazását jelentő 1946-os művelődéspolitikai koncepció kapcsán, mind az 1947-es törvény-tervezetről szólva. Talán Kovács Máté hagyatéka és más irattári források közelebb visznek a munkamegosztás és az érdemek tisztázásához.²² Kovács Máténak az ügygel való elkötelezettségére bizonyíték, hogy az 1960-70-es évek könyvtárpolitikai küzdelmeibe bekapcsolódva sikeresen közvetített. Segített a (szocialista) népkönyvtári eszmény zsákutcás gyakorlatát nyilvános könyvtári (public library) koncepcióra átváltani szándékozó újabb áttörési kísérletben.²³

Kovács Máté szerepe a törvénytervezet munkálataiban is tisztázásra vár.²⁴ A Sebastyén Géza vezette könyvtári osztály előkészít(h)ette, államtitkárként Kovács Máté terjeszt(het)te (volna) a palament elé. (Így érthető, hogy ő lett az 1956-os tvr előkészítésének irányítója.) A tervezet érdeme, hogy benne volt a könyvtári szolgáltatásokhoz való hozzájutás állampolgári joga, a hálózati elv, a könyvtárügy egysége. Preambuluma Kovács Mátéra jellemző szövegezésű. „... a könyvtár a nemzeti nevelési rendszer lényeges és szerves része. A könyvtár az iskolával és a többi nevelési intézménnyel együtt biztosítja a demokráciában elengedhetetlen műveltségi színvonalat. 2. [...] A könyvtári hálózat célja az, hogy földrajzi, foglalkozási és vagyoni viszonyaitól függetlenül mindenki egyformán hozzájusson az olvasnivalóhoz s ezáltal a művelődés útjára léphessen.”²⁵ Indoklása szintén Kovács Mátéra emlékeztet, több mozzanata visszatért az 1950-es évek első felében írt tanulmányaiban. (Pl. a kultúra demokratizálódása, megszűnt egyes tehetősebb rétegek kiváltsága lenni az iskolázás, a polgárság után a munkásság és a parasztság is részt követel a művelődés eszményeiből stb.) Sebastyén Géza a törvény elmaradását a minisztérium többszöri átszervezésével indokolta. A benne foglaltak kodifikáció nélkül is befolyásolták a hazai könyvtári fejlődést. Könyvtárpolitikai tett az első hazai átfogó könyvtárügyi jogszabály kezdeményezése, a kapcsolódó tudományos publikációk készítése,

az előkészítő bizottság vezetése, a II. országos könyvtárügyi kongresszuson a tervezet előterjesztése, a végrehajtásban való részvétel,²⁶ az OK(D)T élén kifejtett tevékenysége, mindaz, amit tanszékvezető egyetemi tanárként vállalt.²⁷

Kovács Máté az ötvenes évek első felében három nagyszabású tanulmányt írt az általa indított évkönyvsorozatban. Célszerű lenne – hagyatéka, az egyetemi irattár felhasználásával – a tvr. keletkezéstörténetét megírni, benne Kovács Máté, debreceni csapata és természetesen a törvény-előkészítésére kiküldött bizottság tevékenységét áttekinteni, hiszen 20 évre ez a törvény szabta meg a hazai könyvtárügy alakulását. Néhány mozzanat igazolja: írásai korábbi gyökerűek. Tisztázásra vár Kovács Máté könyvtárelméleti forrásvidéke.

Első tanulmányában Kovács Máté elmagyarázta, a könyv és könyvtár eddig inkább a társadalmi nevelés eszköze volt, ezután munkaeszköz (is). Ez akkor merőben új gondolat volt, miként az is, hogy az eddig önálló könyvtárak hálózatokba kapcsolódjanak össze. Leírta a hálózatszervezés elveit, előnyeit.

Másik tanulmánya a könyvtárak művelődéspolitikai jelentőségéről szól.²⁸ A múltban „*Könyvtárainkat, mint a társadalmi nevelés és művelődés eszközeit, a sajtó és rádió, a mozi és színház, valamint az iskolázás mellett alig vették számításba. [...] Nincs kialakult és általánosan elfogadott felfogás arról, mi könyvtár és a könyvtárügy helye és jelentősége művelődéspolitikánkban a művelődés egyéb lehetőségeihez és eszközeihez képest.*”²⁹ Kovács Máté történeti és elméleti munkáiban kimutatta, hogy a könyvtárak a tényleges igényeknek, a szükségleteknek képtelenek megfelelni. A könyvtár nem foglalhata el az öt megillető helyet sem a művelődéspolitikában, sem a tömegkultúrában. Hangsúlyozta a könyvnek-könyvtárnak kultúrában-tömegközlésben vetélytársaiénál nagyobb hatékonyságát. A művelődéspolitikának a könyvtárügyet, közelebről a közművelődési és iskolai könyvtárakat – az általános iskolázás teljes kifejlesztése mellett – szerinte a kultúrpolitika másik sarkpontjává

kell tenni, mert a közművelődési könyvtárügy koronája a népoktatásnak. A könyv és könyvtár messze megelőzi a többi kulturális eszközt és alkalmat, pl. a filmet, színházat, rádiót, sajtót stb. Kovács Máté a könyvtárügyet a kötelező népoktatás mellé, azt erősítő tényezővé igyekezett emelni.

A törvény kiadása után, Kovács Máté alapos tanulmányban³⁰ foglalta össze a törvény értékelését, a kapcsolódó tudnivalókat. Szerinte a törvény művelődéspolitikai jelentősége: útmutatásokat és rendelkezéseket ad a könyvtárpolitika-könyvtárügy egésze számára. Tisztán látta a törvény hiányosságait, a szabályozás további teendőit. Ezért is válhatott alkalmassá a könyvtárpolitika legfontosabb színtere, az Országos Könyvtárügyi Tanács elnöki posztjára.

Harmadik tanulmánya a jogszabályok és a kísérő tanulmány után született. Véget ért a kiskorúság hosszú korszaka, amelyben a felsőoktatási könyvtárak nagyobb része intézményen belüli, házi jellegű segédszerveként élte szűkre szabott életét. Kezdetét veheti az önálló fejlődés új szakasza. Feladatkörüket, funkcióikat, célkitűzéseiket és módszereiket, szervezeti kereteiket és kapcsolataikat az egyetem, a főiskola valószínű könyvtári igényeinek és szükségleteinek, a magyar könyvtárügy országos kívánalmainak megfelelően alakíthatják ki: a kutató, oktató-nevelő munka, valamint a magyar könyvtárügy korszerű fejlődése részére.

Kovács Máténak az Országos Könyvtárügyi Tanácsban végzett munkája feltárásra vár. Érdemeiről általánosságokat tudunk, az írások inkább a Tanácsról szólnak. *Patkósné Hanesz Andrea*³¹ írása fontos, ám nem azt adja, amit ígér. Nem elemzi Kovács Máté tevékenységét az OK(D)T élén. Fontos írásokra támaszkodott, de a testületről a szaksajtóban közöltek sem nézte aprólékosan végig. Így nem is elemezhetette. Kísérletet sem tett a kéziratot hagyatéka átnézésére. Ezért ebben a témakörben további elemzések szükségesek, ha nem az OK(D)T-t, hanem vele együtt, azt gazdagítva, Kovács Máté szerepét is tisztázni akarjuk.

Kovács Máté az 1953-ban megalakított Országos Könyvtárügyi Tanácsnak kezdetől tagja volt. A könyvtárpolitika alakítását jól segítették az ún. könyvtárvizsgálatok, melyek közül az elsőt éppen Kovács Máté vezette a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. Kovács Mátét 1958 májusában nevezte ki elnöknek Mihályfi Ernő miniszterhelyettes.³² A posztot élete végéig betöltötte. 1949-től tág körben, 1958-tól a neki leginkább megfelelő poszt birtokában, az OK(D)T elnökeként az egész könyvtárügy minden rezdülésére rálátása és ráhatása volt. Folytathatta 1945-ben kezdett munkáját a könyvtárügy újjászervezésében, fejlesztésében. 1952-től jogszabályok előkészítésével, a könyvtárak rendszerbe foglalásával, megújításával. Futala Tibor megfigyelései szerint³³ könyvtárpolitikai szerepléséhez az OK(D)T jó terep volt. Gyakorlatilag a könyvtárügy minden napirendi problémájának megoldásából részt vállalt. „Kovács Máté szerette ezeket a fórumokat, szívesen [...] működött bennük közre. [...] Azt is valószínűnek tartom, [...] ösztönösen és tudatosan legszívesebben a temperáló-nézetegyeztető szerepkört választotta ki magának. [...] Zárószavaira, vita-összefoglalásaira, sőt: vita-előtompító megnyitóra még sokan emlékszünk.” Kovács Máté kétirányú szűrőként működött a főhatóság és a szakma között. Megfelelő nyelven tudta közvetíteni a szakma jelzéseit, elképzeléseit, törekvéseit az állami irányítás számára, és megfordítva: az állami irányítás intencióit mozgósító erejű formában a szakma számára.³⁴ 1968-ban pl. „bizalmi válság” robbant ki a főhatóság és a szakma, ezen belül a Könyvtártudományi és Módszertani Központ több munkatársa között. Az volt a kérdés, hogy a közművelődési könyvtárakat a jövőben is „népkönyvtári igénnyel” fejlesszék-e tovább, vagy áttérjenek-e az ún. általános könyvtári vagy nyilvános könyvtári fejlesztési koncepcióra. Az 1971-1972-ben közzétett irányelv-családdal az igényesebb koncepció kerekedett felül, az 1976-ban megújult törvény is ezt tükrözi. „... a számára olyannyira adekvát feszültségben lépett elő Kovács Máté, akinek kompromisszumos javaslata meghallgatásra

talált.” A népművelési konferencia könyvtári tanulmányát „triumvirátus” készítette el: Kovács Máté, Sallai István, Futala Tibor. Sallai István élte a tanulmányt, Kovács Máté tompította. Aki elolvassa Sallai István pamfletjét³⁵, illetve az elkészült tanulmányt³⁶, igazolhatja: a tanulmányban minden lényeges mozzanata ott található az előremutató elképzeléseknek. „Emlékszem Kovács Máté szelíden titokzatos mosolyára [...] : 'Ne izguljatok ti forrófejűek, a dolgokat magam is olyan irányban segítem vinni, amilyenben ti akarjátok, s ha ehhez itt-ott taktikusabban kell fogalmazni, az nem áldozat, hanem a gyorsabb sikerre vitel egyik előfeltétele.'”

Kovács Máté művelődés/könyvtárpolitikai jellemzőit Bényei Miklós összefoglalta.³⁷ Kiss Árpád megállapítása ezen a területen is érvényes: „bármire is vállalkozott, befolyására a dolgok a nagyobb rendezettség irányába kezdtek alakulni.”³⁸

Könyvtárpolitikusként Kovács Máté korai válságmenedzsernek is tekinthető. Ezt tette a debreceni egyetemi, majd a budapesti akadémiai könyvtárban, sőt hasonlót végzett az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén. S vajon hány-szor tette ezt az OKDT elnökeként, különböző társadalmi tisztségeiben?! Kovács Máté minden tudatos tevékenységét realizmus jellemezte.

Kovács Máté könyvtárpolitikai helyét Szabó Ervin, Dienes László és Köhalmi Béla legkiválóbb utódai között jelölhetjük ki. Az 1945–1972 közti időszak könyvtárügyének egyik meghatározója, aki tanítványai révén rajtahagyta kéznyomát a későbbi évtizedek törekvésein is. Kovács Máté beírta nevét a hazai könyvtárpolitika meg nem írt történetébe.³⁹

A könyvtárosképzés élén

Könyvtárpolitikai eredményei közé sorolhatók, amiket tanszékvezető egyetemi tanárként a könyvtárosképzés irányításában elért.⁴⁰ (A képzés a könyvtárügy része.)

Sebestyén könyve segítségével összefoglalhatók tanszékvezetőként elért eredményei. Kovács

Máténak – az 1949–1956 közti elődök nyomában – öt évre (1956–1961) volt szüksége, hogy a könyvtárosképzés koncepcióját és célrendszerét, elméleti alapjait, módszereit, formáit átalakítsa. 1961-ben *Az egyetemi könyvtárosképzés továbbfejlesztése* című munkájában öt pontban foglalta össze a képzés céljait, öt képzési formát javasolt (nappali, rendes levelező, kiegészítő, rendes esti, kiegészítő esti tagozat). Öt év alatt kétszeresére nőtt a hallgatók létszáma. Új tantervet vezetett be: csökkent a történeti tárgyak aránya, nőtt a gyakorlatoké. Tanulmányokban foglalkozott a könyvtár- és olvasásszociológia, a tömegkommunikáció és az informatika kérdéseivel.⁴¹ A könyvtárosképzés tantervében helyet biztosított e tárgyaknak is. Beépült a nemzetközi gyakorlatba, erre a szintre emelte a képzést. A tanszékét műhelyé formálta, beindította a történeti antológia munkálatait, közel volt az első kötet megjelenése. Bekapcsolódtak az egyetemi-akadémiai kutatásokba, eredményeik bekerültek az egyetemi oktatásba. A tanszék pozíciói erősödtek az egyetemen és a felsőoktatási rendszeren belül. *Kőhalmi Béla* korszakos műve⁴² a tudományostájékoztatási paradigmaváltás idején jelent meg, és jelezte, a tanszék érzékeli és képes reagálni a tudományos technikai forradalom és a technológiai váltás hatásaira. A dokumentációs ismereteket, kurzusokat idejében bevezették. Élete utolsó éveiben a könyvtárosok továbbképzésének tervein dolgozott.⁴³ A Magyar Könyvtárosok Egyesülete 1971. évi vándorgyűlésén a vitaindítót Kovács Máté tartotta. Az e témában utolsó, szűk körben publikált, csak a résztvevők-höz eljuttatott írása⁴⁴ jelzi, továbbra is tette kész volt. Most következ(het)ett volna vezetésével egy újabb korszak. Konzulensként közreműködött egy minisztériumi bizottság munkájában.⁴⁵ Úgy tűnik, most átvehette volna az egyetemi tanszék – Varjas Béláék elképzelései szerint – az egész képzés minden szintjének és formájának összefogását, irányítását.⁴⁶ Elindíthatónak tűnt a szakosodással összekapcsolt, szervezett továbbképzés; elérhető a képzés teljes bevitele az állami oktatási rendszerbe. Szakmailag felkészült, hivatástudattal és műve-

lődéspolitikai szemlélettel rendelkező könyvtárosok százait bocsátotta ki tanszéke. Sokan jelentékeny szerepet, vezető tisztségeket töltek be a művelődés, a könyvtárügy, a könyvtárak munkájának irányításában, a könyvkiadásban, -terjesztésben vagy a tömegkommunikáció különböző intézményeiben: a rádióban, a televízióban, az időszakai sajtóban.⁴⁷ Kovács Máté – bibliológiai szemléletének megfelelően – a könyvtárosképzést tágan, az egész könyves szakma, sőt a társadalmi közlés keretében értelmezte: a tantervet és a szemléletet ebben az irányban fejlesztette.

Sebestyén könyvéből hiányoznak a sikertelen próbálkozások, kudarcok, gondok. (Pl. 1967-ben C, 1968-ban – a könyvtárügy sikerei csúcán – B szakká fokozták le az ELTE könyvtárszakát.⁴⁸ A viszonylag sikeres időszak 1967-ig tartott, akkor „sikerre vezettek” azok – az egyetemi képzés történetét végigkísérő, hol lanyhuló, hol átmeneti sikereket elérő, a munkát zavaró – kísérletek, melyek a könyvtárosképzést megkérdőjelezték. A bölcsészkar új tanulmányi rend az 5 éves, ún. főszakos könyvtárosképzést előbb a negyedik szemeszter után felvehető 3 éves képzéssé, majd az intézkedést enyhítve, a második félév után egyik elhagyott szak helyébe lépő könyvtár szakot 4 éves képzésűvé minősítette vissza. Az 1971/72-es tanévtől helyreállt a rend. Kovács Máté beadványokat készített,⁴⁹ harcolt a kevesebért, a 4 éves, ún. „B” szakos képzésért, de nem mondott le a távlati célról, és kereste az új odavezető utakat. Megszülettek a nagy összefoglaló tanulmányok.⁵⁰ Kovács Máté arról panaszkodott, hogy az oktatási célok, szervezeti keretek, tantervek és tananyag területén gyakran és következtlenül történtek változások. A képzés működési feltételei nem a felsőfokú könyvtáros életpálya sajátos szükségletei szerint, hanem a társszakok elgondolásai szerint alakultak. Szűkösek voltak a személyi-dologi feltételek, nem sikerült gyakorló könyvtárakat kialakítani.⁵¹ A tanárként, oktatásszervezőként, könyvtárigazgatóként egyaránt kultúraközvetítő (a kultúraközvetítés szervezője) Kovács Máté első változtatásai közé tartozott, hogy hallgatóival

népművelési (közművelődési/művelődésszervezői, stb.) ismereteket sajátított el, befogadta, megindította ilyen szakemberek képzését, melyhez tudományelméleti alapvetést készített. Voltaképpen a bibliológiai koncepció adaptációjaként fogható fel a népműveléstudomány elméleti kérdéseinek rendszerbe foglalása is.⁵² Kultúraközvetítőként tevékenykedett a TIT-ben, az értelmiségieknek egyfajta menedéket nyújtó Hazafias Népfrontban. A vidéki/paraszti gyökerű Kovács Máténak köze volt a honismereti mozgalom szervezéséhez.

Van tehát bőven kutatni és tisztázni való egyetemi éveivel kapcsolatosan is.

Iskolát teremtett-e a bibliológiával?

Nehéz kérdés, iskolateremtő volt-e és mennyiben Kovács Máté? Gondolkodásmódja, a társadalmi változásokhoz, a könyvtárügy változásaihoz való érzékenysége, az új keresésében és elfogadásában jeleskedő attitűdje alapján biztosan számosan voltak tanítványai. Számukra az új közlésmódok, az új rögzítési technikával keletkezett dokumentumok befogadása, az új technológiák, közte a távközlési és számítógépes eszközök és módszerek elfogadása a többségnek nem okozott nehézséget, többen az élharcosok közé sorolhatók. Kovács Máté tanítványaira hatott az a paradigmaváltásként kezelhető látásmód, hogy nála egyes könyvtár helyett rendszer, a könyv felőli célmeghatározás helyett a könyvtár társadalmi szükségletből, a lehetőségekből fakadó feladat-megjelölés lett fontos. „Kovács Máté egyetemi előadásainak és írásainak van egy nagyon fontos vonulata, amelyet valóban csak utólag vagyunk képesek értékelni. Ez a vonás az, hogy mindig rendszerekben gondolkodott. Az a korosztály, amely megélte [Kovács Máté] egyetemre kerülését és előtte is hallgatott előadásokat, meglepődve tapasztalta a szemléletmódnak ezt a váltását. Az addig egyedileg kezelt könyvtárak az ő interpretálásában hirtelen nagyszabású intézményrendszerré álltak össze, s a róluk való ismeret, a tudástöredékek pedig

egységes szemléletté. Rendszerszemléletű volt. [...] Lehet, hogy Kovács Máténál ez a módszer nem volt tudatos, hanem egyszerűen személyiségének formátumából eredt – alighanem erről van szó -, de ki nem ismerné el, hogy hitelesen nála szerepelt először a könyvtárak környezete, az egész társadalom úgy, mint a könyvtárak célját és feladatait meghatározó tényező. A környezet, célok, erőforrások, a rendszer alkotóelemei és ezek működésmódja: ez az a váz, amelyen Kovács Máté szakmai világképe nyugszik. [...] Ezt tanultuk meg a professzortól. A könyvtárügy nem mozaikokra bomlott töredékhalmoz volt nála, hanem kibontotta egészének és tágabb környezetének kontúrjait.”⁵³ – írta jeles tanítványa, Horváth Tibor 1981-ben.

Az olvasás és a könyvtárhasználat nem csupán a művelődés, a szórakozás és a nevelés eszköze, hanem a tudományos kutatásban, az oktatásban-nevelésben, a termelésben, társadalomszervezésben használható, felhasználandó munkaeszköz. Nála a dokumentum használatát nem tartalma, szintje, minősége, hanem a felhasználás célja döntötte el.⁵⁴ Ezeknek és még árnyaltabban leírható új gondolkodásmódjának terjesztésével Kovács Máté bizonyítást nyújtott iskolateremtő. Azzal is iskolateremtő, hogy a könyvet/dokumentumot, olvasást és könyvtárt, annak használatát az emberi/társadalmi közlés részeként fogta fel.

Máig nyomdokain jár a hazai könyvtárosképzés. Ebben is iskolát teremtett.

Kovács Máté 1960-ban a szakma tudománypolitikai ankétján, *A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában* címen adta elő a korábitól eltérő tudomány-koncepcióját.⁵⁵ Ez a könyvtárelmélet az írásos-nyomtatásos közlésmód különböző oldalainak, folyamatainak (írás-olvasásnak), megjelenési formáinak (írásművek, kiadványok), intézményeinek (kiadók, nyomdák, könyvterjesztő vállalkozások, könyvtárak, dokumentációs intézmények), azokat létrehozó társadalmi szükségleteknek és igényeknek, valamint a tudat formálásában betöltött szerepüknek, funkciójuknak, továbbá a hatásuknak a vizsgálatát tekinti a könyvtártudomány, ill. ahogy nevezte – Szabó Ervin és a

latin népek szóhasználata nyomán – a bibliológia (azaz a könyvtártudomány) feladatának.⁵⁶ Ez a koncepció jócskán eltért a korabeli bibliológiai felfogástól, tágabb volt. Akkori francia művelői és más kortársak szűkebben értelmezték, és csak jóval később követték Kovács Mátét.⁵⁷

Az előzmények korábbra nyúlnak. 1954-ben alakult meg az MTA Könyvtörténeti, Bibliográfiai és Dokumentációs Munkabizottsága. Elnökeként Kőhalmi Béla programot írt.⁵⁸ Ezeket ismerve készült *Varjas Béla* tanulmánya⁵⁹, melyet utóbb Horváth Tibor a pozitivistá felfogás utolsó pillanatban elérhető legjobb teljesítményének minősített, s amit később már nem írhatott volna meg.⁶⁰ Varjast mint a képzés alapítóját motiválhatta az egyetemi bizonyítás kényszere és a vita. Ez a történeti és könyvtártani alapokra épülő tudományfelfogás jellemezte a képzés koncepcióját, tantervét, melynek alapján megkezdhetette Kovács Máté tanszékvezetői és oktatói munkáját. (Mellesleg, erre a felfogásra jobban illik *Mátrai László* gúnyolódása a „polcológiával”, „nincsen „kórháztudomány, csak orvostudomány van”. Ámbár utólag az sem biztos, hogy nincs-e kórháztudomány?!)

Kovács Máté vitája e nézetekkel a pozitivistá tudományfelfogást képviselő, *Varjas Béla* által szerkesztett Magyar Könyvszemle 1957. 3. és 4. számában kezdődött. A Debreceni Egyetemi Könyvtár évkönyveiről írt recenziók miatt a Magyar Könyvszemle (tagja volt ő is a szerkesztőbizottságnak!) régi könyvtár/tudomány-felfogású szerkesztési gyakorlatát vitatta. A könyvtártudományi ankét után, 1961-től a folyóirat közreadója a Magyar Tudományos Akadémia I. Osztálya Könyvtörténeti, Bibliográfiai és Dokumentációs Munkabizottsága lett. A könyvtáros szakma ettől datálja a lap elvesztését, könyvtörténetivé szűkítését.⁶¹ Kovács Máté könyvtári törvény előkészítéseként írt tanulmányai 1953 óta mutatták, más tudományos alapvetésen nyugszanak, mint a kortársak közül többeké.

Az új koncepcióra a képzés megerősítéséhez és megújításához volt szükség, meg a tanszék nagy vállalkozása, *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében* c. antológia munkálataihoz.

Kovács Máté itt kifejtett tudományfelfogása könyvtárpolitikai munkássága kezdeteitől formálódott. Együtt született meg az antológiával, annak bevezető tanulmányával, ill. az 1945 utáni időszakról szóló történelmi összefoglalójával. Ezek a bibliológia gyakorlati próbái.

A koncepcióval megszilárdította, biztos pályára állította a könyvtárosképzést, európai mércével értékelhető programmal/tantervekkel látta el. Korszerű segédletekkel, mindenek előtt a torzóként is híres szöveggyűjtemény két kötetének elkészítésével.⁶² A 2006. évi megemlékezésekre készülve derült ki, A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében c. antológia 3. kötetének kézírata készen volt 1970-re. Kovács Máté nem is mulasztotta el jelezni, hogy jól beilleszthető a 25. évfordulós kiadványok közé. Ám sem a Gondolat, sem a megkeresett Népművelési Propaganda Iroda nem jelentette meg. 1974 körüli próbálkozások is sikertelenek voltak. Még a kéziratnak sem sikerült nyomára akadni.⁶³ Óhatatlan kérdés: kik akadályozták meg? Furcsa – hipotetikus – összefüggésekre figyelhetünk fel. Az antológia első kötetét még osztatlan elismerés fogadta, a másodikat a Magyar Könyvszemle sem méltatta, de irodalomtörténeti oldalról (egy outsiderrel íratva meg) támadás érte, miatta a tiltakozást a professzortárs főszerkesztő is „furcsán” fogadta. Ha mérlegeljük, hogy a 3. kötet korszaka az előző 20–25 évet tárgyalta, még éltek résztvevői, akkor nem nehéz ellenlábásokat feltételezni.

Kovács Máténak a *Varjas-féle* hazai könyvtártudomány-felfogást kellett felváltania. Megfelelni azoknak az elvárásoknak, melyeket Kőhalmi Béla így fogalmazott meg: „*marxista módszerekkel kellene megmagyaráznunk, hogyan keletkezett, hogyan fejlődött, hogyan szolgált a különböző társadalmi rendszereket a szellemi örökség hordozója a könyvtár, hogyan szolgált a kutatást, hogyan a műveltség terjesztését; [...] A mi számunkra az a feladat, hogy a társadalmi szükségletből egyenként kialakult különböző diszciplinákat és ezek eredményeit egyesítsük egy ma is eleven társadalmi szükséglet, az irodalom könyvtári feltárása szolgálatában.*

*A rész tudományok eredményeinek egyesítése itt azok összekapcsolását és kölcsönös alkalmazását jelenti, de jelenti azt is, hogy a könyvtár-tudomány nem rész tudományokból összerakott ismeretanyag.*⁶⁴

Elmélete kifejtéséhez az aktuális tudománypolitikai feladatok kínáltak lehetőséget Kovács Máténak. Hangsúlyozta is, alapvetését kiindulópontnak szánja a szakkutatás több évtizedes programjához, s ezek a kutatások formálhatják azt. Érzékeltette, hogy az előzőleg formálódott ismeretágak újfajta összeillesztésére vállalkozott. A bibliológia nála tágabb, mint a könyvtár-tudomány: a bibliológia az orvostudomány, s a szűkebb könyvtártudomány hasonlít a Mátraiféle kórház tudományra. Kovács Máté meghaladta a korabeli bibliológiát azzal, hogy „elvszerűen felöleli az írás és olvasás, a könyv és könyvtár kultúra egészét és annak a társadalom más jelenségeivel és folyamataival való kölcsönös kapcsolatait.” Ezen kívül széles körű közlési környezetbe, közlési rendszerekbe helyezte el, különös jelentőséget tulajdonított az új technikai közlésmódoknak. Tudattartalmakról beszélt, innen vezet út az informatika, az információ tudományi továbblépés felé. (Varjasétól aligha.)⁶⁵ Fülöp Géza szerint⁶⁶ Kovács Máté „szociológailag megalapozott, rendszerelméletileg logikusan felépített, s a korszerű kommunikációelmélet eredményeit e területen érvényesítő komplex tudományág elvi alapjait lerakta, a fogalomkörébe tartozó ismeretterületeket sokoldalúan számba vette, s ezek összefüggéseit, funkcionális kapcsolataikat, rendszerüket logikusan körvonalazta. [...] koncepciója [...] teljesen új alapvetés és rendszerezési kísérlet [...] modern szociológiai és rendszerelméleti alapon, továbbá kommunikációelméleti szempontok szerint vizsgálta az írásos-nyomtatásos közlésmóddal, az írással és az olvasással, a könyvvel és a könyvtárral összefüggő társadalmi folyamatokat, e folyamatok intézményeit és eredményeit annak megállapítása végett, hogy az írás-, a könyv- és a könyvtári kultúra hogyan tölti be ezeken keresztül társadalmilag meghatározott funkcióját [...] olyan komplex társadalomtudomány alapjait rakta le, amely

külföldön is nagy figyelmet keltett, s ha voltak is ellenzői (pl. a kelet-német Horst Kunze), újszerűsége és eredeti megállapításai miatt általában kedvezően és elismeréssel fogadták nemcsak az egykori szocialista országok teoretikusai (így a lengyel Karol Glombowski és Krzysztof Migon vagy a szlovák Stefan Pasiar), de nyugat-európai, elsősorban francia (pl. Robert Estivals) és amerikai szakemberek is. [...] Kovács Máté felismerte és világosan látta, hogy a különböző közlési rendszerek nem megsemmisítő versenytársai egymásnak, hanem kölcsönösen kiegészítik egymás kommunikációs tevékenységét és eredményeit; minden újonnan létrejövő modern technikai közlésmód gazdagítja az eddigi lehetőségeket, esetleg átvesz a korábbiaktól közlési funkciókat, s mindennek az eredményeként a társadalmi közlés rendszere átalakul, megújul. [...] A kommunikáció törvényszerűségeit alkalmazó bibliológiai program, az új társadalomtudomány meghatározta az egyetemi képzés tantervét, tartalmát és tantárgyait is Kovács Máté tanszékvezetősége idején.” A tanszék azzal küzdött, hogy tudományegyetemen tudományt oktatnak, Kovács Máté azt hihette, kihúzta a támadások méregfogát. Tévedett. Az MTA mindmáig nem tekinti tudománynak a könyvtártudományt. Saját korában előrelépés volt, mind a történeti, mind a könyvtártani megközelítéshez („polcológia”) képest. A könyv (dokumentum) túlhangsúlyozása, miként a könyvtudomány képviselőinél is, s a könyvtárnak a könyvterjesztéssel azonos közvetítőként tételezése egyik lényegétől fosztotta meg a könyvtárt, hogy ti. benne a hordozó másodlagos a tartalomhoz, még inkább a használati célhoz képest. Később kiderült, ami általában a különféle nyomtatott dokumentumokra Kovács Máté időszakában már jellemző volt: a nem-nyomtatott, később az elektronikus dokumentumok is integrálódnak és a könyvtárban átalakulnak. Minden könyvtár az ismeretek rá jellemző reprezentációja: válogatás, megőrzés, feltárás, valamint a közvetítés intézménye. Mai felfogás szerint az ismeret- és tudás, információgazdálkodás intézménye. Benne az egyes dokumentum is új minőséget vesz fel.

Sem 1960-ban az anketon, sem később a szakmai nyilvánosságban nem folyt vita a bibliológiáról. A szaksajtóban nem vitatták meg, legfeljebb folyosói sottogások folytak. 1960-ban Kőhalmi Béla három szemlélettel vitázott: amelyik a történeti stúdiumokat úgy műveli, hogy nem vesz tudomást a társadalmi, politikai, gazdasági, tudománytörténeti háttérről; amelyik a történeti stúdiumokat fölöslegesnek itéli; amelyik a könyvtártudományt úgy akarja művelni, hogy nem hozza kapcsolatba a többi tudományokkal. *Scher Tibor* azt méltatta, hogy a pozitivisták szakkutatásokkal szemben Kovács Máté a társadalmi, gazdasági és politikai háttérrel összefüggésbe hozza a könyvtárt. *Hencz Aurél* azt a kritériumot, hogy ti. egy tudományág helye és jelentősége a tárgykör társadalmi fontosságától és a tárgykör tudományos feldolgozásának minőségétől függ, megtoldotta felismer(tet)ésével. *Polónyi Péter* meggyőzőnek nevezte Kovács Máté tudományelméleti alapvetését. Szerinte a tudományokkal való viszonyt az határozza meg, hogy a könyvtártudomány részben felhasználója, részben gyarapítója más tudományágaknak; nehéz határvonalat húzni a pedagógia, a pszichológia, néprajz, irodalom- és történettudomány, szociológia felé. Hivatkozott *Horváth Jánosra*, aki az irodalomtudomány feladatának tartotta az olvasóközönség vizsgálatát, amit az egyik leglényegesebb könyvtártudományi témának lehet tekinteni. *Waldapfel Eszter* szerint „8–10 évvel ezelőtt a még a könyvtártudomány létét vagy nem létét vitattuk. A vitában nagyobb számban olyanok vettek részt annak idején, akik a könyvtártudomány létét tagadták, legfeljebb a könyvtörténeti stúdiumok számára voltak hajlandók a könyvtártudomány rangját elismerni.” Hozzátette: „Nem az volt anketünk döntő kérdése, hogy van-e könyvtártudomány, annál többet vitattuk azt a kérdést, hogy melyek a könyvtártudományi kutatás soron lévő döntő feladatai, a könyvtártudománynak mely szektorait kell sürgősen fejleszteni.”⁶⁷

Kovács Máténak a McLuhan-i kérdésre adott válasza 1963-ban bizonyította, hogy az emberiség története során keletkezett új közlés módok

nem szüntetik meg a régieket, „csak” átrendezik szerepüket, feladataikat. A könyvtárpolitikus figyelmeltetett, a könyvtáraknak fel kell készülniük az új helyzetre, a rendszernek válaszolnia kell, és tud is válaszolni a kihívásra. Élete utolsó éveiben is a társadalmi közlés alakulása foglalkoztatta.⁶⁸

Futala Tibor szerint Kovács Máté „...művelődéseméleti felkészültségét is 'átvetítette' a könyvtárelmélet területére. Tette ezt azonban úgy, hogy az e tekintetben első és utolsó tanulmánya⁶⁹ között nincs különbség abban, hogy a könyvet, a könyvtárat, a könyvtárügyet konstans módon a művelődés, a kutatás, a társadalmi gyakorlat szélesebb összefüggés-rendszerében vizsgálta és határozta meg. Az ő könyvtártudománya, bibliológiája, bár sok vonatkozásban évről-évre fejlődésen, finomodáson ment keresztül, soha sem volt, még ha akad is, aki vádolja ezzel, poroszos 'polcológia', különféle segédtudományokból készített misztikus örlemény, de a különböző segédtudományok skatulyáinak valamiféle közös konténerbe való belegyömöszölése sem, hanem mindvégig a társadalmi kommunikáció egyik, a többivel bonyolult kapcsolatban álló része, amelyben tényleges törvényszerűségek uralkodnak. Nem véletlen, hogy könyvtárelméleti munkálataiban alapvetésként is főként azokhoz fordult, akik átfogó szemlélettel rendelkeztek, így közülük is elsősorban Leninhez, Szabó Ervinhez, valamint a francia szociológusokhoz. [...] kortársai között aligha akadt valaki is, akire annyira nem illett a doktrinér jelző, mint éppen őrá.”⁷⁰

Nehezebb kérdés, Kovács Máté a bibliológiával iskolaalapító-e Magyarországon? Ugyancsak további kutatás tárgya lehet, hogy tudományelméleti alapvetése hozzájárult-e az újabb, korszerűbb könyvtártudomány-felfogásunkhoz? A Magyar Tudományos Akadémia – nemzetközileg egyedülálló módon – nem tekinti „bevett” tudománynak a könyvtártudományt. Folyóirata, a Magyar Könyvszemle körül csoportosulók az irodalomtörténeti fogantatású, a könyvre és időszaki sajtóra koncentráló, a bibliográfiát befogadó irányzatot képviselik. Kovács Máté történeti munkáin kívül nem született bibliológiai fogan-

tatású más munka. Egyik legkiválóbb, elméletét értő tanítványa, Fülöp Géza is inkább gondolkodásában követte, mintsem konzekvensen alkalmazta volna nagyra becsült kandidátusi disszertációjában, s a belőle készült (olvasástörténeti) könyvében.⁷¹ Akadémiai doktori disszertációja pedig inkább „reciprok bibliológiának” tűnik, a könyvtárak és az olvasás felől közelíti meg a könyv- és folyóiratkiadást, -terjesztést.⁷²

Kovács Máté is tudta: a tudományelméleti-tudománypolitikai kérdések felvázolásával nem tudományt teremtett, hanem a tudománnyá váláshoz vezető út feladatait kívánta kijelölni. Hogy az informatika új kulcsot kínál? S hogy alapvetőnek tartjuk az információ létrejöttének, átadásának-átvételének kérdését? A minden új iránt érzékeny Kovács Máté útja vezethetett volna ebbe az irányba, 1967-es előadásából kitűnik.⁷³ Tisztázásra vár, az információtudomány mennyiben tekinti (egyik) előzményének, elődjének a bibliológiát, s annak Kovács Máté-féle változatát. Az aligha vitatható, hogy a bibliológia Paul Otlet-féle változata gyökerei közé tartozik.) Kovács Máté tudományelméleti munkássága is (új) értékelésre vár.⁷⁴

Esztétörténeti gyökerei, működésének ideológiai alapjai feltárára várnak

Végiggondolva Kovács Máté életútját, különösen 1949 utáni szakaszát, beleütközünk egy eddig nem firtatott kérdésbe. A kutatás eddig fel sem tette: milyen eszmerendszer motiválta gondolkodását, milyen ideológia mozgatta munkavégzését, döntéseit, magatartását. A kérdés feltárása nemcsak Kovács Máté életművét segít megérteni-értékelni, támpont lehet a második világháború utáni ötven év könyvtártörténete kapcsán felmerült kérdések megválaszolásához is. Miként lehet, hogy történelmünk (egyik) leg-sötétebb korszakában sikerült a magyar könyvtárügynek felzárkózni az európai színvonalhoz, pótolnia évszázados lemaradását? Miként lehet,

hogy az ún. baloldali fordulat, a proletárdiktatúra indulása idején, a magyar könyvtárügyben 1949-ben több történt, mint előtte fél évszázad alatt? A kérdés szélesebben is feltehető: miként lehetett a pártállami korszak legborzalmasabb időszak, majd az azt követő évtizedek alatt kulturálisan sikeres? De közelebb juthatunk a 20. század jeles pedagógusainak, az értelmiségieknek szerepvállalása megértésében, munkásságuk értékelésében is.

Legtöbben Kovács Máté családi indíttatására utaltak cselekedetei, állásfoglalásai mozgatójaként. Plebejus hajdúsági környezetére, francia tanulmányaira. Ezeket fontosak, de aligha elégségesek. A francia kultúra bizonyonnyal fontos támpont, már csak azért is, mert ahogy a Kiss Árpád Műhelybeli beszélgetésen Vajda Kornél felhívta a figyelmet: Kovács Máté olvasta és jól ismerte a híres Annales Kör szerzőit, munkáikat. (Ez különben válasz talán arra is, hogy a munkáiban marxizálónak tűnő vonás sokkal inkább az említett szerzők hatása lehet.) Avatott esztétörténész(ek)re vár Kovács Máté esztétvilágának, alakulásának feltárása.

Az 1980-as évek végén kötelező olvasmánnyá lett írása kapcsán felszisszent egy hallgató: „*De nagy kommunista volt ez a Kovács Máté!*” Alig lehetett meggyőzni és elmagyarázni, a használni kényszerült frazeológia ne tévessze meg. Gondoljon 1949 előtti pályafutására, tevékenységére. Tényleg: vajon az eltávolított, vagy a hatalomból önként és bölcs előrelátással távozott, másokkal együtt könyvtári szinekúrára fogott Kovács Máté, miért nem ment külföldre, mondjuk az oly kedves francia nyelvterületre? Miért nem lett a rendszer illegalitásba vonult ellenzéke? Miként lehetett szinte rögtön Debrecenből az országos könyvtárpolitika egyik mozgatója? 1957-től miként lehetett a hazai könyvtárügy meghatározó személyisége, a könyvtárügyi vezetést úgy segíteni képes alakja, hogy egyúttal alkalmas volt a köztük és a szakma közötti közvetítésre? Kovács Máté és több társa is „társutas” volt? (*Romsics Ignác* nevezte így *Ortutay Gyulát*, *Erdei-Grúz Tibort* és másokat.⁷⁵)

A kérdéseket nem tették fel. Néhány megfontolásra érdemes mozzanatot lehet kihámozni a Kovács Máté-irodalomból.

Az őt ismerők és családja úgy tudja, Kovács Máté számára az egyre lehetetlenebbé váló helyzetben csak a könyvtárba menekülés kínálkozott. Távozása és választása tudatos volt. Élethivatásul a nemzet kulturális felemelkedésének szolgálatát választotta, mint oly sok értelmiségi, főleg pedagógus társa. Az 1949 körüli helyzetben a lehetséges modernizáción való munkálkodás és a politikai ellenállás alternatívája közül az előbbit választották többen is. Megkeresték/megtalálták az ösvényt, melyen elveik feladása nélkül tevékenykedhettek azért, amiért hivatásukat, pályájukat választották. Nehéz körülmények között is kerestek lehetőséget céljaik megvalósításához. Inkább voltak a cselekvés emberei. Ha ezeket a (hipo)téziseket el is fogadjuk, a kérdés körüljárása Kovács Máténál és társainál számos más vitapontra is segítheti a válasz(ok) megtalálását.

A centenáriumi megemlékezések egyik előadója – politikai megnyilvánulásai alapján – Kovács Mátét a baloldali fordulat időszakának parasztpárti centrumához sorolta, aki „*némely esetben a Magyar Dolgozók Pártjával való megegyezés támogatójának bizonyult. Felismerte, a parasztpárt helyzete a koalíción belül-kívül 1949-re alapvetően megváltozott, s az új helyzet új megoldásokat kíván.*”⁷⁶ Kovács Máté – a Nemzeti Parasztpárton kívül – semmilyen pártnak tagja nem volt. Minisztériumi távozásához adalék: az 1947. október 24-i pártközi értekezleten az államtitkári pozíciók elosztásakor Révai József a NPP részéről áldozathozatalt sürgetett, Kovács Máté államtitkári beosztásának feleslegességét taglalta.⁷⁷ Az Országos Széchényi Könyvtár Kovács Máté Fondjában található, a parasztpárti felső vezetés részére készített feljegyzés, amely Kovács Máté hatáskörének összezsugorodásáról szól: több elvi, személyi vagy pénzügyi intézkedésbe nem vonták be. Szabó Róbert szerint Kovács Máté „*Olyan, a parasztpárti értelmiség számára és párt részére létfontosságú 'élet-szektorokba' – mezőgazdasági érdekvédelembe*

és más, paraszti érdekeltségű területekre – való tudatos átirányítást tartott szükségesnek, ahol a legértékesebb parasztpárti értelmiségiek a helyi pártszervezetek felbomlása után egzisztenciálisan is be tudnak illeszkedni az új társadalmi szerkezetbe. A parasztpárti értelmiség versenyképessé és túlélő-képessé tétele érdekében távlatilag is az új politikai rendszerrel való egyértelmű azonosulást látta megvalósítandónak. Ugyanakkor a paraszti káderek elhelyezkedésekor számolt, mert számolnia kellett a hegemón helyzetbe került Magyar Dolgozók Pártja vezetésével való szorosabb konzultációkkal, egyeztetésekkel is.”⁷⁸ Így Kovács Máté is aszerint cselekedett, amit a paraszti értelmiségnek a „létfontosságú szektorokba” való menekítésére javasolt: helyet talált, beilleszkedett az új társadalmi szerkezetbe. Erre neki a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatói széke jó helynek tűnhetett! Nem száműzetésként élte meg. A neki oly kedves Debrecenből, az egyetemi könyvtárból látta szolgálhatni céljait.

1956 után – többen állítják – védelmezte azokat, akik a forradalom alatti magatartásuk miatt veszélyeztetettek voltak. Maradhatott közvetítőnek, s ha van valóság alapja Z. Karvalics László meglepő állításának, hogy ti. fontos szerepe lehetett az 1958-as művelődéspolitikai irányelvek megszületésében⁷⁹, akkor ebbe sorolható, hogy a Hazafias Népfrent keretein belül, a TIT-ben, és az OK(D)T elnökeként „politizálhatott”.

Tolnai Gábor búcsúztató beszédében⁸⁰ baloldalinak nevezte, *Gorilovics Tivadar* 2006-os emlékezésében⁸¹ *Hankiss János* baloldali érzelmű tanítványai közé sorolta Kovács Mátét.

Jegyzetek

- 1 KOVÁCS Máté: A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában. = Magyar Könyvszemle, 1960. 3. és 4., 1961. 1. sz. Klny. Bp. Országos Könyvtárügyi Tanács, 1961. 95 p.
- 2 CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: Magyar könyvtártörténet. Bp. Gondolat, 1987. c. könyv utolsó, Vértesy Miklós által írt fejezetét – ósdi könyvtárfelfogása,

- pontatlanságai miatt – már a korabeli kritika sem tartotta sokra.
- 3 A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében az államalapítástól 1849-ig. Bp. Gondolat, 1963., ill. Ua. 1849-től 1945-ig. Bp. Gondolat, 1970.
 - 4 Vö. TÓTH Gyula: Adalékok A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében című kötetek keletkezéséhez, Kovács Máté történeti és elméleti munkásságához. = A jövő a múlt és a jelen egységére épül. Emlékkötet a száz esztendeje született Kovács Máté tiszteletére. Debrecen, Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, 2007. 160–183. p., Uő: Tartozásunk Kovács Máténak (és magunknak) = Könyvtári Figyelő, 2008. 1. sz. 55–63. p.
 - 5 GERŐ Gyula: Évfordulók ürügyén a hétköznapi könyvtártörténet-írásról. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005. 12. sz. 17–28. p.
 - 6 FUTALA Tibor: Jubileumi kiadvány két megyei könyvtárból. = Könyvtári Figyelő, 2003. 1. sz. 165–168. p.
 - 7 PAPP István: A magyar közművelődési könyvtárak a 90-es évek kezdetén. = Könyvtáros, 1990. 7. sz. 385–390. p. Az idézet a 387. lapról való.
 - 8 Az Alapítványt a család az 1996-os megemlékezések során Debrecenben kezdeményezte. (Vö. Kovács Máté alapítvány. = Könyv és könyvtár XVIII. i.m. 109–112. p., eddigi eredményeit – a könyvtáros szaklapokban közölt tájékoztatáson túl – összefoglalta Kovács Ilona: A Kovács Máté Alapítvány tevékenysége (1996–2006) = Emlékkötet 207–211. p.
 - 9 KERTÉSZ Gyula: Kovács Máté kéziratok hagyatéka. Könyv és könyvtár XVIII. Debrecen, 1997. 23–30. p.
 - 10 BÉNYEI Miklós: Kovács Máté. Bp. OPKM, 2005. 199 p.
 - 11 VAJDA Kornél: A könyvtárpolitikus Kovács Máté. Kettőn egy könyvről: Kovács Máté. = Könyv és Nevelés, 2006. 3. sz. 29–32 p. p.
 - 12 A már jelzett Bényei-köteten túl, az alábbiakat tekintem – a külön (is) megjelent egyes írásokat nem sorolva – a Kovács Máté életmű feltárása fontosabb gyűjtőhelyeinek. Kovács Máté emlékkönyv. Szerk. Szelle Béla. Bp. Magyar Könyvtárosok Egyesülete. 1983. 261 p. (Benne Kovács Máté szakirodalmi munkássága és a róla szóló irodalom. Összeáll. Nagyné Kiss Mária. 217–261. p., Könyv és könyvtár XVIII. Kovács Máté emlékének. Szerk. Suppné Tarnay Györgyi. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, 1997. 309 p., A jövő a múlt és a jelen egységére épül. Emlékkötet a száz esztendeje született Kovács Máté tiszteletére. Szerk. Hangodi Ágnes. Debrecen, Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, 2007. 274 p. (Benne Kovács Máté szakirodalmi munkássága és a róla szóló irodalom. 1983–2007. Összeáll. Fehér Anita. 215–233. p.)
 - 13 BÉNYEI: Kovács Máté i.m. 59 p.
 - 14 FÜLÖP Géza: Kovács Máté pályája, művelődés- és könyvtárpolitikai tevékenysége. = Emlékkönyv 11. p.
 - 15 KOVÁCS Máté: A könyvtárszociológia alapproblémái. = Könyvtártudományi Tanulmányok 1968. Bp. NPI, 1968. 13–112. p.
 - 16 A gondolatot idéztem egyik írásomban. Tóth Gyula: Szabó Ervin útja az Emlékiratig. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 21. köt. 1983–1984. Bp. FSZEK, 1988. 124. p. Az idézet eredeti helye Szabó Ervin: Általános irányelvek népkönyvtárak könyveinek megválogatására. = Szabó Ervin magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődés- és politikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye. 1900–1918. Bp. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1959. 87. p.
 - 17 KOVÁCS Máté: Szabó Ervin, a magyar szocialista művelődéspolitikában és könyvtári kultúrában. 1877–1918. = Könyvtáros, 1968. 9. sz. 507–514. p.
 - 18 TÓTH Gyula: Kovács Máté útja a könyvtárügybe. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2009. 8. sz. 45–56. p.
 - 19 Tolnai Gábor temetési gyászbeszédében: egész életében „a magyar nép kulturális felemelkedésének ügyét” szolgálta. (TOLNAI Gábor: Kovács Máté 1906–1972. = Könyvtáros, 1972. 10. sz. 596–599. p.)
 - 20 Mai magyar művelődéspolitikai. Bev. [és szerk.] Kovács Máté. Bp. Magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 1946. 142 p.
 - 21 Utóbbiról lásd SEBESTYÉN Géza: Az 1947 évi könyvtári törvénytervezet. = Könyvtártudományi Tanulmányok. 1968. Szerk. Kovács Máté, Rácz Aranka. Bp. OKDT, 1968. 581–612. p.
 - 22 Lásd e témához TÓTH Gyula: Tévút vagy torzó? 50 éve alapították a körzeti könyvtárakat. = Könyvtári Figyelő, 2000. 1–2. sz. 39–64. p., GERŐ Gyula: Emlékezés a(z) „(h)őskorra. Körzeti és népkönyvtárak és munkatársaik. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2000. 5. sz. 20–29. p.
 - 23 Vö. FUTALA Tibor: Kovács Máté és a magyar könyvtárügy. = Emlékkönyv, 36–37. p., Uő: „Public library”-csata 1968-ban, avagy előszó SALLAI István Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési iránya c. OKDT előterjesztésének kor- és szakmatörténeti dokumentumként való publikálásához. = Könyvtári Figyelő, 1999. 2. sz. 240–243. p. Lásd még SALLAI István: Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési iránya. (előterjesztés az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács 1968. évi június 19-i békéscsabai ülésére. = Uo., 244–255. p.

- 24 A körzeti könyvtári koncepciót és a törvénytervezetet 1992-ben egybevettem: A megyei könyvtári hálózat probléma-története. = Könyvtári Figyelő, 1992. 4. sz. 660–673. p. Részletek a 668–669. p. Uő: Tévút vagy torzó? Ötven éve alapították a körzeti könyvtárakat. = Könyvtári Figyelő, 2000. 1–2. sz. 39–64. p. Részletek 40–41. p.
- 25 Idézi SEBESTYÉN Géza: Az 1947. évi... 589. p.
- 26 Lásd KOVÁCS Máté: A magyar könyvtárügy országos szervezetének időszzerű kérdései. = A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve. 1953. Debrecen, 1954. 59–136. p., Uő: Könyvtáraink jelentősége művelődéspolitikánkban. = Uo. 1954. Debrecen, 1955. 109–143. p., Uő: Egyetemi és főiskolai könyvtáraink korszerű feladatai és szervezeti kapcsolatai. = Uo. 1955. Debrecen, 1956. 29–90. p. Uő: A könyvtári törvény előkészítése. = A Könyv, 1954. 4. sz. 150–152. p., Uő: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége. = Magyar Könyvszemle, 1956. 3. sz. 181–201. p.
- 27 Ehhez lásd SEBESTYÉN György: A Könyvtártudományi Tanszék Kovács Máté vezetése alatt. = Sebestyén György: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. Az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének rövid története. Bp. ELTE Eötvös Kiadó, 2001. 63–105 p.
- 28 Lásd előbbre KOVÁCS Máté: Könyvtáraink jelentősége művelődéspolitikánkban. 109–143. p.
- 29 Az idézetek a 109–110, ill. 112. lapról valók.
- 30 KOVÁCS Máté: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége. = Magyar Könyvszemle, 1956. 3. sz. 181–201. p.
- 31 PATKÓSNÉ HANESZ Andrea: Kovács Máté könyvtárpolitikai tevékenysége az Országos Könyvtárügyi Tanács és az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács tükrében. = Emlékkötet, 27–37. p.
- 32 Az OKT májusi ülésén vitatták meg a Könyvtárpolitikánk alapproblémái c. tanulmányt, melyet a Kovács Máté vezette szakbizottság készített, vagyis nagyon is valószínű, ahogy ez szokott lenni, ő állította össze, s amely a könyvtárügy hosszú távú fejlesztési tervévé vált. (Vö. A könyvtáros, 1959. 2. sz. 90–92. p.)
- 33 FUTALA Tibor: Kovács Máté és a magyar könyvtárügy. = Emlékkönyv, 27–38. p.
- 34 Az idézetek FUTALA i.m. 32–34. lapokról valók.
- 35 SALLAI István: Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési iránya. Bp. 1968. ápr. 23. OSZK-KMK soksz. 51 p.
- 36 A közművelődési könyvtárak helyzete és fejlődése. Országos Népművelési Konferencia 1970. Előkészítő tanulmányok. 2. köt. Bp. 1970. NPI. 201–240. p.
- 37 BÉNYEI Miklós: Kovács Máté i.m. 24–29. p.
- 38 Idézi BÉNYEI i.m. 29. lapján KISS Árpád: Kovács Máté. 1906–1972. = Magyar Pedagógia, 1972. 4. sz. 436. p.
- 39 Vö. HAVASI Zoltán: A könyvtár és a tudomány szerepe a társadalmi tudat alakulásában. Tudománypolitikai és könyvtárpolitikai irányzatok Magyarországon a XX. században. (1890–1962.) Kandidátusi értekezés. Szeged, 1965. 319 lev. Belőle részletek olvashatók a kis példányszámban megjelent Acta Bibl. Szeged Fasc. I. Tom. VII. köteteként, HAVASI Zoltán: Tudománypolitikánk és könyvtárpolitikánk forradalmi öröksége. Szeged, 1968. 26 p. Havasi Zoltán munkája csak részben publikált. Különbön is az előző korszakkal foglalkozott, írása időhatárait 1890–1962 között jelölte ki, feladata elvégzésekor nem foglalkozhatott Kovács Máté tevékenységével. Tanulmánya Kovács Máté életében elkészült.
- 40 Ehhez lásd SEBESTYÉN György: A Könyvtártudományi Tanszék Kovács Máté vezetése alatt. = Sebestyén György: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. Az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének rövid története. Bp. ELTE Eötvös Kiadó, 2001. 63–105 p.
- 41 FÜLÖP Géza lábjegyzete Tudománypolitika és tájékoztatótudomány. = Tudományos és műszaki tájékoztató. Szerk. Patek Ferenc. Bp. 1967. 8–26. p., A könyvtárszociológia alapproblémái. = Könyvtártudományi Tanulmányok. 1968. Bp. 1970. 15–112. p., Az olvasásvizsgálat főbb kérdései. = Irodalmi és nyelvi Közlemények, 1968. 1. sz. 79–88. p., Közlés és közművelődés. = Nyelv és kommunikáció. Szerk. Kovács Máté, Szecskő Tamás. 1. köt. Bp. 1969. 105–134. p.
- 42 KŐHALMI Béla: A tudományos tájékoztatás fejlődése hazánkban. 1945–1965. Bp. NPI, 1967.
- 43 A Magyar Könyvtárosok Egyesületének III. vándorgyűlésén Kovács Máté vitaindítójával és vezetésével a könyvtárosképzés és továbbképzés készülő tervezetét vitatták meg. (Könyvtári Figyelő, 1971. 4. sz. 318–319. p.)
- 44 Tájékoztatás a könyvtárosok és dokumentálók szakképzésének helyzetéről és főbb problémáiról. Vázlat a Magyar Könyvtárosok Egyesületének 1971. évi szombathelyi vándorgyűlésének résztvevői számára. 19 p. A sokszorosított kiadvány Kovács Máté neve nélkül jelent meg, de szerzősége kétségtelen, legfőbb bizonyítói a résztvevők.
- 45 Vö. A könyvtárosképzés felülvizsgálatára felkért bizottság zárójelentése. H. é. n. 46 p. Az 1. sz. jegyzet szerint Kovács Máté felkért konzultáns volt.

- 46 Vö. A könyvtárosok. bibliográfusok és dokumentálók pályájának 198. p. Ld. még ua. 316. p., továbbá a 9. sz. jegyzetben hivatkozott írást.
- 47 FÜLÖP Géza: Kovács Máté pályája... = Emlékkönyv 13. p.
- 48 KOVÁCS Máté: Az egyetemi könyvtárosképzés két évtizedes fejlődése és fő kérdései. = Könyvtártudományi Tanulmányok 1969. Bp. NPI, 1970. 46–47. p.
- 49 Pl. Az egyetemi könyvtárosképzés tantervi kérdései. (Soksz.) Bp. 1968. május 3. 11 p. A tartalom és stílusjegyei alapján kétségkívül Kovács Máténak tulajdonítható írás valószínűleg OKDT. vagy más vitafórum anyaga. Megjegyezzük a kérdéskörhöz. de a Kovács Máté-i egész életmű feldolgozásához elengedhetetlenül szükséges hagyatékának áttekintése. mely az Országos Széchényi Könyvtárban a 210-es Fondban található. Ezt jelzi az elkészült Fond-jegyzék. Vö. Kovács Máté hagyatéka. 56 számozatlan lev.
- 50 KOVÁCS Máté: Az egyetemi könyvtárosképzés két évtizedes fejlődése és főbb kérdései. = Könyvtártudományi Tanulmányok 1969. Bp. NPI, 1970. 10–130. p.; majd a könyvtárügyi konferencia részanyagát döntő mértékben ő állította össze „A könyvtárosok, bibliográfusok és dokumentálók pályájának, képzésének alakulása, mai helyzete és fejlődésének további lehetőségei és feltételei” címmel. (Könyvtártudományi Tanulmányok. 3. Bp. 1971. NPI) Végül az egyetem 25 éves fejlődését megmutató kötetben viszonylag rövid, de tömörségében is széleskörű apparátussal érvelő tanulmányban az egyetemi illetékeseket igyekezett meggyőzni az eredményekről és a könyvtárosképzés társadalmi szükségességéről. KOVÁCS Máté: Könyvtárosképzés. = Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945-1970. Bp. 1972. 589–602. p.
- 51 I.m. 105–106. p.
- 52 Kovács Máté: A népműveléstudomány fontosabb elméleti problémái. = Népművelési Értesítő, 1964. 4. sz. 130–191. p.
- 53 HORVÁTH Tibor: Egy gondolat viszontagságai. = Kovács Máté emlékkönyv. Szerk. Szelle Béla. Bp. Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 1983. 165. p.
- 54 Mások közt ehhez lásd Kovács Máté: A magyar könyvtárügy országos szervezetének i.m.
- 55 KOVÁCS Máté: A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában. = Magyar Könyvszemle, 1961. évi különszám 7-34. p. és klny.
- 56 FÜLÖP Géza: Kovács Máté pályája, művelődés- és könyvtárpolitikai tevékenysége. = Emlékkönyv 11. p.
- 57 Vö. FÜLÖP Géza: Könyvtártudomány és bibliológia. (Kovács Máté könyvtárelméleti koncepciója. = Könyv és könyvtár i.m. 41–52. p. (Megjelent még Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1996. 12. sz. 19–28. p. Lásd még ESTIVALS, Robert: Az összehasonlító nemzetközi bibliológia felé. = Könyvtári Figyelő, 1985. 4. sz. 425–431. p., SEBESTYÉN György: Magyar és francia szakemberek tanácskozása a bibliológiáról. = Könyvtáros, 1986. 4. sz. 233–235. p., Uő: Kovács Máté, a frankofon bibliológus professzor. = Emlékkötet 2007 i.m. 42–52. p.
- 58 KŐHALMI Béla: Könyvtártudományunk feladatai. = Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály Közlemények, 1954. 3-4. sz. 353-378. p., majd még 1954 szeptemberében megírta: Vita a könyvtártudományról. = OSZK évkönyve 1954. Bp. 1958. 76–83. p.
- 59 VARJAS Béla: A könyvtártudomány elvi alapjai és rendszere. = Magyar Könyvszemle, 1955. 1–2. sz. 3–19. p.
- 60 HORVÁTH Tibor: Don Quijoték útjain. A szakmáról három tételben. = Könyvtári Figyelő, 1997. 4. sz. 665–674. p.
- 61 A témához ld. az előbbre hivatkozott írásaimat. További adalékok találhatóak Kovács Máténak a Magyar Könyvszemle, 1957. 3. sz. 297–301. p., Uő: Uo., 1957. 4. sz. 399–404. p. megjelent írásaiban, valamint POGÁNY György: A magyar könyvtári szaksajtó vázlatos története. 2. rész. = Könyvtári Figyelő, 1997. 1. sz. 17. p., FÜLÖP Géza: Száz esztendeje indult a Magyar Könyvszemle. = Könyvtáros, 1977. 2. sz. 70. p., BEREKZKY László: A Magyar Könyvszemle új programjáról. = Könyvtáros, 1962. 6. sz. 324. p.
- 62 A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében az almalapítástól 1849-ig. Összeáll. és bev. Kovács Máté. Bp. Gondolat, 1963. 758 p., A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig. Összeáll. Kovács Máté. Bp. Gondolat, 1970. 722 p.
- 63 Lásd az Emlékkötetben TÓTH Gyula: Adalékok c. írását, ill. Uő: Tartozásunk Kovács Máténak (és magunknak) = Könyvtári Figyelő, 2008. 1. sz. 55–63. p.
- 64 KŐHALMI Béla: Vita... i.m. 76. és 80. p..
- 65 Sajnos nincs szerencsém ismerhetni néhány évvel későbbi bővebb dolgozatát. KOVÁCS Máté: A bibliológia alapproblémái a szocialista társadalom viszonyai között. Bp. ELTE Könyvtártudományi Tanszék, 1968. 39 p. házi sokszorosításban készült dolgozatát 2006-ban könyvtárközi kölcsönzésben sem értem el. A bibliográfia szerint az OSZK-ban elhelyezett hagyatékban találta meg.
- 66 FÜLÖP Géza: Könyvtártudomány és bibliológia. (Kovács Máté könyvtárelméleti koncepciója.) = Könyv és könyvtár i.m. 41–52. p. Megjelent még Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1996. 12. sz. 19–28. p. Az idézetek az utóbbi helyről 20., 22., 24., 26. lapokról valók.

- 67 Magyar Könyvszemle különszám 1961. Az idézet a 121. és 122. lapon olvasható
- 68 Ezekkel a gondolatokkal foglalkozott a Könyvtárosban megjelent cikkében (A könyv, az olvasás és a könyvtárak világéve. 1972. 6. sz.), a nemzetközi könyvév alkalmával az Akadémián tartott tudományos ülészak előadásában (A közkönyvtár, mint irodalomközvetítő és irodalmi ismeretterjesztő intézmény = Az MT A Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály közleményei, 1973. 1. sz.), és ugyancsak erről beszélt a nemzetközi szakszervezeti szimpóziumon is élete utolsó előadásában (A könyv, a könyvtár és az olvasás mai világunkban = Könyvtáros, 1972. 11. sz.)
- 69 Könyvtáraink jelentősége művelődéspolitikánkban. = A debreceni KLTE könyvtárának évkönyve, 1954. 109–143. p., A könyv, a könyvtár és az olvasás mai világunkban. = Könyvtáros, 1972. 10. sz. [biobibliográfiája szerint 11. sz.] 635–639. p.
- 70 FUTALA Tibor: Kovács Máté és a magyar könyvtárügy. = Kovács Máté emlékkönyv. Szerk. Szelle Béla. Bp. MKE, 1983. 31. p.
- 71 FÜLÖP Géza: A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban. Bp. Akadémiai, 1978. 290 p., lásd még hozzá Tóth Gyula: Fülöp Géza, az olvasástörténet művelője. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2008. 8. sz. 47–51. p.
- 72 TÓTH Gyula: Fülöp Géza, az olvasástörténet művelője. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2008. 8. sz. 47–51. p.
- 73 KOVÁCS Máté: Tudománypolitika és tájékoztatástudomány. = A tudományos és műszaki tájékoztatás. Bp. 1967. 8–26. p.
- 74 Ehhez vezető szerény lépésnek tűnik KARVALICS László, Z.: Laudáció helyett – Kovács Máté és a humán információ-tudomány. = Emlékkötet, 93–98. p.
- 75 ROMSICS Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp. Osiris, 1999. 662. p.
- 76 SZABÓ Róbert: Kovács Máté, a szakpolitikus. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban eltöltött évek. 1945-1949. = A jövő a múlt és a jelen egységére épül. Emlékkötet a száz esztendeje született Kovács Máté tiszteletére. Szerk. Hangodi Ágnes. Debrecen, 2007. 142–147. p. Az idézet a 146-147. lapról való
- 77 Egészen véletlenül tudomásomra jutott, hogy az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának Ms 5783/2 Fondjában, Fónyi Gézának a hagyatékában található Révai Józsefnek kéziratosa határidő-naplója, s ennek 1947. március 17-i bejegyzésében kérdőjellel ez szerepel: „Kovács Máté: Kultuszálamtitkár?” (Nem tudni, a kérdőjel mire vonatkozik.) Ugyanitt: „Horváth Zoltán: Rádió?” Majd ezektől elválasztva: „Akadémia újjászervezése: Nagy Ferenc megbízva min. tan. határozattal.” Új sorban: „Akadémia: Ortutayt megkérdezni.”
- 78 SZABÓ Róbert: Kovács Máté, a szakpolitikus. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban eltöltött évek, 1945-1949. = A jövő a múlt és a jelen egységére épül. Emlékkötet a száz esztendeje született Kovács Máté tiszteletére. Szerk. Hangodi Ágnes. Debrecen, Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, 2007. 142–147. p. Az idézetek a 143. és a 146–147. lapokról valók.
- 79 Karvalics László, Z.: Laudáció helyett – Kovács Máté és a humán információ-tudomány. = Emlékkötet 97–98. p.
- 80 TOLNAI Gábor: Kovács Máté 1906-1972. Könyvtáros, 1972. 10. sz. 596–599. p.
- 81 GORILOVICS Tivadar: Tanítványból munkatárs, munkatársból barát. (Kovács Máté és Hankiss János.) Emlékkötet, 132–141. p.

Halálozás

2009. szeptember 8-án elhunyt S. Benedek András költő, irodalom- és művelődéstörténész, az Országos Idegennyelvű Könyvtár egykori munkatársa. S. Benedek András 1947-ben született Munkácson, Magyarországra 1976-ban települt át. Rövid ideig a Könyvtártudományi és Módszertani Központban dolgozott, majd 1979-től az OIK-ban irányította a nemzetiségi osztály munkáját. Széles körű tudományos tevékenysége középpontjában szülőföldje, Kárpátalja állt. Alapítója volt az Együtt című folyóiratnak, melynek új folyamában 2002-től főmunkatársként dolgozott. Élete utolsó éveiben a kárpátaljai ruszinok történetével foglalkozott. 2007-ben egy nemzetiségi konferencián „Gondolatok egy új nemzetiségi könyvtár kapcsán” című előadásában az Országos Ruszin Kisebbségi Önkormányzat Könyvtárának létrehozásáról számolt be. Nyugodjék békében!

(Dörgő Tibor megemlékezése alapján IFLA-HUN, 2009. szept. 24.)

Évforduló

Hatvan éve alakultak meg a szakmai dokumentációs központok

KÉGLI Ferenc

A *Bibliográfiai műhelyek a társadalomtudományi tájékoztatásért* címmel az MKE Társadalomtudományi Szekció által, 2009. június 17-én Budapesten, az Országos Széchényi Könyvtárban rendezett konferencián elhangzott előadás kibővített, szerkesztett szövege

Hatvan éve...

Hatvan éve... vagyis 1949-ben. Ez volt az az év, amikor nagyjából helyreállt a gazdaság háború előtti teljesítőképessége, és év végére megszűnt a vásárlást korlátozó kenyérjegy. Kialakult az osztályharcos ideológiát hangoztató sztálini típusú pártállam, megszűntetve az egyéni és a közösségi szabadságjogokat. Megtörtént a bankok, a nagy- és a kisipar, a nagykereskedelem állami tulajdonba vétele.¹ Befejezéséhez közeledett a hároméves terv, folyt az első ötéves

terv előkészítése. A tervgazdálkodás centralizált intézményrendszere (állami vállalatok, iparigazgatóságok, ipari központok stb.) és jogi kerete ebben az időszakban teremtődött meg – jórészt kormányzati döntések nyomán.²

A tudomány államosítását szervező, még az előző évben létrehozott Magyar Tudományos Tanács javaslatára 1949 szeptemberében a kormány elrendelte az Állam- és Jogtudományi Intézet, a Történettudományi Intézet, a Nyelvtudományi Intézet, a Földrajzi Könyv- és Térképtár és a Közgazdaságtudományi Intézet felállítását,³ november 29-től pedig a Magyar Tudományos

Akadémia új alapszabály keretében folytathatta működését.⁴

1949-ben indult meg a Pázmány Péter Tudományegyetemen a könyvtárosok felsőfokú képzése,⁵ lett önálló intézmény az Országos Széchényi Könyvtár.⁶ A könyvtári jellegű közgyűjtemények vonatkozásában a kormány úgy határozott, hogy a főfelügyeletet az Országos Könyvtári Központ gyakorolja. 1949-ben kezdődött meg a körzeti könyvtárak szervezése, ekkor avatták fel a körzetesítés keretében létrehozott első falusi népkönyvtárat, és ebben az évben rendelte el a Minisztertanács a Népkönyvtári Központ megszervezését.⁷ A dokumentáció területén szintén ebbe a centralizáló, központi irányító szervezetet létrehozó folyamatba illeszkedik az a hatvan évvel ezelőtti, 1949. június 29-ei, 4.118 számú kormányrendelet, amely intézkedett az Országos Dokumentációs Központ létesítéséről és a műszaki, mezőgazdasági, könyvtári, orvostudományi és közgazdasági szakmai dokumentációs központ megszervezéséről.⁸

A dokumentációs központok hazai előtörténete

Manapság, ha a dokumentáció kifejezés elhangzik, akkor elsőként arra gondolunk, hogy ez a szoftverfejlesztés egyik legfontosabb része. Akkoriban azonban *Paul Otlet*, a FID egyik megalapítója nyomán dokumentáció alatt azt a – főként a könyvtárak keretein kívül folytatott – tevékenységet értették, amelyik a gyűjtés, rendszerezés mellett a dokumentumok (különösen a folyóiratok cikkei, de egyéb, úgynevezett nem hagyományos dokumentumok) információinak elemző, értékelő feltárását és ezzel a hozzáadott értékkel történő, gyors szétsugárzását foglalta magába.⁹

Egy hazai országos bibliográfiai, illetve dokumentációs központ létrehozásának elrendelése valójában egy félévszázados, régi óhajlás teljesítése volt. Amikor a belga *Henri La Fontaine* és *Paul Otlet* kezdeményezésére létrejött Brüssz-

szelben a Nemzetközi Bibliográfiai Intézet (a későbbi FID), annak 1896-os, illetve 1897-es kongresszusának hatására – főként *Esztegar László*, a Széchényi Könyvtár fiatal tisztviselője és a könyvtár vezető munkatársai kezdeményezésére – itthon mozgalom indult egy magyar bibliográfiai társaság megalakítására. Ennek lett volna a feladata *Fejérpataky László*, a Széchényi Könyvtár igazgatója szerint “*Magyarország teljes bibliographiáját, a hírlapok és folyóiratok cikkeit is beleértve, egységes rendszer szerint feldolgozni és beilleszteni a brüsszeli központ által tervezett és évek óta serényen előrevitt nagy alkotásba.*” Az egységes rendszer alatt *Fejérpataky* az Egyetemes Tizedes Osztályozásra utalt, a magyarországi társaság azonban végül mégsem alakult meg.¹⁰

A 20. század első évtizedeiben több alkalommal is felmerült egy hasonló feladatokat ellátó hazai bibliográfiai intézet szükségessége – mindhiába.¹¹ Pedig a szakirodalmi termés hatalmas mértékű felduzzadását, az újfajta dokumentumtípusok megjelenését a könyvtárak szokványos, hagyományos katalógizálása, szokványos bibliográfiai feldolgozása nem tudta kezelni. A könyvtári világ forrongott, a könyvtárak új gyűjtőkörök és új módszerek között küszködtek, amint azt a *Magyar Könyvszemle* recenzense is megállapította az 1936-os külföldi könyvtártudományi folyóiratok szemlézésekor: “*Az öreg könyvtárosok aggódva kérdik, hova fognak vezetni ezek az új jelszavak, a documentatio, a cooperatio, a mikrofilm, a katalógizálási szabályok nemzetközi egységesítése, a világszakrendszer, a kölcsönzési központok s a Nemzetközi Együttműködés Bizottsága által szabaddá eresztett többi csodabogár?*”¹²

Hazánk a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete által képviseltette magát az 1937-ben, Párizsban megrendezett első dokumentációs világtalálkozókon. A küldöttséget *Káplány Géza*, a Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet Könyvtárának főkönyvtárosa vezette, tagjai *Szabó Béla*, az Országos Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának igazgatója, *Trócsányi György*, az Országgyűlési Könyvtár és *Witzmann Gyula*,

a Fővárosi Könyvtár főkönyvtárosai voltak.¹³ Veredy (akkor még Witzmann) Gyula, a Fővárosi Könyvtár évkönyvében közölt részletes kongresszusi beszámolóját így zárja: “*Vonjuk le a tanulságokat! Használjuk fel azokat, hogy megközelítsük a célt: Magyarország dokumentációját megszervezni, meglévő dokumentációs intézményeit javítani, tökéletesíteni, egységes elgondolás alkotó elemeivé tenni, hogy szellemi kincseink ne heverjenek parlagon, sőt minél gyorsabban, kimerítőbben tudjuk tudományos forrásainkat, ténybeli adatainkat eljuttatni tudós kutatóinkhoz és gyakorlati szakembereinkhez egyaránt.*”¹⁴

Voltak, akik igyekeztek levonni a tanulságokat! Ezek egyike volt Káplány Géza, akinek szervező tevékenysége nyomán alakult meg 1938-ban a Magyar Ipari Dokumentáció Előkészítő Bizottsága. Ez a bizottság a Technológiai Könyvtár keretében létrehozandó országos jellegű központ felállítását tűzte ki céljául.¹⁵ A dokumentáció céljának Káplány Géza az ismeretközlés technikájának racionalizálását, vagyis végeredményképpen minden irányú tapasztalati tudás forrásainak felkutatását, osztályozását és folyamatos, minél gyorsabb közreadását tekintette.¹⁶ A dokumentációról – ebben az időszakban – főként Káplány Gézától, de rajta kívül Nádas Rózsától, Pálffy Miklóstól, Rada Istvántól és Veredy Gyulától is jelentek meg publikációk e témában.¹⁷ Ha nem is a könyvtárak, de néhány üzem, vállalat – szerény formában ugyan – megkezdte a bel- és külföldi folyóiratok lapszemléinek közreadását.¹⁸

Külföldön ezekben az évtizedekben már éltek azok a referáló lapok, amelyek a bulletin, abstract, index és más hasonló kifejezést viseltek címükben. Egyesek még a 19. században indultak, de voltak újonnan létrejötték is. Ezek egyike volt az 1929–1933 között élő *Social Science Abstracts*, amely a megjelenő folyóiratok cikkeiről, könyvekről, röpiratokról, sorozatokról közölt kivonatokat a kulturális antropológia, a közgazdaságtan, a történelem, a földrajz, a politika, a szociológia és a statisztika témaköréből. New York-i szerkesztősége a lapindítás előtt igyekezett kapcsolatot teremteni Mexikó, Kína, Japán

és az európai országok illetékes szaktudósaival a közreműködés érdekében. Magyarországon Helmut Carol Engelbrecht, a lap egyik segéd-szerkesztője kereste fel 1929 nyarán Navratil Ákos egyetemi tanárt. A megbeszélés nyomán még az ősszel megalakult hét egyetemi tanár részvételével a *Social Science Abstracts* hazai szerkesztő-bizottsága. Ők állították össze a feldolgozandó 68 hazai folyóirat jegyzékét, útmutatót nyomtattak ki a kivonatkészítők számára, irányították a szakmájukba vágó folyóiratok referálását végzők munkáját, és továbbították New Yorkba az elkészült kivonatokat.¹⁹ Ha lapozgatunk a *Social Science Abstracts* 1929–32 közötti,²⁰ több mint hetvenezer tételében, megtalálhatjuk a hazai folyóiratok cikkeit is.²¹

Ekkortájt már létezett az 1924-ben alapított Magyar Szociográfiai Intézet, amely szociológiai/szociográfiai dokumentációs irodaként kezdte meg működését Krisztics Sándor igazgatásával.²² Az igazgató 1940-ben való Pécsre költözésével az intézet az ottani egyetem keretei között élt tovább. A Magyar Statisztikai Társaság kezdeményezésére 1926-ban jött létre az Államtudományi Intézet, ahol gyűjtötték, minősítették, szelektálták az információkat, negyedévenként sajtószemlét, valamint könyv- és folyóiratszemlét készítettek.²³ Teleki Pál halála után 1941. szeptember 15-től az intézet neve Gróf Teleki Pál Tudományos Intézetre változott.²⁴ Szervezetileg magába foglalta az Államtudományi Intézetet, az Erdélyi Tudományos Intézetet, a Magyar Történettudományi Intézetet, továbbá az 1938-ban alapított Táj- és Népkutató Központot (Táj- és Népkutató Osztály néven).²⁵ Mindezen intézményekben a kutatásokat megalapozó, magas szintű tudományos bibliográfiai és dokumentációs munka folyt.

Az 1944–45-ös háborús tisztítások helyreállítása után a termelés beindulása, a műszaki fejlesztések megalapozása nagymértékben növelték az információéhséget, különösen az alkalmazott tudományok területén. És volt egy rövid, demokratikus időszak, az 1945–1949 közötti évek, amikor a modern, európai polgári demokráciák működését ismerő progresszív ér-

telmiség a szovjet hatalom árnyékában is megpróbált – ahogy lehetett – érvényesülni.²⁶ Ipari, mezőgazdasági, egészségügyi dokumentációs tevékenységet folytató szervezetek jöttek létre, kutató- és tervezőintézetek, de egyes nagyüzemek is szükségét érezték, hogy saját dokumentációs részleget alapítsanak.²⁷ Az érdeklődők 1948-ban a franciaországi gazdasági dokumentáció helyzetéről is tájékozódhattak *Dúzs János* cikke alapján.²⁸

A társadalomtudományi dokumentációs anyagok gyűjtése és kezelése is folytatódott. Pécsent Krisztics Sándor igazgatásával egészen 1949-ig élt a Magyar Szociográfiai Intézet. Budapesten a Teleki Pál Tudományos Intézetben 1945 októberében jött létre egy Földrajzi Adattár. A Teleki Intézet utóadaként 1948 februárjától 1949. szeptember 1-jéig működött a Kelet-Európai Tudományos Intézet²⁹ *Bibó István* irányításával. Az Országgyűlési Könyvtár történetében többek között az olvashatjuk ezekről az évekről, hogy “időről időre gondoskodott arról, hogy a fontosabbnak tartott cikkekről, okmányokról [...] másolatokat juttasson el azokhoz, akiknek az anyagra szükségük lehetett”.³⁰

Káplány Géza 1945 júniusában javasolta ismét a Magyar Ipari Dokumentációs Központ létrehozását.³¹ A Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezete 1946 végén szervezett dokumentációs tevékenységet indított meg, és 1947–48-ban tizenkilenc számot megért dokumentációs referáló lapot jelentetett meg.³² 1948 augusztusában megkezdte működését az Országos Tervhivatal Találmányi Osztálya – rövidesen ebből alakult (1949. január 1-jével) az Országos Találmányi Hivatal. Az osztálynak, illetve a hivatalnak a keretében létesült egy Dokumentációs és Tájékoztató Osztály.³³

A mezőgazdasági dokumentációs munkát *Fejér Domokos* kutatóvegyész indította meg 1945-ben az Országos Chemiai Intézetben, ahol már 1932 óta folyt dokumentációs munka a *Kísérletügyi Közlemények*hez csatolt “Szemle” formájában.³⁴ A földművelésügyi miniszter 216.766/1946. XI. 1. sz. rendelete nyomán 1947 januárjától Mezőgazdasági Tudományok Dokumentációs

Központja néven működtek hat önkéntes munkatárssal.³⁵ A rendelet 1948. január 22-én kelt módosításával a központot újraszervezték és átalakították, nevét Magyar Mezőgazdasági Tudományos Tájékoztató Intézetre változtatták.³⁶ Fejér Domokos átadta a vezetést *Magyari Beck Vladimír*nak, s a dokumentációs munka 1948 márciusától a Vajdahunyad várban a Mezőgazdasági Múzeum épületében folytatódott. Folyóiratukban, az *Agrártudományokban* *Hantos László* ismertette a mezőgazdasági dokumentáció célját és feladatait.³⁷ 1949-ben az intézet dokumentációs részlege a *Dinnyés Lajos* (a korábban leváltott miniszterelnök) által vezetett Mezőgazdasági Kísérleti Központhoz került át,³⁸ és megindította az *Agrárirodalmi Szemle* három sorozatát.³⁹

Az egészségügy területén, 1948-ban *Láng Imre* szervezett egy háromfős dokumentációs csoportot az Orvosegészségügyi Szakszervezet székházában.⁴⁰

A Magyar Tudományos Tanács (amelynek, amint láttuk, feladatai közé tartozott a Magyar Tudományos Akadémia újjászervezésének előkészítése is) arra az elhatározásra jutott, hogy a tervgazdálkodás igényei szükségessé teszik az egymástól függetlenül létrejött és működő dokumentációs műhelyek összefogását, központi irányítását. Mindezek hatottak arra, hogy 1949-ben hivatalos, állami feladattá váljon a dokumentáció ügye.

Természetesen léteztek külföldi példák is. A Szovjetunióban az Össz-szövetségi Könyvkamara dokumentum szemléi és analitikus bibliográfiai, valamint a nagy állami, központi könyvtárak bibliográfiai és dokumentációs tevékenysége. Csehszlovákia, Lengyelország, Románia, Bulgária is ez idő tájt hozta létre állami dokumentációs központját, intézeteit. Az Amerikai Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, Hollandia, Belgium, Dánia, Németország szakmai dokumentációs intézményei pedig a 19. század végére, a 20. század első évtizedeire már kialakultak.⁴¹

Országos Dokumentációs Központ

Az Országos Dokumentációs Központ élére az Országos Tervhivatal osztályvezetőjét, a Budapesti Műegyetemen 1940-ben gépészmérnöki, 1944-ben pedig közgazdasági diplomát szerző *Lázár Pétert* nevezték ki. A budapesti székhelyű központ létszámkeretét 19 főben határozták meg.⁴² Hogy kik voltak ők? Az általam megtekintett nyomtatott és elektronikus forrásokból csak annyit tudtam meg, hogy a Közgazdasági Dokumentációs Központból átkerült *Rózsa György*, az MTA Könyvtárának későbbi főigazgatója volt egy ideig az egyszemélyes szervezési osztály vezetője.⁴³ (Valószínűleg végig a központ egyik munkatársa volt *Karsai Nándor* is, az MTV későbbi gyártásvezetője.)

Egy pillanatra meg kell állnunk egy kis ideológiai kitérőre. Tudnunk kell, hogy akkoriban kétfajta dokumentáció létezett! Az egyik a “szocialista dokumentáció”, amelyik egyben tudományos és politikai propaganda is, a szocialista nevelés alapvető eszköze, és szervesen illeszkedik a társadalomfejlesztés általános terveibe. A másik, a “kapitalisták dokumentációja”, amelyik még jobban összekuszálja az amúgy is anarchikus kapitalista viszonyokat, és nem a dolgozó tömegek jólétét szolgálja, hanem a monopóliumok profitját gyarapítja. A szocialista dokumentalisták elsőrendű feladata, hogy felvegyék a harcot minden álcázott formában jelentkező reakciós “nemzetközi” szervezet romboló ideológiai és szervezeti tevékenységével, mind a szakirodalomban, mind pedig az UNESCO, a FID és egyéb hasonló jellegű kapitalista dokumentációs intézményekben.⁴⁴

El kell fogadnunk, meg kell értenünk, hogy akkor így kellett, így lehetett csak megnyilatkozni a világról, és még azt is meg kell értenünk, hogy voltak olyan – szerencsére nem túl hosszú – időszakok, amikor egyesek ezt komolyan is gondolták. Aki ezeket 1949 végén, illetve 1951-ben leírta, az ugyanaz az ODK élére kinevezett Lázár Péter volt, aki később az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ Könyvtártudományi Osztályát vezette, majd ő

lett 1964-től 1981-ig, nyugdíjazásáig, az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ főigazgatója. Közben a hatvanas évek végétől öt éven át volt az UNESCO információs kutatási és tervezési osztályának a vezetője, 1966-tól pedig különböző tisztségeket töltött be a FID-ben, amely 1982-ben tiszteletbeli tagjává választotta, és akiben 1992-ben történt halálával a tudományos és műszaki tájékoztatás művelői és a könyvtárosok, itthon és az egész világon a szakma egyik nagy alakját, sokak mesterét vesztették el.⁴⁵

A valósághoz azonban az is hozzátartozik, hogy Lázár Péternek, még röviddel a minisztertanácsi határozat hatálybalépését követően megjelenő *A dokumentációról* című, a tevékenységet általánosságban ismertető cikkében⁴⁶ nem voltak ideológiai/politikai felhangok. Engelsre hivatkozik ugyan egyszer, de még nincs szó a “szocialista dokumentáció” felsőbbrendűségéről, nincs hivatkozás semmiféle szovjet mintára, az említett pozitív külföldi példák Hollandia, Belgium, Dánia, Anglia és Franciaország. Bármennyire is hangsúlyozva lett később a Szovjetunió példája, bizonyos jelek arra utalnak, hogy ugyanúgy, ahogyan a népkönyvtárak területén a hazai körzeti könyvtári rendszer,⁴⁷ a dokumentációs tevékenység központi megszervezése is inkább a nyugati példák nyomán folyt, a nyugati mintákhoz állt közelebb. Angliában például a könyvtárosok, intézmények, tudományos és dokumentációs szervezetek szövetségéként alakult meg 1924-ben az ASLIB (Association of Special Libraries and Information Bureaux), Franciaországban pedig 1939-ben jött létre a tudományos kutatás nemzeti központja a CNRS (Centre National de la Recherche Scientifique). E szervezetek célja és feladatköre sok elemében megegyezett a nálunk létrehozott Országos Dokumentációs Központ céljával és feladatkörével.⁴⁸

A központ feladata volt a szakmai dokumentációs intézmények megszervezése, a dokumentációs tevékenység irányítása és ellenőrzése, a módszerek és az eszközök egységesítése, az országos nyilvántartások vezetése. Tizenhat hónapi működése alatt szakterületi dokumentációs

központokat szervezett, elősegítette a sokszorosító eljárások, a mikrofilmezés bevezetését. A valutakerettel való racionális gazdálkodás érdekében kidolgozta azt az új engedélyezési eljárást, amelynek alapján a szakmai dokumentációs albizottságok véleményezték az IBUSZ-hoz benyújtott külföldi könyv- és folyóirat-rendeléseket.⁴⁹ Nyilvántartotta és közzétette a szakterületi központok által feldolgozott szakfolyóiratok jegyzékét,⁵⁰ a többszörös fordítások elkerülése érdekében közzétette a központok tervezett fordításait.⁵¹ (A szakfordítások kötelező bejelentése⁵² és országos nyilvántartása világszerte újdonságnak számított.⁵³) Kezdeményezésére alakult meg a Könyvtári és Dokumentációs Szabványbizottság. Még 1949-ben indította meg ötven résztvevővel az első hazai (három hónapos) dokumentációs tanfolyamot.⁵⁴ 1950-ben kiadta *Zaharij Nyikolajevics Ambarcumjan Könyvtári osztályozás*, és vele egybekötve *Klenov Magasabb ideológiai színvonalra a könyvtári osztályozás főiskolai oktatását* című munkáját.⁵⁵ De ami az osztályozás területén a legfontosabb: elkészítette és közreadta (igaz nem a FID jóváhagyásával) az Egyetemes Tizedes Osztályozás kb. 16 ezer fogalmat tartalmazó, rövidített magyar kiadását.⁵⁶ A német és az angol kiadások alapján végzett szerkesztői munkákat Lázár Péter irányította. Ő készítette a bevezetést és a segédtablázatokat. Veredy Gyula (ekkor már az OSZK munkatársa) a társadalomtudományi főosztályok, *Ladányi Antal* (a Műegyetemi Könyvtárból) az 5-ös és a 6-os főosztályok szerkesztését végezte el, de ez utóbbiak területén *Németh Béla* foglalkozott a kémiával és a vegyiparral, Káplány Géza pedig a könnyűiparral.⁵⁷ A három kötetben sokszorosított munka első kötete a magyarázatokat, utasításokat és a segédtablázatokat, a második a főtáblázatokat, a harmadik pedig a betűrendes tárgymutatót tartalmazta. Az első két kötet 1950. június elejére, a harmadik július első felében készült el, a terjesztést a Műszaki Dokumentációs Központ Kiadóhivatala végezte. Dossziéba fűzve 35, kemény kötésben 55 forintba került.⁵⁸ Meg kell jegyeznünk, hogy a társadalomtudományok esetében természetesen a szovjet gya-

korlatot követték, így ennek megfelelően a 3-as főosztály élén ott állt a Tropovszkij-féle osztályozásból átvett 3K Szocializmus, Kommunizmus, a 3KP Kommunista párt, és a 3M Történelmi materializmus jelzetsoport.⁵⁹ Számos probléma merült fel azonban a szakmai központokkal kapcsolatban. Az országos központnak nem volt lehetősége arra, hogy munkájukat befolyásolja, koordinálja, mivel az intézmények szervezetileg nem hozzá tartoztak. A szakterületi központok között sem alakult ki érdemi együttműködés. Egy kivétellel kezdetben még nem hasznosították a meglévő szakkönyvtárak dokumentum állományát. Nem sikerült önálló könyvtárügyi dokumentációs központot létrehozni. Mindezek szerepet játszottak abban, hogy a Minisztertanács 1950. október 29-én kelt rendeletével megszüntette az Országos Dokumentációs Központot.⁶⁰ A feladatok egy részét (a központi fordítás-nyilvántartást, a folyóirat-nyilvántartást) az Országos Könyvtári Központ vette át, tovább működött viszont a rendeletben is megnevezett négy szakmai dokumentációs központ.

Műszaki Dokumentációs Központ

A szakmai dokumentációs központok megszerzését elrendelő minisztertanácsi rendelet végrehajtása során elsőként a Műszaki Dokumentációs Központ megalakítására került sor, amelyet a Népgazdasági Tanács határozata alapján az Országos Találmányi Hivatal Dokumentációs és Tájékoztatási Osztályából kellett megszervezni. Tényleges működését 1949. szeptember 1-jével kezdte meg Németh Béla vezetésével. Ellátta az ország különböző helyein (üzemekben, gyárakban) folyó műszaki dokumentációs munkák koordinálását, megkezdte a – kezdetben még rendszertelenül megjelenő – referáló folyóiratok mellett a figyelőszolgálatnak nevezett karterékszolgáltatást, fordításokat készített, mikrofilm- és fotómásolat-szolgáltatást indított el. A feldolgozásra kiválasztott szakirodalomból kezdetben még kimaradtak a könyvismertetések, és

ritkán jelentkeztek a szabadalmi leírások kivonatai. Hogy a dokumentációs munkának megfelelő szakirodalmi bázisa legyen, a Népgazdasági Tanács határozata alapján az év végével formálisan a Műszaki Dokumentációs Központhoz csatolták a Technológiai Könyvtárat. A Műszaki Dokumentációs Központ és Központi Technológiai Könyvtár néven szereplő intézmény igazgatója 1951. március 1-jétől *Láng János* lett, a könyvtárat *Szekeres Pál* vezette. A dokumentációs központ és a könyvtár két külön helyen működött, a tényleges egyesítés 1951 júliusában valósult meg. Ebben az évben a központ már 13 témában jelentetett meg külföldi lapszemlét, a magyar szakirodalomból három nyelven referáló lapot, bibliográfiai sorozatokat adott ki, témabibliográfiákat tett közzé, közölte a műszaki fordítások jegyzékét. A különböző neveken szereplő intézmény ma a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem keretein belül rövidített néven BME OMIKK-ként működik.⁶¹

Mezőgazdasági Dokumentációs Központ

A Mezőgazdasági Kísérletügyi Központ dokumentációs osztálya 1949. szeptember 1-jével önálló intézetként, Mezőgazdasági Dokumentációs Központ néven működött tovább. A központ kezdetben elsősorban a szovjet, illetve a népi demokratikus országok szakirodalmának fordítását és terjesztését tekintette feladatának, referáló kiadványa az *Agrárirodalmi Tájékoztató* volt. 1950-ben a tudományos munkatársak már 400 külföldi folyóiratot referáltak. 1951 februárjában az Országos Könyvtári Központ kérdőívére *Ortutay Béláné* adott választ a Mezőgazdasági Dokumentációs Központ könyvtárának adatairól.⁶² Ugyanebben az évben indították meg a *Külföldi és Hazai Agrárirodalmi Szemle* sorozatait. A központ fordító osztálya 1951-ben önállóvá vált, és 1953-ig Mezőgazdasági Fordító Iroda néven működött.⁶³ A Minisztertanács 1951 júniusában határozott arról, hogy a mező-

gazdasági szakirodalom anyagának egységes gyűjteménybe foglalása érdekében Országos Mezőgazdasági Könyvtárat kell létesíteni. A műszaki területtel ellentétben, itt a dokumentációs központot olvasztották be 1952-ben a könyvtár szervezetébe. Az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ elnevezést kapott intézmény főigazgatójává a már említett *Dinnyés Lajost* nevezték ki. A könyvtár és a dokumentációs központ többszöri név- és szervezeti változtatás után jelenleg ismét eredeti nevének működik.⁶⁴

Orvostudományi Dokumentációs Központ

Az Orvostudományi Dokumentációs Központ a *Láng Imre* által szakszervezeti keretek között megszervezett dokumentációs csoportból alakult meg. Tényleges működését 1949. szeptember 15-én⁶⁵ hat munkatárssal kezdte meg, továbbra is *Láng Imre* vezetésével. Kezdetben ők is a szovjet orvostudományi cikkekről közöltek kivonatokat, egy másik referáló lapjukban pedig a népi demokratikus országok szakirodalmát ismertették. 1953-ban költöztek a Szentkirályi utcába, ahol azután 1960-ban – kormányhatározat alapján – a központ szervezetére építve hozták létre az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központot. Az intézmény – többszöri névváltoztatás után – jelenleg Egészségügyi Stratégiai Kutatóintézetként működik.⁶⁶

Közgazdasági Dokumentációs Központ

A Közgazdasági Dokumentációs Központ is még az országos központ szervezésében jött létre. A Közgazdaságtudományi Intézet felügyelete alatt működve széles közreműködői hálózatot épített ki a különböző gazdasági intézetekben dolgozó szakemberekből. Itt kezdte könyvtárosi (dokumentalista) pályafutását a már említett

Rózsa György is.⁶⁷ A központ vezetője 1950 és 1955 között *Gyöngyösi Nándor* volt. Szakfordítói szolgáltatás mellett a központ 1952-től heti jegyzéket adott ki a szovjet és a népi demokratikus folyóiratok közgazdasági szakirodalmáról.⁶⁸ Önálló léte 1955 tavaszán szűnt meg, feladatait nagyrészt a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem (ma Budapesti Corvinus Egyetem) Központi Könyvtára vette át.⁶⁹

Egyéb dokumentációs központok

Az 1949. június 29-i kormányrendelet 5. § (3) bekezdése lehetővé tette, hogy az előírtakon túl egyéb szakterületi dokumentációs központok is létesüljenek.

Még 1949 szeptemberében alakult a Kelet-Európai Tudományos Intézet utódintézményeként, és az akkoriban feloszló egyéb intézményektől örökölt állománnyal a *Földrajzi Könyv- és Térképtár*. 1951 októberében az akadémiai kutatóhálózat tagja lett, majd rövidesen, 1952 januárjától MTA Földrajztudományi Kutatócsoport néven folytatta működését. A könyv- és térképtár a kezdetektől fogva végzett a hagyományos könyvtári feladatok ellátásán túl dokumentációs munkát is. 1951 júliusától a *Földrajzi Könyv- és Térképtár Értesítője* című, sokszorosítással készült lapjának tizenkét számában, majd 1952-től a *Földrajzi Értesítő* külön rovatában rendszeresen közölték a külföldi, elsősorban a szovjet földrajzi folyóiratok számainak annotált tartalomjegyzékét. Az intézmény jelenleg *MTA Földrajztudományi Kutatóintézet* néven működik.⁷⁰

Az *Irodalomtörténeti Dokumentációs Központ*, amelyet az MTA elnöksége hozott létre, 1950. október 1-jével kezdte el tevékenységét *Halász Előd* vezetésével. Rajta kívül még három tudományos munkatárs dolgozott a központban (egy státus decemberben még nem volt betöltve), akik a folyóiratok és a könyvek annotációs címléírásait végezték, jegyzéket készítettek a feldolgozott címekről, és ők ellenőrizték a cseh, a lengyel, az albán, a román és a skandináv nyelvű

anyagot feldolgozó nyolc külső munkatárs leírásait, fordításait is. A központ munkatársai orosz nyelvtanfolyamra jártak, kettőjük pedig részt vett az Országos Könyvtári Központban 1950 őszén tartott könyvtárosi és dokumentációs tanfolyamon.⁷¹ A szovjet és a népi demokratikus, valamint a tőkés országok haladó irodalmára vonatkozó információk az *Irodalomtudományi Értesítő*ben jelentek meg 1951–1954 között. A központ kézikönyvtára 1952 márciusában 500 könyv, ebből 290 volt a szovjet irodalom.⁷² Halász Elődtől 1952-ben *Lengyel Béla* vette át az igazgatói tisztelet, őt követte 1955-től *Kardos Tibor*. A központ beleolvadt az 1956-ban megalakult MTA Irodalomtudományi Intézetbe, s a folyamatos dokumentációs munka ezzel lényegében megszűnt.⁷³

Az *Állam- és Jogtudományi Intézet Dokumentációs Osztálya* szintén 1950-ben alakult meg a külföldi és a hazai szakirodalom rendszeres feldolgozására. A feldolgozott anyagról információs kartoték készült. A Jogtudományi Dokumentációs Központ 1953 és 1956 között kéthavonként jelentette meg *Szemle* című referáló lapját.⁷⁴

A művészettörténeti dokumentációs kutatómunka 1951-ben indult meg a *Magyar Művészettörténeti Munkaközösség* nevű szervezetben, amelynek a neve 1953-tól *Művészettörténeti Dokumentációs Központ* lett. Feladata a magyar művészet történetének tudományos, új adatokra épülő, lehetőleg teljességre törekvő levéltári, okmánytári, bibliográfiai és lexikális feldolgozása volt. A központ igazgatója 1951–1965 között *Dávid Katalin* művészettörténész volt. A dokumentációs központ, könyvtárával és fényképgyűjteményével együtt jelenleg MTA Művészettörténeti Kutatóintézet néven működik.⁷⁵

Könyvtártudományi dokumentáció

Külön érdemes szólni a könyvtártudományi dokumentációs tevékenységről. Nem tudott megfelelő viszony kialakulni az Országos Dokumentációs Központ és az Országos Könyvtári

Központ között,⁷⁶ így nem került sor 1949-ben egy önálló Könyvtártudományi Dokumentációs Központ megalakítására. Az OKK szervezetében azonban létezett egy *Dokumentációs Osztály*, amely 1952-ig hetente adott ki címjegyzéket a külföldi könyvtártudományi és dokumentációs folyóiratok cikkeiről, közzétette 1951-ben az osztály fordításainak a jegyzékét. 1950–51-ben *Könyvtártudományi Beszámoló* címmel, *Tarr Lászlóné* szerkesztésében, majd 1952-ben *Könyvtárügyi Beszámoló* címmel közölt kivonatokat külföldi folyóiratokból. 1950 márciusában indították meg a *Könyvtárügyi Szemle* című, stencillel sokszorosított folyóiratot *Zalai Zoltán*, majd Gyöngyösi Nándor, illetve *Kőhalmi Béla* szerkesztésében. Programcikke szerint “a haladó szovjet könyvtártudomány és a népi demokráciák könyvtártudományának folyamatos ismertetése, a könyvtárosok ideológiai és technikai képzésének előmozdítása érdekében”. Az első szám kizárólag szovjet anyagot közölt, de a 2. szám “Külföldi könyvtárügy” rovatában egyebek mellett már helyet kapott egy híradás a római Műszaki Dokumentációs Központról, továbbá két amerikai (tehát kapitalista/imperialista!) könyvtáros szerző építészeti szakmunkájának ismertetése is olvasható. Úgy érzem, hogy a kötelező fanyalgást nyelvtani bravúrral oldotta meg a recenzens *Fitz József*, amikor azt írja, hogy “ha majd építünk, ne felejtsük el bön-gészni ebben a negatív értelemben is tanulságos füzetben”. Ugyanis Iowa City egyetemének könyvtárában óriási referenzstermet építettek, a tanárok és a kutatók számára pedig külön fülkét alakítottak ki a raktárban. Az 1951. évi 1. szám beszámol az OKK által 1950 őszén megrendezett első könyvtáros-tanfolyamról, amely “kettős igényt volt hivatva kielégíteni: az új még képzetlen könyvtáros- és dokumentátor káderek szakmai továbbképzését és a régi szakkaderek könyvtártani ismereteinek marxista-leninista szemszögből történő átértékelését.” A 2. számban a “Dokumentáció és könyvtár” című rovatban rövid beszámolókat, híreket olvashatunk a Mezőgazdasági Dokumentációs Központ, az Orvostudományi Dokumentációs Központ, az

Irodalomtörténeti Dokumentációs Központ, az Állam- és Jogtudományi Intézet és a Közgazdaságtudományi Dokumentációs Központ munkájáról. A *Könyvtárügyi Szemle* az 1951. évi 3/4. (összevont) számmal megszűnt. A szerkesztőség búcsú cikkében egyebek mellett megemlíti a nekik felrótt egyik hiányosságot: “*Kevés szó esett a burzsoá könyvtárügy hanyatló, reakciós voltáról, ennek hazai megnyilatkozásairól, az ellenség leleplezéséről a magyar könyvtárügyben*”. A következő, 1952-es évben megszűnt az Országos Könyvtári Központ is, és megkezdte működését az OSZK Könyvtártudományi-Módszertani Kabinete⁷⁷ (a mai Könyvtári Intézet). De ez már egy másik hazai könyvtártörténeti korszak.

Visszatekintve a hatvan évvel ezelőtti eseményekre, azt láthattuk, hogy a dokumentumbázis nélkül megalakított szakmai központok szinte mindegyike hamarosan fuzionált valamelyik könyvtárral, vagy könyvtár szerveződött mögéje. Ezért nyugodt szívvel elmondhatjuk, hogy – ha nem is a dokumentációs szakma belső fejlődése eredményeként, hanem a pártállami akarat által – az információ szolgáltatásnak új, korszerű intézményrendszere alakult ki az 1949-es kormányrendelet végrehajtása során, megalapozva evvel mai információs (dokumentációs) szolgáltatásaink jó részét. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy az új szakmai kihívások szerintem mára már értelmetlenné tették a “hagyományos” könyvtári illetve a dokumentációs szolgáltatások elsőbbsége körül dúló korábbi vitákat.⁷⁸) Könyvtári, illetve dokumentációs vonatkozásban ambivalens korszakról beszélhetünk,⁷⁹ olyanról, amelyet többféle nézőpontból is megközelíthetünk. Rózsa György *Ahogy lehet(ett)* című visszaemlékezés-sorozatára⁸⁰ is utalok, amikor a korszakkal kapcsolatban a hangsúlyt az akkori lehetőségek kihasználására, a tenni akarásra helyeztem, azoknak a tetteknek a végrehajtására, amelyekkel az akkori szervezeteket létrehozták, amelyekkel az akkori könyvtárosok, dokumentalisták a szakmai információk összegyűjtését, és hozzáadott értékkel történő szétsugárzását, szolgáltatását végezték el – „ahogy lehetett”.

Úgy gondolom, hogy a hatvan évvel ezelőtti elképzelések, események, történések nem csupán múltbéli, eltemetett, alkalmanként megemlékezésre érdemes elképzelések, események, történések: ezek a jelenünk is – abban az értelemben, hogy mai intézményeinkben velünk élnek tovább, s így egyben jövőnket is meghatározzák.

Itt mondok köszönetet a Könyvtári Intézet Szakkönyvtára korábbi és jelenlegi vezetőjének, Rácz Ágnesnek és Hegyközi Ilonának e megemlékezéshez nyújtott dokumentációs (információs) szolgáltatásukért, továbbá Voit Krisztinának, a tulajdonában lévő adatok közlésének átengedéséért. Miközben a meglévő információmozaikokból lehetőleg minél kerekébb képet igyekeztem összerakni, éreztem azt a hiányt, hogy hatvan év elmúltával sincs olyan kiadvány, nyilvános adattár vagy adatbázis, amely Kovács Máté-i igényességgel gyűjtötte volna össze az 1945–1952 közötti eredeti (írártári, levéltári, illetve nyomtatott) dokumentumokat, képanyagot, a könyvtárügyben egykor tevékenykedők életrajzi adatait, arcképtárát, és amely tartalmazná a korszak sajtó-, könyv- és könyvtári kultúrájának megközelítő teljességű bibliográfiát. Tudjuk, hogy a gyűjtés egykor megkezdődött az ELTE BTK Könyvtártudományi tanszékén, de azután abbamaradt. Tudjuk, hogy Gerő Gyula még nyilvánosan nem elérhető könyvtárügyi kronológiája feldolgozta ezt az időszakot is.⁸¹ Tudjuk, hogy vannak további gyűjtések, és készül a korszakra vonatkozó szakkönyvtári Minerva. Úgy gondolom, hogy múltunk ezen időszakának minél árnyaltabb megismeréséhez az információgyűjtést és dokumentálást tervszerűen kellene folytatni akár a nagy országos könyvtárak, a hajdani dokumentációs központok utódintézményeinek együttműködésével, és a gyűjtéseket minél hamarabb elérhetővé kellene tenni valamilyen közös felületről.

Jegyzetek

20. századi magyar történelem, 1900–1994. Egyetemi tankönyv. Szerk. Pölöskei Ferenc, Gergely Jenő, Izsák Lajos. 2., bőv. kiad. Bp. Korona Kiadó, 1997. p. 305–312.
- Minisztertanácsi jegyzőkönyvek napirendi jegyzékai. 1947. június 1. – 1950. február 25. Bp. Magyar Országos Levéltár, 2004. 1949. június 24. 295/[4]3. E-dok.: http://www2.mol.gov.hu/bal_menusor/hasznalat/kiadvanyok/kiadvanyok/segedletek_repertoriumok/minisztertanacsi_jegyzokonyvek_napirendi_jegyzekai_1947.html (megtekintve 2009. május 22-én)
- A szocializmus útján. A népi demokratikus átalakulás és a szocializmus építésének kronológiája. 1944 szeptember–1980. április. 2. jav. bőv. kiad. Szerk. Szabó Bálint. Bp. Akadémiai K., 1982. p. 95.
- Kulturális kisenciklopédia. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Bp. Kossuth, 1986. p. 14.
- KOVÁCS Máté: Az egyetemi könyvtárosképzés két évtizedes fejlődése és főbb kérdései. Bp. 1970. E-dok.: <http://mek.niif.hu/06700/06707/06707.htm>
- Az Országos Széchényi Könyvtár története évszámokban. E-dok.: http://tortenet.oszk.hu/html/magyar/03kronologia/rovid_kronologia_honlapra_1.pdf (megtekintve 2009. május 15-én)
- A felszabadulás utáni magyar könyvtárügy kronológiája, 1945–1969. Összeáll. Bereczky László. = Könyvtári Figyelő, 16. évf. 1970. 1. sz. p. 5–36. Hivatkozott rendelet: p. 10.
- 4.118/1949. VI.29./Korm.sz.r. Az Országos Dokumentációs Központ létesítése és szakmai Dokumentációs Központok szervezése tárgyában. In: Könyvtári jogszabályok gyűjteménye. Összeáll. Takács József. Bp. Országos Könyvtári Központ, 1951. p. 143–145.
- VARGA Katalin: A szakkönyvtár. In: Könyvtárosok kézikönyve. 3. kötet. A könyvtárak rendszere. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Bp. Osiris, 2001. p. 113–114.; SALLAI István – SEBESTYÉN Géza: A könyvtáros kézikönyve. 2. átd. és bőv. kiad. Bp. Gondolat, 1965. p. 496–498.
- KÉGLI Ferenc: Könyvek, térképek és zeneművek kurrens nemzeti bibliográfiái a dualizmus korában – különös tekintettel az Országos Széchényi Könyvtárra, 1867–1918. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1991–1993. Bp. 1997. p. 213–265. A hivatkozott rész: p. 240–243.; KÉGLI Ferenc: A hírlapok, folyóiratok kurrens nemzeti bibliográfiái a dualizmus korában – különös tekintettel az Országos Széchényi Könyvtárra. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve,

- 1994–1998. Bp. 2000. p. 257–298. A hivatkozott rész: p. 286–288.; KÉGLI Ferenc: A kurrens nemzeti bibliográfia a dualizmus korában – különös tekintettel az Országos Széchényi Könyvtárra. E-dok.: <http://mek.oszk.hu/02300/02357> (megtekintve 2009. május 27-én)
11. KÉGLI Ferenc: Könyvek, térképek és zeneművek kurrens nemzeti bibliográfiái a dualizmus korában – különös tekintettel az Országos Széchényi Könyvtárra, 1867–1918. i. m. A hivatkozott rész: 245–253., 257–258
 12. Magyar Könyvszemle, 1937. 1. füz. p. 84. E-dok.: <http://epa.oszk.hu/00000/00021> (megtekintve 2009. május 27-én)
 13. A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének évkönyve. 2. 1937–1938. Szerk. Bisztray Gyula. Bp. 1938.
 14. WITZMANN Gyula: Dokumentáció. In: A Fővárosi Könyvtár évkönyve. 7. 1937. Bp. 1938. p. 107–118.
 15. POLZOVICS Iván: Bevezetés a szakirodalmi dokumentációba a műszaki és természettudományok területén. Bp. Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ, 1962. p. 109–110.; BALÁZS Sándor: Magyarország képviselője és szerepe a FID-ben. = Magyar Könyvszemle, 1960. 1. sz. p. 58–64. E-dok.: <http://epa.oszk.hu/00000/00021> (megtekintve 2009. május 27-én)
 16. KÁPLÁNY Géza: A dokumentáció és a könyvtárak. = Magyar Könyvszemle, 1940. p. 147–156. E-dok.: <http://epa.oszk.hu/00000/00021> (megtekintve 2009. május 27-én)
 17. Magyar könyvészet, 1921–1944. A Magyarországon nyomtatott könyvek szakosított jegyzéke. Szerk. Komjáthy Miklósné. Közread. az Országos Széchényi Könyvtár. Bp. 1983. p. 32.; A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig. Összeáll. Kovács Máté. Bp. Gondolat, 1970. p. 381–382., 650–651.
 18. CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: Magyar könyvtártörténet. Bp. Gondolat, 1987. p. 409.
 19. Vezérfonal a kivonatokat készítőik számára. 1928–1929. A Társadalomtudományi Kivonatok célja és rendeltetése. Bp. [1929], Barcza ny. 7 p. – A szerkesztőbizottság: *Dékány István* (szociológia), *Domanovszky Sándor* (történelem), *Laky Dezső* (statisztika), *Moór Gyula* (jogbölcselet, jogtudományi módszertan és magánjogtörténet), *Navratil Ákos* (közgazdaságtan és pénzügytan), *Polner Ödön* (államtudományok, politika és közigazgatás), *gróf Teleki Pál* (földrajz).
 20. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár periodika állományának 1889 raktári jelzetű dokumentuma.
 21. A hazai folyóiratok megtalált cikkeinek referátumkészítői: *Alföldi András*, *Bartoniek Emma*, *Benkő Gyula*, *Erdmann Doan Beynon*, *Fehér Pál*, *Grossmann L.*, *Komin Ferenc*, *Laky Dezső*, *Lengyel József*, *Moór Gyula*, *Neményi Endre*, *Nótel Vilmos*, *Pleidell Ambrus*, *Sebestyén Péter*, *Varga Endre Gábor* és *Viczián István*.
 22. KATSÁNYI Sándor: Szabó Ervin és Teleki Pál. = Magyar Könyvszemle, 117. évf. 3. sz. (2001) E-dok.: <http://epa.oszk.hu/00000/00021> (megtekintve 2009. június 7-én)
 23. CHOLNOKY Győző – FUTALA Tibor – KERTÉSZ Gyula: Nemzetiségi bibliográfia és dokumentáció hazánkban a kezdetektől napjainkig (1). = Könyvtári Figyelő, 39. évf. 1993. 4. sz. p. 545–560. E-dok.: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00008/Cholnoky_h.html#12 (megtekintve: 2009. június 7-én)
 24. A Magyar Statisztikai Társaság honlapjáról: MST története E-dok.: <http://www.mstnet.hu> (megtekintve 2009. június 7-én)
 25. CHOLNOKY Győző – FUTALA Tibor – KERTÉSZ Gyula: Nemzetiségi bibliográfia és dokumentáció hazánkban a kezdetektől napjainkig 2. = Könyvtári Figyelő, 40. évf. 1994. 1. sz. p. 15–28.; KISS Lajos: Györfy György halálára. = Magyar Nyelv, 97. évf. 2001. 2. sz. (jún.) p. 250–252. E-dok.: <http://www.c3.hu/~magyarnyelv/01-2/kissl.htm>; PALÁDI-KOVÁCS Attila: Néprajzi feladatok, vállalkozások és az Akadémia (1929–1967). E-dok.: https://www.mta.hu/fileadmin/l_osztaly/eloadastar/paladi_nagykezd.rtf
 26. KOSÁRY Domokos: A század mérlege. = Európai Utas, 10. évf. 1999. 3. sz. p. 2–8. E-dok.: <http://www.hhrf.org/europaiutas/19993/eu9903.htm> (megtekintve 2009. június 7-én)
 27. JÁNSZKY Lajos: A műszaki dokumentáció problémái és feladatai Magyarországon. = Magyar Könyvszemle, 72. évf. 1956. 2. sz. p. 101–111. E-dok.: <http://epa.oszk.hu/00000/00021> (megtekintve 2009. május 27-én)
 28. DÚZS János: Gazdasági dokumentáció Franciaországban. = Gazdaság, 1948. p. 1513–1518. (Voit Krisztina bibliográfiai gyűjtése és szíves közlése alapján)
 29. Az MTA Földrajztudományi Kutatóintézet honlapjáról. E-dok.: <http://www.mtafki.hu> (megtekintve 2009. június 7-én)
 30. JÓNÁS Károly – VEREDY Katalin: Az Országgyűlési Könyvtár története, 1870–1995. Kiad. a Magyar Országgyűlés. Bp. 1995. p. 274
 31. MÓRA László: Az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ története (1883–1949). Bp. 1980. p. 298.
 32. POLZOVICS Iván: i. m. p. 110.; Múltról és jövőről – jelenidőben. Beszélgetés Lázár Péterrel. Az interjú készítette Végh Ferenc. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 27. évf. 1980. 9. sz. p. 349–357.

33. NÉMETH Béla: Dokumentáció az iparban. In: Többtermelés, 1948. p. 83–84. (Voit Krisztina bibliográfiai gyűjtése és szíves közlése alapján); POLZOVICS Iván: i. m. p. 135.; LÁZÁR Péter: A dokumentáció szervezete. 1951/52. I–II. félév. Bp. 1951. II. félév. p. 84. (Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészkarának jegyzetei)
34. GULÁCSINÉ PÁPAY Erika: Az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ 50 éve a magyar mezőgazdaság szolgálatában. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 50. évf. 2003. 5. sz. p. 198–201. E-dok.: http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=1944&issue_id=55 (megtekintve 2009. május 27-én)
35. TORDAYNÉ PÁTER Erzsébet: Tíz éves a mezőgazdasági dokumentáció. = Magyar Könyvszemle, 74. évf. 1958. 3. sz. p. 285–287. E-dok.: <http://epa.oszk.hu/00000/00021> (megtekintve: 2009. május 27-én); GÁSZÁNÉ BÁLINT Júlia: A mezőgazdasági dokumentáció fejlődésének rövid áttekintése. In: 15 év a mezőgazdaság szolgálatában. Az OMgK tevékenysége. Cikkgyűjtemény. Bp. OMgK, 1967. p. 141–167.
36. GULÁCSINÉ PÁPAY Pápay Erika: i. m.
37. HANTOS László: A mezőgazdasági dokumentáció célja és feladatai. = Agrártudomány, 1949. p. 513–517. (Voit Krisztina bibliográfiai gyűjtése és szíves közlése alapján)
38. KUTTORNÉ TELEK Judit: Az Országos Mezőgazdasági Könyvtár története. = Könyvtári Figyelő, 39. évf. 1993. 2. sz. p. 206–210. E-dok.: http://www.epa.hu/00100/00143/00006/kuttorne_h_.html (megtekintve: 2009. május 27-én)
39. GÁSZÁNÉ BÁLINT Júlia: i. m.
40. PALOTAI Mária: Korszakok egy könyvtár életében. Az Orvostudományi Dokumentációs Központtól az Egészségügyi Stratégiai Kutatóintézetig. E-dok.: http://www.eski.hu/new3/konyvtar/zip_doc/palotai-2000507.html (megtekintve: 2009. május 27-én)
41. LÁZÁR Péter: A dokumentáció szervezete. i. m. 92–111.; POLZOVICS Iván: i. m. p. 148–192.
42. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek napirendi jegyzékei. 1947. június 1. – 1950. február 25. i. m. 1949. június 17. 294/8.
43. RÓZSA György: Egy régi könyvtáros-mohikán emlékeiből. Ahogy lehet(ett). = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1995. november. p. 39–41. E-dok.: <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00170/pdf/05/historia.pdf> (megtekintve 2009. június 11-én)
44. LÁZÁR Péter: A magyar dokumentáció szervezete. Bp. 1949. (Különnyomat a Magyar Technika 1949. 9. számából.); Lázár Péter: A dokumentáció szervezete. i. m. I. félév. p. 5., II. félév. p. 114.
45. Múltról és jövőről – jelenidőben. Beszélgetés Lázár Péterrel. Az interjú készítette Végh Ferenc. i. m.; Vajda Erik: Dr. Lázár Péter, 1918–1992. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 39. évf. 1992. 9. sz. p. 400–401.
46. LÁZÁR Péter: A dokumentációról. Bp. 1949. 8 p. (Különnyomat a Magyar Technika 1949. 5. számából.)
47. KÉGLI Ferenc: A Székesfehérvári Körzeti Könyvtár (a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár elődje) története, 1950–1952. Székesfehérvár, 2002. p. 11–14., 16–20.; TÓTH Gyula: Tévút vagy torzó? 50 éve alapították a körzeti könyvtárakat. = Könyvtári Figyelő, 46. évf. 2000. 1–2. sz. p. 39–64. E-dok.: <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00033/toth.html> (megtekintve: 2009. június 7-én)
48. POLZOVICS Iván: i. m. p. 181–186.; <http://www.aslib.co.uk/>; <http://www.cnts.fr/>
49. LÁZÁR Péter: A magyar dokumentáció szervezete. i. m.
50. Jegyzék a dokumentációs központok által feldolgozott szakfolyóiratokról. Országos Dokumentációs Központ. 1. sz. (1950. jan.)–4. sz. (1950. dec.)
51. Jegyzék a ... bejelentett, tervbe vett és folyamatba tett szakfordításokról. Országos Dokumentációs Központ. 1949. 1. sz. (szept.)–1950. 25. sz. (szept.)
52. A felszabadulás utáni magyar könyvtárügy kronológiája, 1945–1969. i. m. Hivatkozott rendelet: p. 9.
53. Múltról és jövőről – jelenidőben. Beszélgetés Lázár Péterrel. Az interjú készítette Végh Ferenc. i. m.
54. LÁZÁR Péter: A dokumentáció szervezete. i. m. II. félév. p. 89.
55. AMBARCUMJAN, Zaharij Nikolaevics: Könyvtári osztályozás. KLENOV, A.: Magasabb ideológiai színvonalra a könyvtári osztályozás főiskolai oktatását. Bp. Országos Dokumentációs Központ, 1950. X, 102, 99 p.
56. Egyetemes tizedes osztályozás. Rövidített kiad. 1–3. Bp. Országos Dokumentációs Központ, 3 db.
57. MÓRA László: Ladányi Antal, 1901–1978. = Könyvtáros, 32. évf. 1982. 4. sz. p. 236–239.
58. Értesítés. = Könyvtárügyi Szemle, 1950. 2. sz. javított kiadás. p. 97.
59. GYŐRE Pál – HOVÁNYI Gábor: Könyvtári osztályozás. Bp. OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1967. p. 66. (A könyvtárosképzés füzetei)
60. 261/1950./X. 29./M. T. sz. r. Az Országos Dokumentációs Központ megszüntetése tárgyában. In: Könyvtári jogszabályok gyűjteménye. Összeáll. Takács József. Bp. Országos Könyvtári Központ, 1951. p. 169–170.

61. NÉMETH Béla: A műszaki dokumentációs központ szolgáltatásai. In: Magyar Technika, 1949. 10-11. sz. p. 82–85. (Voit Krisztina bibliográfiai gyűjtése és szíves közlése alapján); Mit nyújt a műszaki dokumentáció? A Műszaki Dokumentációs Központ tájékoztatója. Bp. [1950]. 10 p.; LÁZÁR Péter: A dokumentáció szervezete. i. m. II. félév. p. 90.; GERŐ Gyula könyvtárügyi kronológiájának adatai alapján.; JÁNSZKY Lajos: i. m.; BME OMIKK honlapja: <http://www.omikk.bme.hu> (megtekintve: 2009. május 27-én)
62. Az Országos Könyvtári Központ iratairól készített feljegyzés szerint a 25. sz. dobozban található 1951. febr. 1-jei jelentés szerint a Mezőgazdasági Dokumentációs Központ könyvtárának állománya 1.750, ebből 1.520 szovjet.
63. A fordítóiroda 1953-ban az időközben létrejött Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ szervezéséhez csatlakozott.
64. TORDAYNÉ Páter Erzsébet: Tíz éves a mezőgazdasági dokumentáció. = Magyar Könyvszemle, 74. évf. 1958. 3. sz. p. 285–287. E-dok.: <http://epa.oszk.hu/00000/00021> [megtekintve 2009. június 27-én]; GÁSZÁNÉ BÁLINT Júlia: i. m. 141–167.; KUTTORNÉ TELEKI Judit: i. m. E-dok.: http://www.epa.hu/00100/00143/00006/kuttorne_h_.html (megtekintve: 2009. május 27-én); GULÁCSYNE PPÁPAY Erika: i. m.; Gerő Gyula könyvtárügyi kronológiájának adatai alapján.; Az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ honlapja: <http://www.omgk.hu> (megtekintve 2009. május 27-én)
65. A felszabadulás utáni magyar könyvtárügy kronológiája, 1945–1969. i. m. Hivatkozott adat: p. 9.
66. LÁZÁR Péter: A dokumentáció szervezete. i. m. II. félév. p. 90.; Gerő Gyula könyvtárügyi kronológiájának adatai alapján.; PALOTAI Mária: Korszakok egy könyvtár életében. Az Orvostudományi Dokumentációs Központtól az Egészségügyi Stratégiai Kutatóintézetig. E-dok.: http://www.eski.hu/new3/konyvtar/zip_doc/palotai-2000507.html (megtekintve: 2009. június 4-én)
67. RÓZSA György: Egy régi könyvtáros-mohikán emlékeiből. Ahogy lehet(ett). = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1995. november. p. 39–41. E-dok.: <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00170/pdf/05/historia.pdf> (megtekintve 2009. június 11-én)
68. Közgazdasági Dokumentációs Központ heti jegyzéke a szovjet és népi demokratikus folyóiratok anyagából. 1952. jan. 5. – 1955. márc.
69. GYÖNGYÖSI Nándor: A közgazdasági dokumentáció elmélete és gyakorlata. Bp. Akadémiai K., 1953. 15 p.; LÁZÁR Péter: A dokumentáció szervezete. i. m. II. félév. p. 87–90.; POLZOVICS Iván: i. m. 143–144.;
70. Az MTA Földrajztudományi Kutatóintézet honlapja: <http://www.mtafk.hu> [megtekintve 2009. május 27-én]
71. SIMON Zsuzsanna: Az MTA ITI megalakulásának előtörténete 1949-től 1955 decemberéig. E-dok.: <http://archivum.iti.mta.hu/kutatasieredmenyek/Elotortenet/ElotoriFrameset-16.htm>
72. Az Országos Könyvtári Központ iratairól készített feljegyzés szerint a 25. sz. dobozban található 1952. március 15-i irat alapján
73. Az Intézet története. E-dok.: <http://www.iti.mta.hu/tortenet.html> (megtekintve 2009. május 27-én); POLZOVICS Iván: i. m. p. 146.; Gerő Gyula könyvtárügyi kronológiájának adatai alapján.
74. POLZOVICS Iván: i. m. 145–146.; MTA Jogtudományi Intézet honlapja: <http://www.mta-ji.hu/main.htm> (megtekintve 2009. május 27-én)
75. DÁVID Katalin: A Művészettörténeti Dokumentációs Központ munkájáról. = Magyar Könyvszemle, 76. évf. 1960. 2. sz. p. 201–203. E-dok.: <http://epa.oszk.hu/00000/00021> (megtekintve 2009. június 4-én); MTA Művészettörténeti Kutatóintézet honlapja: <http://www.artist.mta.hu> (megtekintve 2009. május 27-én)
76. TÓTH András: A magyar dokumentációs hálózat időszerű kérdései. = Könyvtárügyi Szemle. 2. évf. 1951. 2. sz. (ápr.–aug.) p. 17–30.
77. A felszabadulás utáni magyar könyvtárügy kronológiája, 1945–1969. i. m. Hivatkozott oldal: p. 14
78. POGÁNY György: Egy folyóirat két címéről – szakmai és politikai háttérrel, a TMT ötvenedik évfolyama kapcsán. = Könyv, Könyvtár Könyvtáros, 12. évf. 2003. 8. sz. p. 3-9. E-dok.: <http://www.ki.oszk.hu/3k/19972006/valcikkek/valcikkek0308/pogany.html> (megtekintve 2009. június 7-én)
79. PAPP István: Bűnbeesés után. Szélgjegyzetek a magyar könyvtárügy 50 évére. = Könyvtári Figyelő, 46. évf. 2000. 1–2. sz. p. 65–75. E-dok.: <http://www.epa.hu/00100/00143/00033/papp.html>
80. RÓZSA György Ahogy lehet(ett) című visszaemlékezéseinek tíz közleménye a Könyv, Könyvtár, Könyvtárosban 1995 és 2002 novembere között jelent meg.
81. A tanulmány, illetve az előadás megírásakor a kronológia adatait felhasználtam Rácz Ágnes szíves közvetítésével.

Ment-é a világ előbbre a vándorgyűlések által?

PAPP István

Az alább olvasható írás az MKE első vándorgyűlésének 40. évfordulóján a tatai Móricz Zsigmond Városi Könyvtárban 2009. július 19-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

Mérföldkövek

Ha a Magyar Könyvtárosok Egyesülete vándorgyűléseinek impozáns során végigtekintünk, sokunkban felmerülhet a mérföldkövek vagy útjelzők hasonlata. Olyanoké, amelyek kijelölték vagy legalábbis nyomon követték vagy rögzítették azt az utat, amelyet a magyar könyvtárügy, s benne a mindünk számára oly kedves és fontos egyesülete megtett. Ritka, nagyon ritka az olyan rendezvénysorozat, amely szívós következetességgel, évről évre, kihagyás nélkül immár negyven éve állandó vonatkozási pont a hazai könyvtárügy és elkötelezett szolgálói, a könyvtárosok életében. Persze, hogy felmerült, miért ne merült volna fel az idők folyamán, hogy talán elég volna ritkábban, két vagy három éven-

ként megtartani ezt a rendezőknek kétségtelenül súlyos megterhelést jelentő összejövetelt. Ám valahányszor felmerült, annyszor találkozott az egyesület vezetősége azzal az elemi erejű igénnyel, amely a könyvtáros-társadalom valamennyi köre részéről egyértelműen elvárta, hogy vándorgyűlés pedig minden évben legyen. Minden évben kerüljön sor arra az egyetlen alkalomra, amelyen minden egyesületi tag személyesen vehet részt, s ne küldött képviselje, amelyen közvetlenül és első kézből értesülhet szakmáját és egzisztenciáját érintő, életbe vágó problémákról és a megoldásukra vonatkozó elképzelésekről, amelyen bárkinek megvan a lehetősége, még ha netán nem is él vele, hogy elmondhassa véleményét a teljes nyilvánosság előtt vagy szűkebb fórumokon, esetleg folyosói

zugokban vagy sörözői bokszkokban, amelyen nem érvényesül az intézményi hierarchia, ahol a paraszt a királlyal egy asztalhoz ülhet, ahol találkozni lehet olyan kollégákkal, akik csak hallomásból vagy a szakirodalomból ismertek, ahol a volt diákok volt tanáraikkal, mára barátaikkal ülik körül a vitaasztalt, ahol valódi élményként élhető meg a könyvtári dzsungel törvénye: egy vérből valók vagyunk te meg én. Valóban nem volt más választása az egyesület elnökségének, – pláne ha nem is akart maga sem mást választani, – mint hogy éves nagy rendezvényét kitűzze, lebonyolítására vállalkozót keressen, s a meghirdetett időben és helyen megtartsa, ha esik, ha fúj. Többnyire azonban iszonyatos hőség várta a gyűlésre elvándorlókat, amit szimbolikusan ugyan tekinthetünk a házigazdák odaadó, magas hőfokú, kartársi szeretete kifejeződésének, a valóságban mégis tikkasztó hatású volt, amit csak az akaraterő végső megfeszítésével lehetett elviselni. Mert leginkább a nyári hónapokra esett a vándorgyűlés néhány napja, azokon belül is augusztusra vagy júliusra, hiszen sok minden érv szól e mellett: lanyhább könyvtári forgalom, szabadságolások, olcsóbb kollégiumi elhelyezési lehetőségek, rendelkezésre álló termek, az egyéb szakmai rendezvények apálya, no meg a könyvtáros hölgyek is jobban mutatnak nyári holmikkban.

Vendéglátó városok

Az időpont kijelölése tehát viszonylag szűk keretek közé szorult. Nem úgy a helyé. Ami bizony nem volt mindig egyszerű dolog. Eleinte csak főként megyeszékhelyek szerepeltek a házigazda városok között. Az első húsz vándorgyűlés színhelyei közül kivétel az úttörőként fénylő Tata, a szinte megyeszékhelynek számító Sopron, a főváros Budapest és a hercegi Gödöllő. Nem úgy a második húszas sorozatban. Budapest és Gödöllő ismét kitárta kapuit a könyvtárosok előtt, de a megyeszékhelyek méltó versenytársaivá vált Keszthely, Sárospatak, Körmend, Pápa, Esztergom (valaha ő is aspirált az első vándorgyűlés

megrendezésére) és a gazdag Nagykanizsa is, semmiben sem bizonyulva alábbvaló vendéglátónak másoknál. Kilenc városban zajlott le kétszer vándorgyűlés, és kettőben, a különösen vendégszerető Szombathelyen és Miskolcon háromszor is. De miért éppen abban a városban és abban az évben? A helyszín kiválasztásakor többnyire az volt a döntő momentum, hogy az illető város meg akarta mutatni új könyvtárát a joggal kíváncsi könyvtáros társadalomnak. Emlékezzünk csak: a 70-es években elkészült Miskolc, Szombathely, Zalaegerszeg, Nyíregyháza új épülete, majd megmutatta magát Miskolc és Sopron és Szeged új egyetemi könyvtára, Nyíregyháza új főiskolai könyvtára, Szeged, Békéscsaba, Kecskemét és Salgótarján új megyei könyvtára, Sárospatak, Körmend, Pápa, Nagykanizsa, Gödöllő új vagy átalakított városi könyvtára. 2008-ban Szombathelyen a duplájára nőtt megyei és a vadonatúj főiskolai-egyetemi könyvtár megtekintésére adott alkalmat a vándorgyűlés. Ámultunk és magunk is büszkék voltunk, de kritizáltunk is, mindenesetre szakmailag okultunk a meglátogatott, sokszor még malter- és festékszagú épületek tanulságaiból. De többször éppen az volt az oka az odavándorlásnak, hogy a könyvtár akut elhelyezési problémájára hívja fel a fenntartó figyelmét. Biztosan megfordult a debreceni (1972), az egri (1975), a gödöllői (1985), a szolnoki (1987) és a székesfehérvári (1990) kollégák (a kolléga nálam mindig kétnemű szakkifejezés!) fejében, hogy az országos csődület csak-csak előrelendíti hosszú évek óta folyó küzdelmüket. Lám, Debrecenben, Gödöllőn és Szolnokon azóta új könyvtár született; önteltség volna azt képzelni, hogy ezt az ottani vándorgyűlés is némileg elősegítette? Persze rejlettek más okok is a helyszín kiválasztásában, illetve a meghívás elfogadásában. Volt, amikor a falusi bíróság rendje érvényesült: szelíd rábeszélésre érkezett egy-egy meghívó. Máskor egyszerűen egy-egy város könyvtárosága becsületbeli ügyének tekintette, hogy megmutassa, ő is képes, sőt jobban képes egy vándorgyűlés megszervezésére. Az is megtörtént, hogy az egyesület elnöke vetette be személyes befolyá-

sát egy sikeres mérőföldkő felállítása ügyében, például az 1982-es Miskolcra vagy az 1989-es Keszthelyre való vándorlás esetében. Meglehetősen válságos helyzetben volt az 1990-ben frissen megválasztott elnökség: az átmeneti időszakra jellemző tétova bizonytalanságban se közel, se távol nem volt házigazda-jelölt a láthatáron. S akkor, az utolsó pillanat utáni pillanatban a pécsi kollégák húzták ki a csávából a már-már reményt vesztett vezetőséget, s nem hogy kudarccal, de egy ragyogóan lebonyolított vándorgyűléssel (1991) állhatott a tagság elé. És Sárospatak a rá következő évben bizonyította, hogy nem sokaság, hanem lélek tesz csuda dolgokat, s kisváros is vállalkozhat emlékezetes vándorgyűlés megrendezésére.

Szervezők: szívvel-lélekkel

Mindeddig városokról beszéltem, holott nem a város, hanem a Magyar Könyvtárosok Egyesülete megyei vagy helyi szervezete, s a vonzáskörzet valamennyi könyvtára dolgozott meg minden egyes vándorgyűlés sikeréért. Itt is, ebben a megnyilvánulási formában is konkrét értelmet nyert, mit értünk a könyvtárügy egysége oly sokszor elvont és üresnek tűnő terminusán. Félretéve az esetleges érdekülönbségeket, a rivalizálást, az egymás iránti közömbösséget a területi szervezet keretében a különböző típusú könyvtárak minden erejüket és tudásuk legjavát adták a közös vállalkozáshoz. Jól érezték, hogy a vándorgyűlésen nem egy könyvtár, hanem a könyvtárak együttese mutatkozik be az országnak és az odalátogató külföldi kollégák révén a világnak, s mindannyiuk közös ügye, hogy a gyűlésezők jól érezzék magukat és a helyiek jó hírének terjesztői legyenek.

Most meg szervezetekről és könyvtárakról beszéltem, mintha ezek a keretek akár csak egy vizeskancsót és poharat is oda tudnának tenni az előadó elé. Itt bizony emberekről kell szólni, s ha az egyes vándorgyűléseken egyedi, sajátos atmoszférát érzékelhettünk, az semmi másnak, mint a házigazdaként viselkedő sok-sok könyv-

tárosnak volt köszönhető. A legszívesebben most egyenként néven nevezném azok hosszú sorát, akiknek elsősorban köszönhattuk, hogy a vándorgyűlésezés szellemi, lelki, testi épülésünkre szolgált. Ez a legkevesebb, amit megérdemelnének. Mégsem teszem. Nem csak a helyszűke miatt. Mindenekelőtt attól félek, hogy valakit kifejejtenek a sorból, s igaztalanul rangsorolnék azok között, akik megtettek mindent, ami tőlük tellett. Kétségtelen, minden vándorgyűlés szervező bizottságának volt egy kiemelkedő tagja, az egész rendezvény spiritus rectora, aki személyisége bélyegét szembetűnően vagy láthatatlanul, de ráütötte az egész gyűlére. Ugyanakkor azonban ott álltak mellette az egy-egy területért felelős kollégák, a háttérbe húzódó szürke eminenciások, a fáradhatatlan gürcölők, a minden problémát megoldó tótumfaktumok, az egy mosollyal és két szíves szóval türelemre intők, vagyis az egész gárda, amelyet semmi nehézség nem tudott legyőzni. Hát hogy is említsek meg bárkit is név szerint közülük? De engedtessek meg nekem, aki a vándorgyűlések 60%-án részt vettem, hogy a helyi rendezőségek egyes tagjaira különös melegséggel, hálával, tisztelettel és szeretettel emlékezzek. Mégis, egyetlen nevet sem azért is, mert föltételezem, hogy minden résztvevő a maga szubjektív élményei szerint őrizte meg egyikük vagy másikuk emlékét. Higgyék el, megérdemlik.

Egy vándorgyűlés kigondolásában, megszervezésében, lebonyolításában felbecsülhetetlen mennyiségű munka fekszik. Rövid ideig tartott a kezdeti időszak, amikor csak száz vagy kétszáz vendégről kellett gondoskodni, egyszerű programot tálalni, családias körben vigadni. Hamar több mint félezres, helyenként az ezres létszámot ostromló vagy elérő rendezvényre nőtte ki magát a vándorgyűlés, amelyhez már profi készségekre és felkészültségre volt szükség. A könyvtárosok ebben is helytálltak. Mennyi erő, energia, ötlet és invenció került napfényre, hogy rácáfoljon a többnyire visszahúzódnak elkönyvelt szakmáról élő, közkeletű képre. Különösen az utóbbi években, bár kialakult már egy bizonyos eljárási rend, mégis minden házi-

gazda igyekezett valamilyen sajátos helyi vonást belevinni az adott keretekbe. Természetesen ez olyan versengést eredményezett, amellyel csak a résztvevők jártak jól. Egyre csinosabb, praktikusabb programfüzetek, gazdagabb, de okosan elrendezett programok, vonzóbb helyszínek, érdekesebb kiállítások, élményesebb kirándulások stb. várták a vendégeket. Lassan a szponzorokat is meg lehetett győzni, érdemes támogatni a vándorgyűléseket, mert az odaseregglők, nem csak fogyasztanak, hanem a város tekintélyét is emelik. A szakmai program vázát kiegészítő elő- és utókonferenciák (hiszen annyi mondanivalónk van egymás és a világ számára!), a nyílt fórumok, amelyeken bármiről, bárkivel őszintén lehetett eszmét cserélni, a más szakmákkal, érdekszervezetekkel folytatott pódiumbeszélések, a programon kívüli kirándulások (sokan emlékeznek még a veszprémi könyvtárosoknak a sárospataki vándorgyűléshez csatlakozó, ukrainai kalandtúrájára), s nem utolsósorban a baráti találkozók mély élményt hagyó sora mögött és mindenütt szervezés, odafigyelés, munka, jó szándék és együttműködés.

Elnök, titkár, szervezetek: bölcsen, felelősen

Ha az iméntiekben a helyi rendezőkre irányítottam is a fő figyelmet, egy pillantást megérdemelnék a velük együttműködő társszervezők is: az egyesület elnöksége és kicsi, de erős (nagyjából egy borsszemnyi) apparátusa, valamint a szekciók vezetőségei. Ugyanis a szakmai programok tartalmi előkészítéséből mindig oroszlánrészt hasítottak ki maguknak. A témák kijelölése, az előadók felkérése, az ülések levezetése az ő hatáskörükbe esett. S e feladatot becsülettel teljesítették. Az ő érdemük, ha sikerült a sok égető téma közül a legégetőbbet kiválasztani, ha a megcélzott előadó nem tudta fondorlatos módon elhárítani a felkérést, hanem engedett a szelíd presszióknak és ragyogó előadást tartott, ha a téma tárgyalása során az országos és a he-

lyi megközelítés szempontja egyaránt érvényesült, ha az ötletesen merész lebonyolítási forma és az alkalmazott korszerű technika beváltotta a hozzá fűzött reményeket és közel tudta vinni a hallgatósághoz a napirendre tűzött témát. Aktivitásban élen járt a Műszaki Szekció, a Zenei Szekció, a Gyerekkönyvtárosi Szekció vezetősége, de hát soroljam fel valamennyi szekciót? Nélkülük bizony nem bontakozhatott volna ki a vándorgyűlés mondanivalója, üzenete aligha jutott volna el szélesebb körökhöz. Akár a fő témához szorosan kapcsolódva, akár csak lazán, akár tőle függetlenül határozták meg programjukat, mindenképpen a szakmai tartalom magját ők adták. Ez érvényes azokra a vándorgyűlésekre is, amelyeken nem szervezetek szerint alakult a részletes program, hanem a tárgyhoz igazodó, ad hoc szekciók dolgozták fel a témakört. Hiszen ki másra hárulhatott volna az előkészítés és lebonyolítás munkája, mint az egyesület tisztségviselőire? A rugalmas programszervezésre jó példákat mutattak a két vagy több szervezet által közösen meghirdetett alprogramok. (Jegyezzük meg itt, hogy a 80-as években, míg a mi egyesületünk keretein belül működött a levéltárosok társadalmi szervezete, akár az ősidőkben, a levéltári szekció rendezvénye standard és egyenjogú része volt a vándorgyűlésnek.) A fő szempont mindig az volt, hogy nem az egyesület szervezeti felépítéséből kell kiindulni, hanem a tárgyalandó témából magából, ha a napirend kialakítására és a lebonyolítással megbízott szervezetek és személyek kijelölésére és felkérésére kerül sor. Külön bekezdésben kell meglengetnünk zászlainkat az egyesület mindenkori elnökei, titkárai és főtitkára előtt (a megemlékezés írója legyen kivétel a megtisztelés alól), mert nemcsak konkrét munkájukkal, hanem személyiségükkel is meghatározó erővel működtek közre az egyes vándorgyűlések megformálásában. Jelen voltak minden alkalommal (egy-két, nagyon is igazolt távollét híján), s jól töltötték be azt a szerepet, amellyel a tagság az elnököt, mint szellemi vezetőt, mint az egyesület személyes reprezentánsát, s a titkárt, mint a masinéria mozdítóját megbízta.

Nagyon is fontos ez az elnöki, titkári szerep a vándorgyűlés színjátékának a szereposztásában. Ugyanis ez az évente megismételt nagy rendezvény nem csupán a szakmának szól. Üzenettel fordul ahhoz a társadalomhoz is, amely fenntartja a könyvtárügyet, használja szolgáltatásait és elvárásokat fogalmaz meg vele szemben. Nos, a vándorgyűlés sűrű közegében a társadalom szimbolikus partnere az elnök, aki igyekszik közérthetően kifejezni s harmóniába foglalni a szakma többszólamú üzenetét, s ugyanakkor a szakma előtt részleteiben kibontani a társadalom néha kissé lapidárisan kifejezett vagy nehezen értelmezhető igényét. A társadalom és a szakma párbeszéde – amióta eszünkét tudjuk – folyik, s az egyesület azon volt, hogy a vándorgyűlés kiemelkedő és rendszeresen ismétlődő fórumává váljék. Megmutatkozik ez a törekvés a témaválasztásban, a téma pregnáns, egymondatos kifejezésében, a rendezvény társadalmi háttérnek megteremtésében (szponzorok, feliratok, kitűzők, beharangozások, kiállítások, hirdetések stb.) a különféle közösségek és szervezetek képviselőinek (helyi és országos politikusok, egyesületi és szakszervezeti funkcionáriusok, tudományos potentátok, egyetemi vezetők, ipari kapitányok, gazdasági tényezők, közéleti személyiségek, s ma már nem ritkán főpapok) meghívásában. E párbeszéd eleme a Fitz József-díj és egyéb elismerések, főként a Magyar Könyvtárosok Egyesületéért emlékplakett ünneplés átadása, s – talán elsőként kellett volna említenem, – a mára szinte elengedhetlenné vált sajtótájékoztató. A sajtótájékoztató műfaji szabályaival egyre jobban tisztában lévő elnökség mind hatásosabban tudja felhasználni a dialógusnak ezt az eszközét.

Előadók: ésszel, értelemmel

A társadalmat persze egyelőre és még jó ideig elsősorban a politikus képviseli. Ezt mi már régóta tudomásul vettük, legalábbis a vándorgyűlések tanúbizonysága szerint. Őket akarjuk meggyőzni, hogy alkalomadtán nem ránk, de a

társadalomra nézvést kedvező döntéseket hozzanak könyvtári ügyekben is. Ezért a meghívottak és a szívesen látottak között kezdetektől fogva ott volt a politikus. Igaz, az első vándorgyűlésen még csak a megyei tanács művelődési osztályvezetője képviselte ezt az emberfajta, de hamarosan mind magasabb sarzsit viselő vendégeket üdvözölhettünk már az ántivilágban is. Később aztán polgármestereket és megyei önkormányzatok elnökeit, elnökhelyetteseit, minisztériumi főtisztviselőket, államtitkárokat és helyetteseket, sőt Sárospatakon és az utóbbi években valószínűleg minisztert. Sőt mi több: a politikusok maguk is szeretnek vándorgyűléseinkre eljárni, szívesen jönnek hívásunkra. Úgy látszik, a könyvtár olyasvalami, ami megszólítja a közösség ügyeivel foglalkozó embereket, jó hívószó a kultúra iránti érzékenységük felkeltésére, s azt érezteti velük, jó lóra tesznek, ha a könyvtárra teszik tétjeiket. Így a haszon kölcsönös lehet: a politikusi kegy sugara fényezi szakmai pozícióinkat, s szakmai üzeneteink vállalása pedig erősíti a politikus népboldogító küldetését. S bízva remélhetjük, hogy a haszon végső soron sem itt, sem ott, de a könyvtárhasználónál fog jelentkezni.

A vándorgyűlések politikai aspektusához tartozott, – egyesületi szinten mindenképpen, de a nagypolitika is morajlott a háttérben, – a külföldi kollégák jelenléte. Talán már a harmadik, az 1971-es szombathelyi is üdvözölhetett a Lenin Könyvtárból egy neves szovjet könyvtárost, aki a dobogó fölé feszítve egy ugyancsak neves amerikai kollégájától vett idézetet tanulmányozhatott. (Vagy az az idézet csak az 1980-as második szombathelyin feszülhetett az elnökség fölé? Az emlékezet törekeny.) S azután az elnökség élve a lazuló eresztékekkel egyre tudatosabban, egyre bővülő körből hívott külföldi vendégeket, külpolitikája egyik sarokkövévé építve jelenlétüket. Először a szomszéd országok egyesületeinek (köztük a két osztráknak) képviselői jelentek meg, majd mind távolabbi országok küldöttei. A meghívások viszonyossági alapon történtek, így az MKE tagjai is tiszteletüket teheték a külföldi egyesületek rendezvényein,

tanulva és előadásaikban a hazai könyvtárügy életéről szólva. S lassan-lassan a szomszéd országok magyar könyvtárosai is megjelenhettek vándorgyűléseinken, s közvetlenül is meghívhattuk őket, kikerülve az illető ország központi szerveit. Mind az elnökség, mind a hazai szervezők igen nagy súlyt helyeztek erre. A vendégek természetesen előadásokat is tartottak, többnyire a szekciókban, de olykor a plenáris ülésen is. Az 1996-os debreceni vándorlással már párhuzamos rendezvény volt a Külföldi Magyar Könyvtárosok IV. Világtalálkozója, manapság pedig szinte társrendezőkként lehet a szomszédos országok magyar könyvtárosaira számítani. A rendszerváltás időszakában különösen nagy volt a külföldi vendégjárás, élén olyan prominensekkel, mint az IFLA elnöke (1987 Szolnok, 1990 Székesfehérvár) vagy főtitkára (1988 Szekszárd), de említhetnék sok más kapacitást is. Mindehhez persze az akkori elnökség szívós munkája és diplomáciai érzéke kellett.

A kiállítók között is számos külföldi, nyugati országokból érkezett cég szerepelt. Afelől nem vagyok biztos, hogy anyagi szempontból valamennyiüknek megérte a stand bérlése. A vándorgyűlés dimenzióit mindenestre tágították, s jelenlétük később talán számukra is kamatozott. Hiszen a magyar könyvtárügy, amely magát mindig az európai könyvtárügy részének tudta, s kapcsolatait vele a legszigorúbb bezártság éveiben sem szakította meg teljesen (nem szakították meg vele, mert könyvre, folyóiratra, információra csak szükség volt), a 70-es évektől kezdve egyre tudatosabban törekedett e kapcsolatok revitalizálására, erősítésére, újak kiépítésére, amihez a vándorgyűléseken megnyilvánuló egyesületi külpolitika jelentős mértékben járult hozzá.

Negyven év. Negyven vándorgyűlés. Ez bizony nem kerek, jubileumi szám. Egy oka mégis lehet, hogy megálljunk a negyvenedik mérföldkőnél, s megpróbáljuk felmérni, honnan jött s merre vezetett az általuk jelölt út: húsz vándorgyűlés zajlott le a rendszerváltás előtt, s ismét húsz utána. Az eddigiekben egységes folyamatnak fogtam fel ezt a négy évtizedet átívelő vállalkozást, most

azonban nem tekinthetünk el ettől a súlyos cezúrától. Kövessük nyomon, s esetleg érzük tetten a politikai összefüggéseket a vándorgyűlések fő témáinak áttekintésével. Egy cím, egy szlogen nyilván még nem jelent semmit, mert mindenről lehet így is, meg úgy is, sőt amúgy is beszélni, mégis a témaválasztások segítenek felidézni az eltűnt idők eseményeit, változásait, s bennük a magunk szerepét. Ez utóbbival persze mindenkinek saját magának kell szembenéznie. (A fiatalabbak egyelőre eltekinthetnek ettől.)

Az első hús

Nézzük először az első húsz vándorgyűlést. Nem mondhatja senki, hogy ezeken valamiféle kemény kritikai hang nyilvánult volna meg a könyvtárpolitika, pláne az általános politikai irányvonal ellen. Inkább a szakma és a „felsőbbség” közötti békés együttműködés kapott teret, legfeljebb a jus murmurandi tapintatos gyakorlásával. – **1969:** *Az Olvasó Népert mozgalom* – **1970:** *A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia előkészítése* – **1971:** *A könyvtárosképzés és továbbképzés* – **1972:** *Az MKE eddigi tevékenysége és további feladatai* – **1973:** *A magyar könyvnyomtatás 500. évfordulója*. Korrekt témák korrekt feldolgozása. Majd rázósabb felvetések. – **1974:** *A jövő könyvtárügye*. Nocsak! A könyvtárügy jövőjéről még csak lehetett elképzelése az előadóknak, de vajon volt-e a társadaloméről? Kérdezzük most mi, nagyokosok 35 évvel utóbb. Nézzük tovább! – **1975:** *Könyvtáros etika*. Derék nekirugaszkodás, s alig harminc évet kellett várni, hogy legyen is valami eredmény. – **1976:** *Közönségkapcsolatok*. Csak nem a szocialista tudatformálás érdekében? – **1977:** *Közművelődési törvény*. Megint a népművelők, a művelődési otthonok előretörésének tanúi lettünk? – **1978:** *A központi szolgáltatások rendszere*. Örökzöld téma, fogunk még vele találkozni; messze még a megoldás. – **1979:** *Együttműködés, munkamegosztás*. Egy másik örökzöld. A korszerű technológiával és az anyagi megszorítások ösztökéjével manapság megvalósíthatónak látszik. De akkori-

ban? – **1980:** *A magyar könyvtárügy fejlődése az elmúlt évtizedben (1971–1979). A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia ajánlásainak végrehajtása.* Attól tartok, nem volt minden tekintetben diadaljelentés, bár nem volt éppen sikertelen az évtized. S a rá következő évben: – **1981:** *Az 1981-es IV. Országos Könyvtárügyi Konferencia tapasztalatainak, ajánlásainak ismertetése, megvalósíthatóságuk elősegítése.* Az egyesület mint az állami könyvtárpolitika hajtószíja, természetesen a lenini értelemben, akárcsak a szakszervezetek a pártnak. Ezen a kaposvári vándorgyűlésen egyébként az állam kifejezte, hogy az olvasótábori mozgalom allergiás tüneteket kelt benne. – **1982:** *A szakirodalmi információellátás helyzete, fejlesztési irányai.* Ez már beszéd! Nem hiába a miskolci egyetemen hangzott el. – **1983:** *A könyvtár és olvasója – olvasóvá nevelés – a felhasználók és a könyvtár kapcsolata.* Ni-ni, vannak olvasók is! Új szelek fújnának? – **1984:** *A könyvtárak közvetítő szerepe a szakirodalmi ellátásban.* Nem sikerült Miskolcon megoldást találni? Vagy most akartuk konkretizálni a teendőket? – **1985:** *50 éve alakult meg az MKE.* Megint egyszer magunkra pillantottunk. S mit láttunk? De néhány szocialista ország egyesülete érdemesnek tartotta odahaza is közzétenni az egyik kritikusabb hangú beszámolót. – **1986:** *A könyvtár jövője; állomány, épület, számítástechnika.* Ösztönző környezet a békéscsabai új épületben, beszámolók bizonyos reformtörekvésekről. – **1987:** *A könyvtárak szerepe az információközvetítésben. Társadalmi igények – információs szolgáltatások és értékesítésük.* Most már harmadszor az a fránya információ. Ráadásul a társadalmi igényekre tekintettel és eladhatóságukra. Mire vezet ez? – **1988:** *Könyvtárpolitika és gazdaság.* Kibújt a szögből a zsákból: a könyvtár is pénzből van. – **1989:** *Információszabadság, könyvtári tájékoztatás, információs törvény.* Teljes erővel fúj már a rendszerváltás szele. Megkezdődik (s hamar be is fejeződik) a múlttal való szembenézés. Az új idők új gondolkodást és új technikát sürgetnek.

Hát ez az első húsz év. Ha mindenképpen valamiféle trendet akarnánk megállapítani, azt

mondhatnánk, hogy a vándorgyűlések tükrében a 70-es évek meglehetősen aulikus egyesülete a 80-as években észrevehető fordulaton ment át, amely az évtized végén markáns, már szinte rendszerváltó, akarom mondani könyvtári rendszerváltó jeleket mutatott.

A második húsz

De lássuk a második húsz évet. Vajon tudtunk-e élni a szabadsággal (ahogy fellengzősen mondják), mire jutottunk az új körülmények között? Ismét csak a vándorgyűlések tükrében: **1990:** *Múlt és jelen: a könyvtárak értékőrző és ismeretadó szerepe a társadalomban.* Ez a téma is az örökzöldek közé tartozik, különösebb megrázkódtatást nem okoz: őrizzük az értékeket és adjuk az ismereteket. – **1991:** *Változó világ – változó könyvtár – változó egyesület.* Ez már többet ígér, legalábbis a jelszó szintjén. Az egyesület megpróbál helytállni a bizony erősen változó világban. – **1992:** *Társadalom, politika, könyvtár.* Még meredekebb téma, még nagyobb ambíció, de mire lesz elég? – **1993:** *Művészetek és könyvtár.* Ezek már csenedesebb vizek; mindenesetre a horizont újabb szektora került a látótérbe. – **1994:** *Történetiség és könyvtár.* Nehogy kidobjuk már az újjá változó világban saját történetünket! – **1995:** *A könyvtár és gazdája.* No, ezzel a témával ismét a dolgok sűrűjébe kerültünk! A „his master’s voice” intelme nem csak a kutya-hoz szól. – **1996:** *A könyvtári törvény előkészítésének elvei, helyzete. Érdekek és ellentétek a magyar könyvtárügyben.* Még beljebb a sűrűben. Külön figyelemre méltó az alcím. Eddig ilyesmiről szó sem esett! – **1997:** *Szolgáltatások - térítések - szponzorálás.* Ismét helyben vagyunk: hol a zsozósó? S mit adunk érte? – **1998:** *A könyvtárak együttműködése.* Legutóbb 1979-ben foglalkoztunk e témával. Most már csak az a kérdés, mivel kecsegtetnek a kapitalista viszonyok között a szocialista körülmények között nem sok sikert felmutatni tudó erőfeszítések? Vagy mégis a technológia kezében van az aduász? – **1999:** *A könyv alkotója, kiadója, terjesz-*

tője. Kölcsönös főhajtás rokonszalmák között. Mi az önök, önök a mi kezünkben. S mindketten kiében? – **2000:** *Nemzeti hagyományaink és a korszerű szolgáltató könyvtár.* Már csak a kéjgáz hiányzik a címből. Egyébként minden mindennel összefügg. 1990-ben is nagyjából erről volt szó. – **2001:** *Iskola a könyvtárban, könyvtár az iskolában.* Vigyázat, a cím nem pusztán szójáték! Pontosan ez a probléma veleje. – **2002:** *Bemutatkozik az Országos Széchényi Könyvtár.* Az évszámra tekintve helyes, hogy a nemzeti könyvtár vette a fáradságot, bár az ember a maga naivitásában úgy gondolná, hogy ez folyamatos feladata. Gyűjtemények, óh! Szolgáltatások, óh! Központi szolgáltatások, óh! – **2003:** *A könyvtár – kapu a világra.* Bizony, bizony. De kinyílik-e? Kinyitjuk-e? Kinyitják-e? – **2004:** *Könyvtár – esély a jövőhöz.* Úgy látszik, valamicskével a könyvtár is hozzá tud járulni a sokat emlegetett esélyegyenlőség megadásához. – **2005:** *Hivatás a könyvtáros.* Hurrá, elkészült végre az etikai kódex; most aztán mindenki tudhatja, mit s hogyan. Azt a tízparancsolatát! – **2006:** *Középpontban az állampolgár. A könyvtárak közszolgáltató szerepe.* 1983-ban még az olvasóról esett szó; gondolom, ő a könyvet kapja. Az állampolgár a közszolgáltatást. Az mi? – **2007:** *A partnerség jegyében – a digitális könyvtár.* Most végre tényleg az együttműködésről beszélünk. – **2008:** *A könyvtárak örök reneszánsza. Mátyás könyvtárától a 21. századi tudásközpontokig.* Aktualitáshoz kapcsolódó címadás, de a mag filozófikus. S merre tovább?

Mit mondanak a második húsz év témaválasztásai? Egy határozott, bár még kissé itt-ott bizonytalanok, autonómiájában megerősödő, minden ironikus megjegyzés ellenére tartalmilag és kommunikációs szempontból egyaránt jó témákat választó, a folyamatos szakmai megújulást zászlajára tűző, saját közössége és a társadalom széles körei felé szimpatikus, azaz együttérző és szerethető arcot mutató egyesület kibontakozását figyelhetjük meg. Az út megnyílt, csak tovább kell haladni rajta.

Mérleg

A vándorgyűlések üzeneteit azonban azok fogalmazták meg, akik üdvözlő szavakat szóltak, akik előadást tartottak és korreferáltak, akik vitákat vezettek, akik beszámoltak és hozzászóltak. Tulajdonképpen az ő mondanivalójuk alapján lehetne hiteles képet formálni arról a szerepről, amelyet ez a nagy rendezvény betöltött a hazai könyvtárosság életében az elmúlt negyven évben. Ez az elemzés azonban messze meghaladja a jelen előadás kereteit. Vessünk viszont egy pillantást a szóhoz jutottak sorára, bár ha tartom magam, s jó okom van rá, hogy tartsam fogadalmamhoz: egyetlen nevet sem! Így hát mindenkinek saját magának kell nevekkel kitöltenie az általam felvázolandó keretet.

Legelőször az tűnik szembe, hogy igen sokan jutottak szóhoz a vándorgyűléseken. A nagyok mellett a kicsik is, ismertek mellett akkor még ismeretlenek is; a szakma hangadói mellett újabb és újabb hangok csendültek fel. S ez igen pozitív jelenségként értékelhető, hiszen a tegnapi kicsikből lettek a későbbi nagyok. Figyelmet érdemel az a körülmény is, hogy a szakmán belüli megszólalók mellett különösen a plenáris üléseken, de a szekciókban is szép számmal szerepeltek a társadalmi közeg különféle szektorainak képviselői. Ez arra mutat, hogy meg akartuk hallani a rólunk kialakult véleményeket, kíváncsiak voltunk arra, hogy mi történik más szakmák világában, útbaigazításra vártunk azoktól a jeles közéleti személyiségektől, akikről úgy tudtuk, jobban eligazodnak a közösség dolgaiban. Ez az utóbbi igény elsősorban a rendszerváltás körüli és utáni vándorlásokra volt jellemző, de a korábbiaktól sem volt idegen.

Az előadói névsort böngészve egy másik szempont alapján három csoport alakítható ki: azoké, akik az első húsz vándorgyűlésen szerepeltek, azoké, akik a második húszas szérián, s azoké, akik nevével mind a rendszerváltás előtti, mind az utáni gyűléseken találkozunk. Nagyszerű könyvtáros egyéniségek sora tartozik az első csoportba; sajnos közülük már jó néhánytól örökre búcsút kellett vennünk. Emlékezzünk

tisztelettel és hálával személyiségükre és szakmai teljesítményeikre, s ne feledkezzünk meg azokról, akiket még szerencsénk van körünkben tudni. A második csoportban látjuk azokat, akiktől a jelen és a jövő formálását várjuk. Az ő vállukat nyomja a legnagyobb teher: meg kell állniok az elődök szigorú tekintete előtt, s felelősséggel tartoznak a feltörekvő utódoknak. A harmadik csoport talán a legérdekesebb, hiszen alkotó éveik zöme esik erre az időszakra. Leginkább nekik kell felelniök az olyan, maguknak feltett kérdésekre, hogy miképpen egyeztethetők össze a cezúra előtti és utáni megnyilvánulásaik, meddig mentek el a kompromisszumkötésben, mennyiben vállalhatják korábbi szavaikat és mit kellene kiigazítaniok, s mennyire látták annak idején tisztán a szakmai és a társadalmi változások útját. Mert tudniok kell, hogy meghatározó szerepet játszottak az elmúlt negyven év könyvtárügyében, s vállalniok kell a méltányos elismerés mellett az utódok kritikáját is. Könnyebb dolguk lesz, ha e folyamat során gyakran fordulnak a tükör felé.

Ezt próbálom tenni jómagam is, bár kérdés, milyen eredménnyel. Az 1998-as salgótarjáni vándorgyűlés félig tréfás, félig komoly statisztikája döbbsentett rá, hogy ideje hátrább fogni az agarakat. Kiderült, hogy a jelenlévők közül én vagyok a legrégebben, immár 43 éve könyvtáros. Az átnyújtott rózsaszál csak enyhítette a leleplezés szomorúságát. S most megint itt állok és szólok; vajon joggal-e? Mindenesetre mielőtt hozzáfogtam volna ennek az előadásnak az elkészítéséhez, befizettem az egyesületi tagdíjamat, mint ahogy már 1960 óta teszem.

Mindezek után megpróbálkozhatunk felelni a címben feltett kérdésre. A vándorgyűlések határozottan erősítették a szakmai öntudatot, az összetartozás érzését; hozzájárultak ahhoz, hogy a szakmai innováció és megújulás (nem teljesen azonos fogalmak!) teret nyerjen, megszilárduljanak és fejlődjenek az egész könyvtárügy és az egyes könyvtárak társadalmi kapcsolatai, felfelé mozduljon a ranglétrán a szakma presztízse. S

nem utolsósorban lehetőséget nyújtottak arra, hogy egy-egy hosszú hétvégén, évente legalább egyszer jól, s ne bolondul érezze magát az, aki méla könyvtárossá lett Magyarországon.

Ilyen értelemben valóban ment a világ előbbre a vándorgyűlések által. De hogy az előremenetelben mekkora része volt az összegyülekezések sorozatának, az nehezen megállapítható. Én legalábbis nem vállalkozom rá.

Az első mondatomban mérföldkövekhez és útjelzőkhöz hasonlítottam e mindnyájunknak kedves rendezvényeket. Illő, hogy megemlékezzünk az elsőről. Amikor azzal invitálta a rendezőség a résztvevőket, hogy egyszerű kerekasztal-beszélgetés lesz az Olvasó Népert mozgalomról, hogy az útiköltség Pestről odavissza 50%-os kedvezménnyel 25 forint, hogy a turistaszállóban nyolcadmagával akár már 14 forintért is ágyat kaphat a jelentkező, s a helyi buszjárat sem kerül többé néhány forintnál. De ígért szép természeti környezetet, múzeum- és ősemberlátogatást, valamint baráti fogadtatást. Ki gondolta volna akkor, hogy az újszülött mivé növi ki magát.

May Károly az egyik regényében érzékletesen írja le azt az amerikai sivatagot, amelyen a telepéseknek át kellett kelniök. A sivatagon csak egyetlen, cövekekkel jelzett út vezetett át, ezért is hívták llano estaccadonak, kicövekeltsíkságnak. Gonosz banditák azonban át-áthelyezték a cövekeket, s ezzel pusztulásba vitték az új otthon kereső embereket. Reméljük, hogy a Tatán levert útjelzőt követő mérföldkövek a helyes irányba mutattak, s ránk nem a szomszédok, hanem a könyvtári éden vár.

Források

Az előadás forrásául a személyes emlékezeten túl a Magyar Könyvtárosok Egyesületének hírlevelei és évkönyvei, továbbá a Könyvtárosban, a Könyv, Könyvtár Könyvtárosban (3K-ban) és a Tudományos és Műszaki Tájékoztatásban (TMT-ben) megjelent vándorgyűlési beszámolók és hírek szolgáltak.

Olvasás és médiahasználat német módra (Szemle)

SONNEVEND Péter

Az elmúlt évtizedben Németországban az olvasás ügye a közfigyelem előterébe került. Ebben kétségtelenül szerepet játszik a *2000-es PISA-vizsgálatok* során kapott feltűnően gyenge eredmény, és ezen túl számos alapvető német társadalompolitikai kérdés (tudományos innováció, bevándorlók integrálása, a demokratikus viszonyok jövője, a tartományok tendenciái, a tudományos és gazdasági versenyképesség stb.) igen széles, az *olvasási képességgel és kultúrával összefüggő* értelmezése is. Az *olvasást* – és szélesebb értelemben: *a média értő használatát* – olyan *alapkompenciának* ítélik, amelynek minősége, közvetlen és közvetett hatása kapcsolódik a társadalom jövőbeni esélyeihez. Újabb és újabb viták, megközelítések, felmérések követik egymást. Érdeemes körülnézni az elmúlt évek *német vizsgálatai* körében, melyekből néhány tanulság számunkra is adódhat.

Vizsgálatok

A továbbiakban a következő vizsgálatok hosszabb-rövidebb szemlélésére vállalkozunk:

- a 2007-es európai kulturális felmérés (*Eurobarometer-Umfrage über die kulturelle Werte in Europa* – September 2007) német olvasási és könyvtárhasználati adatai a Stiftung Lesen összefoglalásában (*Eurobarometer Kultur 2007: Lesen und Bibliotheksbenutzung, továbbiakban: Eurobarometer2007* <http://www.stiftunglesen.de/default.aspx?pg=34711a9b-1e68-47ce-a32a-92d3c51ecf1f>),
- az Olvasáskutatási Alapítvány (*Stiftung Lesen*, Mainz) 2008-as átfogó német olvasási felméréseinek adataira (*Lesen in Deutschland 2008* – továbbiakban: *Lesen2008*, <http://www.stiftunglesen.de/default.aspx?pg=eea4349c-bbd2-4fa3-82a1-a30d7bbaf481>),
- az OECD óvodások képzésével és nevelésével foglalkozó felmérésére („*Kindergarten-PISA*”: OECD 2005), <http://www.stiftunglesen.de/kindergarten-pisa--2005/Default.aspx>
- a *PIRLS* (németül: *IGLU*) 2006 felmérés a *negyedikesek* olvasási teljesítményéről (Dortmundi Egyetem, továbbiakban: *IGLU 2006*) <http://iglu2006.ifs-dortmund.de/vero-effentlichungen.html>,
- a *Die Zeit* című hetilap, a Német Vasutak (Deutsche Bahn) és a Stiftung Lesen közös vizsgálata arról, milyen szerepe van a *felolvasásnak* (*meseolvasás stb.*) a 4–11 évesek életében (*Vorlesen im Kinderalltag 2008* – továbbiakban: *Vorlesen2008*) <http://www.stiftunglesen.de/default.aspx?pg=9ca153e5-0c42-4632-992e-4d17acd6211b>,
- a ZDF televízió és a Német Könyvkiadói Egyesülés (Börsenverein des Deutschen Buchhandels, BDB) közös vizsgálata: *Könyvolvasás az élménytársadalomban* címen (Bücherlesen in der Erlebnisgesellschaft 2005, továbbiakban: *Olvasás 2005*)

http://www.stiftunglesen.de/buecherlesen_in_der_erlebnisgesellschaft/Default.aspx),

- a 6–13 éves gyerekek mindennapi médiahasználatát vizsgáló éves felmérések 2008-as anyaga (*KIM-Studie 2008*)
- a 12–19 éves tinédzserek mindennapi médiahasználatát vizsgáló éves felmérések 2008-as anyaga (*JIM-Studie 2008*), utóbbi kettő a stuttgarti *Medienpädagogischer Forschungsverbund Südwest* tevékenységének köszönhetően – <http://mpfs.de>),
- a 2006-os PISA-vizsgálatok (*PISA 2006: Die Ergebnisse der dritten internationalen Vergleichsstudie, továbbiakban: Pisa2006*) http://pisa.ipn.uni-kiel.de/zusammenfassung_PISA2006.pdf
- a szövetségi kormány felkérésére a *média helyzetéről* végzett elemzés (*Zur Entwicklung der Medien in Deutschland zwischen 1998 und 2007*. Universität Hamburg, 2008. - 380 S. – továbbiakban: *Média2008*) <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2008/12/Anlagen/2008-12-17-medienbericht-teil2.property=publicationFile.pdf>).

A német e-kormányzás hatékonyságának jellemzésére érdemes megemlíteni, hogy az összesen legalább másfél ezer oldalnyi anyagot kivétel nélkül el lehet érni a világhálón.

Általános európai adatok

Az *Eurobarometer2007* adatai szerint az Európai Unió 27 tagállamában átlagosan 71% azok aránya, akik az utóbbi egy évben legalább egy könyvet elolvastak (közülük a felmérés skálája szerint rendszeres olvasó az, aki legalább öt könyvet olvasott el, ezek aránya 37%). A megfelelő német adatok: 81% könyvolvasó (évi egy könyv), ezen belül 45% a rendszeres olvasó. E szinten egyértelmű, hogy a németek igen komoly olvasási kultúrával rendelkeznek. Mindazonáltal az európai élményt az észak-európai orszá-

gok, a britek és a hollandok alkotják (rendszeres olvasó: svédok 60, dánok 56, illetve az utóbb említett két ország lakóinak 55%-a). A (köz) könyvtárhasználatot a válaszadó németek 28%-a jelölte, ezen belül 11% rendszeresnek minősíti érdeklődését. Ehhez képest a finnek vonatkozó adatai: 72, illetve 35%, a svédoké 70 – 36%, a dánoké 68 – 39%, a hollandoké 51 – 30%, a briteké pedig 53 – 27%. A 2007-es német köz-könyvtári statisztika 8,12 millió beiratkozott olvasót regisztrált: ez a 82,3 milliós lakosság kevesebb, mint 10%-a.

A további vizsgálatokkal összevetve – úgy tűnik – ez az EU-vizsgálat meglehetősen *rózsás* eredményeket mutat.

A 2008-as német felmérés főbb adatai és megállapításai (Lesen2008)

A friss felmérés az 1992-es és 2000-es vizsgálat folytatásaként is felfogható. Finanszírozója a szövetségi Oktatási és Kutatási Minisztérium volt. A felmérés módja: (kerekítve) 2500 interjú német és bevándorolt személyekkel 2008. május–július heteiben.

Érdekesebb általános adatok:

- az átlagéletkor 1992 óta 44,8-ről 47,6 évre nőtt,
- a *munkanapokon* élvezett szabadidő 4 óra 21 percről 5 óra 5 percre nőtt,
- a háztartásoknak korábban 13, most, tizenhat év múltán, 75%-a rendelkezik számítógéppel.

Az olvasás helyzete ellentmondásos: az emberek általában fontosnak tartják, de nem annyian gyakorolják... Más médiák esetében ez az ellentmondás nem tapasztalható, vagy épp fordított a helyzet. Például tévézik 98%, de csak 88% tartja ezt fontos tevékenységnek, rádiózik 83%, de csak 67% számára fontos. Az olvasás egyes műfajaiban a következő adatok születtek (az első szám: olvassa, a második szám: fontos számára):

- újság: 81 – 80%,
- képeslap: 68 – 75%,
- szakkönyv: 17 – 36%,
- szépirodalom: 17 – 31%.

Nem meglepő, hogy a nők körében a szépirodalom olvasása valamivel magasabb arányban jelenik meg: a két érték esetükben 19 – 42%.

Az iskolázottsággal egyenes arányban nő az olvasási érték (az olvasást fontosnak tartók körében!):

- a szépirodalomnál az általános iskolát, középiskolát, illetve felsőoktatási stúdiumot végzetek megfelelő arányai 25 – 34 – 41% ,
- a szakirodalom terén az iskolai végzettség még jobban szelektál: 25 – 41 – 68%.

A németek negyede soha nem vesz kezébe könyvet: a férfiak 28%-a, míg a nők 22%-a mondja ezt.

Iskolai végzettség szerint: általános iskola – 40%, érettségi vagy felsőoktatás: 6%.

Az olvasási teljesítményt – *Úgy gondolja, Ön sokat és intenzíven olvas?* – illetően 1992, 2000 és 2008 közt viszonylag szerény elmozdulás következett be:

- „igen, sokat és intenzíven olvasok”: 36 – 33 – 38%,
- „kevesebbet, kevésbé intenzíven”: 38 – 36 – 35%,
- „nem olvasok”: 27 – 30 – 27%.

A „könyvtagadók” aránya életkor szerint:

- 14–19 évesek: 11%,
- 20–29 évesek: 20%,
- 30–39 évesek: 26%,
- 40–49 évesek: 25%,
- 50–59 évesek: 22%,
- 60 év és felett: 31%.

A könyvolvasás gyakoriságára kapott adatok:

- naponta olvas saját bevallása szerint (1992 – 2000 – 2008): 16 – 6 – 9%,
- hetente többször: 23 – 22 – 22%,
- hetente egyszer: 12 – 13 – 12%,
- kb. kéthetente – havonta egyszer: 15 – 18 – 16%,

- ritkábban, nem minden hónapban:
15 – 13 – 16%,
- soha: 20 – 28 – 25%.

Ha az első három kategóriát („rendszeres olvasók”) *egyesítjük*, akkor az időtengelyen 51 – 41 – 43%-ot kapunk, vagyis eltűnt a „többség”, - a ritkábban vagy soha nem olvasók aránya pedig most már 57%. (Megjegyzendő, hazai viszonylatban a havi egyszer olvas még rendszeres olvasó, – ha ezt vesszük alapul, akkor a németeknél 66 – 59 – 59%-os értéket kapunk.)

Eközben eltűnt a korábbi keleti (volt NDK) területén 1992-ben mért fölény a „rendszeres olvasók” (hetente legalább egyszer) terén: akkor Nyugat és Kelet aránya 46 kontra 68 (!)% volt, ma Nyugat 43, Kelet 42%, vagyis a korábbi NDK-s lakosság körében az intenzív, gyakran olvasók csaknem 40%-a morzsolódott le. Elég vigasztalan tünet.

A „kevesebb ember kevésbé intenzíven olvas” jelenség a *könyvolvasók körében* az évente elolvasott könyvek számában is megjelenik:

- évi 1–5 könyv: 38 – 38 – 44%,
- évi 6–10 könyv: 26 – 28 – 27%,
- évi 11–20 könyv: 18 – 21 – 17%,
- évi 21–50 könyv: 11 – 10 – 8%,
- évi 50 vagy több könyv: 4 – 3 – 3%.

A hazai „rendszeres olvasó” (havi egy könyv) mértékét alkalmazva (utolsó három érték összege): 33 – 35 – 28%. Ez a miénknél jobb, de a németek korábbi teljesítményéhez képest érezhetően gyengül (egyharmadról egynegyedhez közeledik).

A családi könyvtárak mérete számos nyugati országhoz hasonlóan eléggé szerénynek tűnik (magyar szemmel), ráadásul a tendencia csökkenést mutat:

- kevesebb, mint 50 könyv: 64 – 51 – 57%,
- 50 – 100 könyv: 17 – 24 – 23%,
- 100 – 250 könyv: 11 – 14 – 12%,
- 250 kötet felett: 8 – 9 – 6%.

Tehát 100 kötet felett csak a lakosság szűk egyötödének van otthoni olvasmánya.

Az *olvasmány iránti elvárást* jelzik a következő számok (a legalább hetente egy könyvet kézbe vevők köréből):

- érdekes, izgalmas legyen: 55 – 60 – 63%,
- az aktuális politikai és társadalmi problémákról szóljon: 28 – 21 – 19%,
- vigyen egy más (fantázia-)világba: 19 – 26 – 23%.

Szembevetendő az első és harmadik elvárás tényreése, – amit akár úgy is lefordíthatunk, hogy „el a valóságtól”...

Fontos adalék a *fiatalok (14–19 évesek) olvasási szocializációjáról* kapott adatsor is:

- „gyermekként gyakran kaptam könyvet ajándékba”: 72 – 59 – 51%,
- „az oviban gyakran olvastak fel nekünk”: 56 – 43 – 38%,
- „a családban figyeltek arra, hogy jó könyveket olvassak”: 46 – 25 – 31%,
- „szüleimnek mindegy volt, olvasok-e vagy sem”: 40 – 27 – 31%.

Úgy tűnik, a család és az iskolára felkészítő óvoda manapság jóval kevesebbet vállal az olvasás terén.

Az ajándékozás terén a lányok többet kapnak könyvet, illetve a magasabb iskolázottságú és magasabb jövedelmű családok továbbra is ügyelnek erre (a fiúk 50, a lányok 61%-a kap könyvajándékot, illetve általános iskolai végzettséggel 46% – érettségizettek, felsőfokú végzettségűek körében 62%, havi 1500 eurós jövedelem alatt 47%, míg havi 3000 euro fölött 61%).

A *számítógép és az olvasás összefüggéseit* illetően 2000-es és 2008-as adatok hasonlíthatók össze (a „*Miként jár el, ha a képernyőn szöveget olvas?*” kérdésre adott válaszok azok körében, akik olvasnak és számítógépet is használnak):

- az egész szöveget elolvasom a képernyőn és semmit sem nyomtatok ki: 25 – 41%,
- elolvasom és néha kinyomtatom: 54 – 48%,
- átfutom a képernyőn, majd kinyomtatom elolvasás végett: 20 – 9%.

A két szélső érték növekedése, illetve csökkenése világosan jelzi a tendenciát: a két médiát használók körében az olvasás fokozatosan el-

válí a hagyományos nyomtatott (papíralapú) környezettől. Különösen a férfiaknál általában, továbbá a tinédzserek (19 évig) és a magasabban iskolázottak körében egyre inkább nem meghatározó, hogy nyomtatott vagy digitális alapon olvasnak-e:

- általában mindegy 44%,
- férfiak: 51, nők 37%-a,
- 19 év alatt: 67%, de 50–59 év között 42, 60 év felett 26%,
- érettségi birtokában vagy felsőfokú tanulmányokkal: 55%.

Ugyanezen három kategóriában sokan el tudják képzelni, hogy a mobiltelefonra érkező az elolvasandó szöveg (e-könyv stb.): összesen – 19%, férfiak 24, 19 év alatt 43, magasabb iskolázottságúak: 29%. Ugyanakkor a nyomtatott könyvről sokan nem akarnak lemondani:

- általában 59%, de
- a nők 66%-a,
- az 50–59 évesek 65%-a, és itt az előbbi tendenciával vitatkozva is,
- a felsőbb iskolázottságúak 77%-a (e körben nagyfokú a rugalmasság).

A konkrét számok háttérben érződik a változás tendenciája, de szó sincs hirtelen lezajló folyamatról.

Érdekes tünet, hogy míg a *bevándorló* rétegek körében a PISA-vizsgálatok szerint több a gyengén olvasó (szövegértő) fiatal, ugyanakkor az *olvasás általános* számai (intenzitás, gyakoriság) esetében nincsenek igazán szignifikáns eltérések. Annál inkább az *elektronikus média* használatában, e bevándorló rétegek még inkább „függőek”, mint a többségi társadalom képviselői:

- újságot olvas a többségi társadalom 86%-a, a bevándorlóknak csak 66%-a, de
- szörföl, chatel: az előbbi – 34, az utóbbi – 48%-a,
- CD, mp3 stb.: 30 – 45%,
- DVD: 9 – 17%.

Az olvasói típusok elemzése során hat kategória alakult ki:

- „*média-absztinens*”: 8% (tipikus válasz: „a könyv ma már csak teher”),
- „*olvasás-absztinens*”: 25% („a hosszabb olvasás kimerít”),
- *olvasóbarát*: 24% („a könyvek jó barátaim”),
- *információéhes*: 20% („az olvasás számomra információgyűjtés”),
- „*mindenevő*”: 12% („nekem mindegy, nyomtatott vagy digitális úton jutok tartalomhoz”),
- *elektronikus olvasó*: 11% („szívesen olvasok a hálón”).

Kicsit bővebben néhány típusról:

- az *olvasóbarát* kategóriához (24%): többnyire nők, korosabbak tartoznak, átlagos iskolázottsággal és jövedelemmel, – minden második naponta vagy hetente többször olvas könyvet, az olvasmány funkciója: kivonulás a hétköznapok világából,
- az *információéhesek* (20%): inkább férfiak, magasabb iskolázottsággal és jövedelemmel, – itt csak minden harmadik olvas naponta vagy hetente többször könyvet, a munkájukkal elégedettek, széles érdeklődésűek, fontos számukra a siker a hivatásuk terén,
- „*mindenevők*” (12%): főként nők, magasabb iskolázottsággal és jövedelemmel, kétharmaduk olvas naponta vagy hetente többször könyvet, szívesen olvasnak a hálón, szeretnének kreatívak lenni, igénylik a sikert a munkájukban, hivatásukban, széles érdeklődésűek,
- „*elektronikus*” olvasók: háromnegyede férfi, inkább fiatal, átlagos iskolázottsággal és jövedelemmel, többségük bevándorolt, csak egyharmada olvas naponta vagy hetente többször könyvet, a barátok elismerését igénylik, sok a szabadidejük, érdeklődésük: sport, szerelem, szex.

Módszertani szempontból is érdekes a német vizsgálat megközelítése, mely az általános médiafogyasztást veszi alapul, s így talán közelebb férkőzik az információs társadalomban élőknél tényleges jellegzetességeihez.

Tartalmilag a *Lesen2008* vizsgálat eredményei megerősítették az elmúlt pár év hasonló (PISA

stb.) felméréseinek eredményeit, illetve ezúttal még plasztikusabban kirajzolódtak az „olvasási olló” körvonalai:

- a szuverén és *elkötelezett olvasó* a hagyományos hordozó mellett igényli és elfogadja a médiaforradalom új lehetőségeit,
- az „*alkalmi*” olvasók mind kevesebbet olvasnak,
- a *nem olvasók* száma konstansnak tűnik.

Az olvasás általános helyzetéről és a vele kapcsolatos oktatáspolitikai tennivalókról a vizsgálat saját megállapításai:

- az olvasásfejlesztés elválaszthatatlan a nyelvi kompetenciától, kulcskérdés tehát a felnövekvő nemzedékek nyelvi erősítése is, kezdve az óvodás életkortól,
- az eredményes olvasásfejlesztés érdekében az eddiginél erőteljesebb anyagi szerepvállalás szükséges, különösen a kisgyermekkor és az általános iskolai képzés terén, ehhez szükséges lesz elérni 2015-ig az oktatási kiadásoknak a GDP-hez viszonyított 10%-os (! – de nem csak közösségi forrásokból) szintjét (ma általában 5% körül mozog),
- az új médiák szerepe megkerülhetetlen az eredményes olvasásfejlesztés szempontjából, ennek realizálása végett viszont a pedagógusokat minden szinten célirányosan fel kell készíteni.

A német gyermekekről (általános jellemzők)

A *Kinder in Deutschland 2007* című kiadvány szerint a mai német gyerekek csaknem negyede nem él együtt a két (saját) szülővel (17%-ot egyedül nevel egy szülő, 7% estében mostoha-szülő van a családban). Még lényegesebb változások mérhetők a szülők jövedelemszerzése terén. A 8–11 éves gyerekek körében kisebbségbe kerültek azok (42%), akik a „klasszikus” modell – az apa a családfő és kereső a családban – szerint élnek. A gyerekek 8%-a él munkanélküli szülő(k) családjában. A gyerekek 17%-a

szerint nagyon fontos, további 29%-ban pedig fontos (együtt: 46%) családjuk számára a válás. E kérdésben nagy különbség van Kelet és Nyugat közti: Keleten (volt NDK) a két kategória összege csupán 22%, míg Nyugaton 49%. A bevándoroltak körében pedig meghaladja a kétharmados arányt (67%). A társadalmi-kulturális különbségek áthagyományozása tekintetében az iskoláztatás mérvadó: a társadalom felső szintjén élő családok gyermekei közül csaknem minden ötödik (18%) kerül gimnáziumba, míg az alsó szintről csupán minden századik (vagyis 1%). (2006-os adatok szerint a társadalom 8 – Nyugaton 2, Keleten 20%-a! – tartozik ebbe a *szegénységben* élők kategóriájába, ez közel 7 millió ember, közülük 2,5 millió gyermek és tinédzser.)

„Óvodai PISA”: német eredmények és problémák

Az OECD által végzett 2004-es felmérések után – ebben 20 ország vett részt – a következő évben közzétették az óvodák világát célzó felmérés eredményeit. A német összegzés kiemeli, hogy az ellátottság Nyugaton csupán 2,7 (!), míg Keleten 37%-os (egy *EU-ajánlás* 33%-os, tehát egyharmados szintet javasol). Az általános iskolások körében napközi otthonra számíthat Nyugaton a gyerekek 6,4, Keleten pedig 67,6%-a. Az óvodai gondozás gyengeségére utal, hogy a szociálisan rászoruló családok gyermekeinek csak kétharmada kerül felvételre. A „PISA-vizsgálat” OECD-szakértői szerint az óvodai tartalmi munka is javítandó, ehhez pedig állandósítani kell az óvodapedagógusok továbbképzését.

Felolvasás kisgyerekkorban (Vorlesen2008)

A felolvasás az olvasás anyja” (J. W. Goethe)

A gyermekkori felolvasás fontossága különösen jelentős:

- motivációt formál,
- fejleszti a tanulási kompetenciához szükséges neuronális kapcsolatokat,
- erősíti a nyelvi és kifejezőkészséget.

A szülők mintha nem ismernék Goethe ma is érvényes – s a tanulmány által idézett – mondatát: egy 2007-es felmérés alkalmával kiderült (ezer szülő megkérdezése útján), hogy a 10 év alatti gyerekek szüleinek 42%-a egyáltalán nem vagy csak nagyon rendszertelenül olvas fel gyermekének (ebből az egyáltalán nem: 18%). A 2008-as felmérés keretében 875 (4 – 11 éves) gyermeket interjúvoltak meg, s az érintettek bevallása szerint:

- 37%-nak soha nem olvasnak fel, sem a családi otthonban, sem az óvodában/iskolában,
- e gyermekeknek pedig egy harmada kifejezetten igényelné ezt,
- ezek az arányok életkortól függően jelentősen változnak (4–5 éves korban még csaknem kilenc-tized kap felolvasást, 8–9 éves korban 59%-uk, 10–11 évesen már csak 30%), s a kívánság is csökkenni kezd 8 éves kortól,
- különösen a kislányok igényelnék ezt (minden életkorban 10–20%-kal többen, mint a fiúk (például a 6–7 évesek körében a felolvasást nem kapó lányok 44, míg a fiúk 21%-a fejezi ki ezt az igényt),
- a lányok ilyen igénye azzal lehet összefüggésben, hogy a családban a fő felolvasó szülő az *anya* (csaknem kétharmados aránnyal),
- csak a gyerekek 8%-a mondja, hogy az apa olvas nekik (nagyamama: 5%, óvónő: 2%),
- utóbbi kérdésben nincs nemek közti különbség: a fiúk és lányok válaszaiban az arányok nem különböznek érdemben.

A tanulmány készítői több előítélettel leszámolnak:

- nem csupán az alsó társadalmi-szociális réte-

gekben van hiány a felolvasásban,

- a szülők a valóságosnál sokkal optimistábban ítélik meg saját szerepüket a felolvasás terén: közülük csak 18% vallja be, hogy nem olvas fel, míg a gyerekek köréből érkező válaszok szerint 37% nem végzi ezt a kötelességét
- a harmadik előítélet a szülők részéről merült fel, méghozzá az, hogy gyermekeik nem is találják érdekesnek a felolvasást, ami eltér a gyerekek megítélésétől.

A felolvasás tipikus időpontja, időszaka:

- esti lefekvéskor (az esetek 90%-ában),
- tartósabb utazások, üdülések idején (36%),
- a gyerekek 47%-a mondja, hogy az óvodában (22%), napközi otthonban vagy általános iskolában (utóbbi kettő együtt: 25%) felolvasnak.

Érdekes összevetni, egy vagy több helyen/alkalommal kerül-e sor felolvasásra:

- a gyerekek 34%-a csak egy helyen (esti lefekvéskor),
- 16%-uk kettő lehetőséggel élhet: este és útközben (itt a többség kislány),
- 20% három lehetőséggel rendelkezik (esti, út közbeni és iskolában vagy napközi történő felolvasás),
- 15% estében az első és harmadik lehetőség (esti és napközis/iskolai).

Az eredmények magukért beszélnek:

- tudatosítani kell a családdal és oktatási-nevelési intézetekkel is a kérdés fontosságát,
- tehát nem kellems idõtöltés a téma, hanem pótolhatatlan művelődési impulzus biztosítása,
- ennek megalapozása érdekében az oktatást és intézményrendszerét tovább kell erősíteni.

Az IGLU2006: a negyedikesek egész jól olvasnak (PIRLS)

Németország itt a 45 ország (átlag 506 pont) körében a 11-ik helyet (548 pont) szerezte meg. Magyarország még előbbre került 551 pontjával, öt év alatt 8 ponttal lett több – értelmezését ld. Péterfi Rita, ill. pedagógus szakírók tanulmányában¹. A német gyerekek teljesítménye valamelyest javult a 2001-es vizsgálat óta (akkor 539 pont). Minden német tartomány bekapcsolódott a felmérésbe: összesen csaknem 250 iskola tíz és félezer diákja töltötte ki a tesztek.

Javult a belső arány is, már csak 13 (5 évvel korábban 17%) a gyenge olvasásértést mutatók aránya, viszont a jól olvasóké 47-ről 52%-ra emelkedett. A bevándorlók és a munkásosztályhoz sorolható családok gyermekei teljesítettek szignifikánsan gyengébben az átlagnál. E körben nagyon nagy szükség lenne képzett olvasáspedagógusokra, ám 58% esetében nem áll rendelkezésre ilyen szakember (Svédországban vagy Angliában e hiánymutató csupán 16%!). A kedvtelésből (iskolán kívül is) olvasók aránya is nőtt, a korábbi 48-ról 53%-ra. Mégis minden tizedik lány és ötödik fiú soha nem olvas kedvtelésből.

A család olvasási szocializációt megalapozó légköre és adottságai (családi könyvtár, szülők olvasási igényei stb.) OECD- és EU-átlagos értékek körül vagy az alatt mozognak. Ebből következik, hogy a szülőkre is ki kell terjeszteni a figyelmet.

A PISA-vizsgálatokkal összevetve megállapítható, hogy az alsó tagozati elég jó olvasástani-tás után a felső tagozatban (10 éves kor felett) hiányzik az olvasás iránti (gyengülő) motiváció pedagógiai eszközökkel történő erősítése.

Németország szövetségi köztársaság, s minthogy az oktatás az egyes tartományok hatáskörébe tartozik, fontos megnézni, miként teljesítményeket mértek ezek szintjén. Az 548 pontos átlagon belül 564 és 522 pont közt mozog a skála, átlagnál jobbak a „regionális” tartományok (átlag: 553 pont), élen Tübingiával és Bajorországgal

(564 – 562 pont), s lényegesen gyengébbek a városállamok (átlag: 526 pont), – Hamburg 528, Berlin 525, a sereghajtó pedig Bréma a maga 522 pontjával.

A gyenge olvasásértést mutatók (NSZK-átlag 13%, Magyarország: 13,8%) is igen változatos a tartományok szerint: az élen állók (Tübingia, Szász-Anhalt, Bajorország) esetében az érték 10% alatti, míg a gyengéknél (ismét a városállamok) meghaladja a 20%-ot. Az elemzés készítői szerint utóbbiaknál sürgősen támogató, felzárkóztató akciókat szükséges indítani, hogy a leszakadók aránya jelentősen csökkenjen.

Érdekes a két vizsgálati szövegtípus (irodalmi – tájékoztató) szerint kapott eredményeket is felvillantani. Az *irodalmi* szövegértés egy hajszállal jobb az átlagnál (549 pont, idehaza: 557 pont, ezzel a mieink a nemzetközi mezőnyben az első „ötös fogatba” kerültek), míg a másik csak 544 pont, – tehát a német gyerekeknél nincs szignifikáns különbség (ittthon csak 541, látszik, ez nem volt a magyar gyerekek ínyére: a kapott pontszámmal a 10–15-ik közt „landoltak”).

A gyerekek (6–13 évesek) és a média (KIM-Studie 2008)

2008 kora nyári időszakában 1200 gyerekkel végezték el a felmérést. Egyelőre a tévé a legfontosabb média számukra. Egyre jelentősebb a számítógép és az internet, – körükben kétharmadot képez azok aránya, akik rendszeresen nyomják a klaviatúra billentyűit, nézik a monitort. A otthoni eszközellátottság kiemelkedően magas: tévé – 100, mobiltelefon – 95, vezetékes telefon – 93, rádió – 92, Cd-lejátszó – 91, számítógép (asztali vagy laptop) – 88, internet 85%. E nemzedék gyakorlatilag „anyatejjel” szívja magába a média változatosságát. A gyerekek saját eszközparkjában más a sorrend és arány: vezet a játékkonzol, méghozzá fiúknál csaknem 60%, lányoknál 43%, CD-lejátszó – 50%, mobiltelefon 50% és 45%, mp3 – 37%, számítógép – 15%, DVD-lejátszó – 6%.

2006-os és 2008-as számok állnak rendelkezésre az *olvasási* szokásokról:

- nagyon szívesen olvas (elől 2008, utána 2006): 18 – 16%,
- szívesen olvas: 33 – 33%,
- nem igazán szívesen olvas: 28 – 27%,
- egyáltalán nem szívesen olvas: 4 – 7%,
- soha nem olvas: 17 – 14%.

Tehát mindössze a gyerekek *felénél van pozitív* vélemény az olvasásról, minden hatodik pedig soha nem olvas kedvtelésből (ha rajta múlik).

A számítógép-használat gyakoriságát firtató kérdésre kapott számok:

- naponta 29% (lányok 24, fiúk 35%),
- hetente egyszer vagy többször 56% (59 – 52)
- ritkábban 15% (17 – 13).

A használati időszak tipikusan a délután (80% fölött), érdekes, hogy az iskolai géphasználat csak negyedüknél jelentkezik. A gyerekek legfőképp játszanak a géppel (egyedül lányok 50, fiúk 72%-a, másokkal együtt 43 – 57%), iskolai munka minden másodiknál bukkan fel, majd ennyien tanulmányi programokat is igénybe vesznek, szöveget szerkesztenek közel egyharmad arányban, zenét hallgatnak – egy negyed, DVD-ét néznek – minden tizedik, s néhány százaléknál programokat is írnak.

A saját géphez jutásban fő szerepet az anyák játszanak (kétharmad tőle kapta), az apák több százalékkal lemaradnak a „szobbik nemtől”, - de egyharmad táraitól kapja (!), ekkora a csere aránya is, míg a saját vásárlás (nyilván zsebpénzből) csaknem 40%. (Több lehetőséget lehetett megjelölni.)

Az iskolában történő géphasználat külön kérdésre mintegy 40%-ra jellemző (életkor szerint: 6-7 éveseknél a válasz 11, 8-9-nél 26, 10-11-nél 54, a 12-13 éveseknél 71%). Vagyis az alsó tagozatban még eseti, a felső tagozatban már rendszernek minősíthető.

Az internethasználat arányai 2006-ban 2008-ban illetve a 2006-ban:

- 76 – 72%,

- fiúknál 78 – 71%,
- lányoknál 75 – 72% (nincs érdemi különbség, itt már a digitális szakadékot betemették),
- 6-7 éveseknél 40 – 31%,
- 8-9 éveseknél 68 – 60%,
- 10-11 éveseknél 87 – 84%,
- 12-13 éveseknél 91 – 91%.

Tehát 10 éves kortól gyakorlatilag már – aki akar – internetezik, 12 évtől pedig csaknem fehér holló, aki nem él vele.

Az átlagos napi használat nagyságrendje:

- 30 perc vagy kevesebb: 52% (lányok 57, fiúk 43%),
- 30-60 perce: 33% (32 – 33%),
- 60 percnél többet: 15% (10 – 18%).

Kerekítve az adatokat: a gyerekek fele napi félórát vagy többet internetezik, harmaduk fél vagy egy egész órát igényel, míg minden 6-7-ik gyerek már nagy fogyasztó, napi egy órával meg sem elégszik. A tevékenységek közt vezet az információkeresés általában (50%), iskolai célból történő infókeresés (lányok 49, fiúk 40%-a), gyerekeknek szóló szájtók látogatása (39 – 43%), negyedük chat-el, zenét hallgat (19 – 28%) stb.

A gyerekek fele úgy ítéli meg, hogy jól kiigazodik a számítógépes programok világában, - a hardver már inkább negyedük esetében tűnik jól ismertnek.

Arra a kérdésre, hogy miről tudnának legkevesébe lemondani, a következő számok állapíthatók meg:

- tévé: 60% körül,
- könyvek: 15–20% körül (a pontos arányok a szülők iskolai végzettsége szerint jócskán szóródnak: itt a (10 osztályos) általános iskolát (Hauptschule) végzettek gyerekei csak 4, a szakirányú továbbképzést is lehetővé tevő Realschule esetében 14, az érettségig nyújtó gimnáziumnál pedig 31%, – utóbbi arány e körben ugyanennyi a *tévére* vonatkozóan is (!), míg a csak Hauptschule-t végzett szülőknél 72% mondana le legkevesébe a tévéről.

Az természetes, hogy a gyerekek érdeklődé-

sének homlokterében nem a média áll, - ami kiemelkedően fontos, az a tásakkal, barátokkal való együttlét (héttednek nagyon fontos, további egy negyednek fontos), ezt követi a sport témája, majd az iskola, a zene, a sport követi. A könyvek és az olvasás a 14-re helyre került (egy hetednek nagyon fontos, bő harmadnak fontos), - ezen belül a nagyon fontos a lányoknál egy ötödre jellemző, a fiúknál nem éri el az egy tizedet.

A tinédzserek (12-19 évesek) és a média (JIM-Studie 2008)

Ezt a vizsgálatot is tíz éve végzik, itt 1000 fiatalat kérdeztek ki interjú keretében. A fiatalok egyik meghatározó jellemzője a média világában, hogy létük szinte elképzelhetetlen a mobiltelefon és a világháló nélkül (előbbi és a számítógép egyaránt 99%-os, az internet-hozzáférés pedig 96%). A legújabb tünet: a *hálózati közösségi* fórumok meghatározó szerepe életükben. 41% naponta (ennek fele ráadásul naponta többször is), további 16 pedig hetente többször keresi fel ezeket. A német tinédzserek világában vezető fórumok a következők: *schülerVZ* (45%), *studiVZ* (12), *Myspace* (10) és az *ICQ* (7%). Igen magas arányban tesznek közzé magukról képanyagot vagy érzékenynek minősíthető magánéleti részleteket, - nem ismerve fel az esetleges veszélyeket. Átlagban egy fiatalnak lányok esetében 90, fiúknál 70 „barátja” van a hálón.

A szabadidő eltöltésében jelentkező szimpátiák is közel állnak ehhez a „virtuális” képhez, hisz a legnépszerűbb időtöltés a barátokkal való együttlét. (lányok esetében 85, fiúknál 90% vélekedik így). Ezt követi a sport, a pihenés („édes semmittevés”), a zenehallgatás, a sportesemények látogatása, vásárlás, bulizás-diszkózás, eközben a közkönyvtár látogatása lányoknál 6, fiúknál 2 (!)%-kal eléggé a sor végére került (legutoljára a templom szerepel).

A szabadidős média-elfoglaltságok gyakoriságában a tévézést utolérte a számítógépes elfog-

laltság: ha összeadjuk a naponta és a hetente többször jellegű válaszokat, akkor ezek együttesen meghaladják a 90%-ot, ezeket követik a mobilozás, az internetezés és az mp3-hallgatás 80% fölötti vagy körüli értékekkel. Ehhez képest naponta és hetente többször újságot kb. 40% fölött, könyvet már csak 40% vesz kézbe. A hálózaton történő lapolvasás csupán pár százalékot ad ehhez. Szinte alig érdeklődnek a képregények iránt.

Itt is vizsgálták a különböző médiákhoz való ragaszkodás mértékét („miről mondana le legutoljára?”). Élre az internet illetve a számítógép került (előbbi fiúknál és lányoknál 30 – 28%, utóbbi 29 – 15%). A harmadik helyre a *tévé* került 15-16%-kal, negyedekre az mp3 12 – 19%-kal. A könyvekre adott válasz (fiúk – lányok): 5 – 10%, a folyóiratokra: 2 – 4%, az újságokra 4 – 2%. A háló az igazi világuk, derül ki ebben a metszetben is...

A *könyvolvasás* gyakoriságát további adatok is részletezik:

- naponta vagy hetente többször: 40,
- hetente illetve kéthetente egyszer 16,
- havonta vagy még ritkábban 27,
- soha 18%.

Ha a tíz évvel korábbi analóg felmérést megnézzük, különösen a lányok esetében szinte zuhanásszerű a csökkenés (közülük akkor még 47% adott olyan választ, hogy naponta vagy hetente többször olvas).

Tehát a német fiataloknál már kettéhasad a társadalom, a fele viszonylag gyakran olvas (még), a többiek már lényegében felhagytak a kedvtelésből történő olvasással. Az adott korosztályon belül ráadásul az életkor előrehaladásával a negatív tendencia erősödik (vagyis a 12-13 évesek lényegesen többször olvasnak, mint a 18-19 évesek). Ez nem csoda, hisz a játékkonzol (fiúk körében napi 2 óra!) és más kísértések viszik el szabadidejük komoly részét... Számítógéppel és internet-hozzáféréssel is nagyobbik hányaduk rendelkezik. Más szóval azt is elmondhatjuk, hogy mindinkább az élmény nyomul a mediális elfoglaltságok középpontjába, míg a nagyobb

intellektuális jelenlétet igénylő lehetőségek pe-remre kerülnek. (Jellemző, hogy 1998-ban még rákérdeztek a fiatalok saját otthoni könyvállomá-nyának nagyságára.) S természetesen mindenütt újra és újra előjön a családi kulturális háttér, -magasabb szocio-kulturális háttérrel csökkenteni lehet a folyamat dinamizmusát.

PISA 2006, avagy a 15 évesek olva-sásértése nemzetközi összevetésben

Ez a felmérés súlypontilag a 15 évesek termé-szettudományos ismereteit elemezte, de mint minden PISA-vizsgálatban, itt is szerepet kapott a másik két tematika (matematika és olvasás). A magyar adatokat *Nagy Attila* elemezte beha-tóan (2).

Az 57 (ebből 30 tartozik a fejlett országokat tö-mörítő OECD-be) részt vállaló országban közel 400 ezer kitöltött adatlap született, ebből a néme-teké csaknem öt ezer (225 iskolában). Az olva-sásértés *átlageredménye a 29 OECD-országban* (az Egyesült Államok idevágó adatait nem tud-ták feldolgozni) 492 pont lett: ismert, hogy a mi eredményünk most sem mozdult (482). A néme-teké viszont ezúttal 495 lett.

Az élre Dél-Korea (556) és Finnország (547) került egészen kiugró eredménnyel, a harmadik pedig Kanada (527) lett. A jelentősebb országok köréből említsük Ausztráliát (513), Hollandiát (507), Japánt (498), az Egyesült Királyságot (495), Franciaországot (488), illetve a mögénk került Olaszországot (469).

A 2000-es vizsgálat óta így az *NSZK 11 pontot* tett hozzá teljesítményéhez, ennél több plusz pontot csak Dél-Korea és Lengyelország (17 pont: utóbbi helyen valószínűleg az 1999-es közoktatási reform hozza meg gyümölcsseit) szerzett. Számos ország viszont, így Japán, Spa-nyolország, Norvégia, Ausztrália, Francia-, és Olaszország pontokat veszített. Minden ország-ban, így a németeknél is jobb a lányok teljesít-ménye, mint a fiúké (a német tartományonkénti különbség 24 – 49 pont közt mozog).

Az leggyengébb olvasás (első fokozat) OECD-átlaga 20,1%, a németeknél pont 20%. A leg-jobbak OECD-átlaga 8,6%, itt a németeké jobb, vagyis 9,9%. Ez azt is jelenti, hogy a németeknél nagyon széthúzódik a mezőny: sokan vannak az igen jók, – s az ellenkező oldalon még so-kan többen vannak a gyengék is. Mindenesetre az átlagos 11 pontos javulás főként a gyengébb kategória visszaszorulásának köszönhető. Más szóval: a német oktatáspolitikai e téren kifejtett erőfeszítései már hoznak bizonyos eredmé-nyeket (ami nem mondható el hazai dolgainkról). Mindazonáltal a túlságosan korán megosztó német iskolarendszer – a domináns vélemény szerint – az egyik legfőbb okozója a nemzet-közi szinten még mindig nem kielégítő ered-ményeknek.

A 16 tartomány közül a német átlagnál hagyomá-nyosan jobban szerepelt Bajorország (511 pont), a most élre került (keleti!) Szászország (512), Tübingia illetve Baden-Württemberg (500-500), Rajna-Pfalz és Saar vidék (499). A sereghajtók: Berlin (488), Szász-Antalt (487), Brandenburg (486), Schleswig-Holstein (485), Alsó-Szászor-szág (484), Mecklenburg-Elő-Pomeránia (480), Hamburg (479) és Bréma (474). Bréma az első vizsgálat óta 26 ponttal javította teljesítményét, s ez a jellemző, vagyis a leghátul lévők tudtak újabban jóval több pontot összeszedni. Az élen haladók és a végén kullogók közti pontkülönb-ség lényegesen csökkent. (Nemzetközi szinten kifejezve a tartományi eltéréseket: Bajorország a PISA legelsői közé tartozik, míg Bréma Gö-rögország szintjén teljesít.)

Ez a felmérés is megerősíti a más anyagokból kapott trendet az infokommunikációs eszközök széleskörű használata tekintetében. A rendsze-res otthoni számítógép-használat Az OECD-országokban 86%-os szintet mutat, nálunk az eredmény 84, a németeknél 90% (élen Hollan-dia 97%-kal!). A rendszeres iskolai számítógép-használat OECD-átlaga 56%, itt a miénk kiug-róan erős, 85% (Dánia hasonló eredményével az élen vagyunk), - míg a németek megdöbbenően lemaradnak (31%).

Könyvolvasás az élménytársadalomban (Olvasás 2005)

A felmérésben résztvevőket arra kérték, hogy húszt megfogalmazással próbálják meg kifejezni a tévzés és könyvolvasás eltérő élményvilágát.

Fő megállapításként az idézhető, hogy az olvasás az *emocionális élmények* tekintetében igen jelentős mértékben hasonlítható a tévzéshez: ez a választípus került *első* helyre. Milyen válaszok (válaszcsoportok) milyen arányt kaptak (nem teljes felsorolás)?

- Mindenekelőtt szórakozás: 84%,
- Segíti a kikapcsolódást: 81%,
- Szépen kikapcsolható a mindennapok világa: 73%,
- Hasznos időtöltés: 56%,
- Jókat lehet nevetni: 51%,
- Megszoktam, hogy olvasok: 38%.

Második helyre a *tájékozódást, ismeretszerzést* segítő megfogalmazások sorolódtak:

- Mindenekelőtt valamit tanulhatok így: 70%,
- Új információkhoz jutok általa: 69%,
- Beszédtémához jutok: 50%,
- Segít a véleményem kialakításában: 42%
- Jobban megértem embertársaim gondjait és problémáit: 27%.

A harmadik helyre a *szociális élmény* került:

- Így szinte bekapcsolodom más életébe: 27%,
- Az irodalmi hősök „barátjának” érezhetem magam: 23%,
- Erősödik a valahová tartozás érzése bennem: 21%,
- Jobban eligazodom a mindennapok világában: 20%.

A tévzés és olvasás élményvilága összehasonlításakor a vizsgálat arra a következtetésre jutott, hogy az olvasás mélyebben átélt élményeket biztosít a tévzéshez viszonyítva.

Életkor tekintetében érdeke megállapítás, minél

fiatalabb válaszadókról van szó, annál kevésbé játszik szerepet a tájékozódást, az életben való eligazodást biztosító funkció. Az 50 felettiak 79%-a szerint az olvasás révén sokat lehet tanulni, így a 14-29 év közti nemzedéknek csak 57%-a gondolkodik.

A nemek viszonylatában nem meglepő az eredmény, hogy a nők sokoldalúbban, személyiségükkel sokkal intenzívebben vannak jelen az olvasmányélmény befogadási folyamatában.

Az sem új megállapítás, hogy a többet vagy sokat olvasók változatosabban élnek meg olvasmányukat. A tévzéssel összefüggésben fontos megállapítás – talán a felmérést rendelő ZDF-nek ebben nincs szerepe –, hogy *nincs az olvasás és tévzés közt vagy-vagy viszony*: más szóval a sok tévzés még nem jelenti, hogy az illető jelentősen kevesebbet olvas.

A felmérés négy olvasói típust körvonalazott (arányuk 100%-hoz viszonyítva):

- *lelkes kompenzáló olvasó* (sokat olvas, „átéli mások életét”, az olvasás segít tájékozódását az életben, olvasmányai révén sok új ismeretre tesz szert, érzelmileg jelen van az olvasmányvilágban, - főleg a nők körében a fantáziát szabadjára engedik...): 16%,
- „*wellness-olvasó*” (az olvasás jó kikapcsolódás és időtöltés, ki lehet mászni a hétköznapi világából, ritkán kapcsol közszolgálati tévére, mert az netán tanítaná is, szereti a fantáziát, a történelmi kaland- vagy szórakoztató regényt, mindegy, hol olvas – vonaton, strandon vagy épp fürdőkádban): 19%,
- az *információgyűjtő és szelektáló olvasó* (számára az információ a lényeges, mert az életben el kíván igazodni, az érzelmi oldal nem felesleges, ám kevésbé meghatározó, kedveli a szak- vagy az adatokban gazdag kézikönyveket, a hobbyját segítő kiadványokat): 22%,
- a *visszafogott tájékozódást célzó olvasó* (nem kíván olvasmányától sem változatos, sem mély élményt, inkább átlagosak az elvárások, kevesebbet olvas, mint a többi típus, nincsenek kifejezett szabadidős preferenciái, ide inkább idősebb évfjártú és kevésbé iskolázott férfiak tartoznak): 42%.

A nyomtatott média: adatok és olvasók (Média2008)

A német szövetségi kormány által kibocsátott *médiajelentés* megalapozására készített szakértői elemzés kiváló lehetőséget nyújt az utóbbi tíz év tendenciáinak feltárásához. Itt a terjedelmes anyagnak a nyomtatott műfajokra (napilap, népszerű lapok, szakfolyóiratok, könyvek) vonatkozó részét tömörítjük. (Az elemzés néhány vonatkozásban másként definiálja tárgyát, mint más intézmények, – néhány helyen erre kitérünk.) Általánosságban az elmúlt tíz év a nyomtatott kiadványok – a Gutenberg-galaxis – eredményes, bár egyre komolyabb feszültségekkel számoló továbbélését hozta. Magyarán: stabil vagy épp növekvő kínálat a címek vonatkozásában, fogyó (eladott) példányszám, lényegében nem növekvő összbevétel, ezen belül lassan csökkenő hirdetési bevételek, – s közben az olvasóközönség csökkenése, különösen az ifjabb nemzedékek körében.

Időszaki kiadványok:

- a széles publikum inkább szórakozási igényeit szolgáló időszaki kiadványok száma (kerekítve mindenütt) 800-ról 900-ra nőtt, a terjesztésre szánt példányszám 142-ről 135 millióra, ehhez képest az eladott példányszám pedig 126-ról 118 millióra csökkent,
- A profi kiadók által előállított szakfolyóiratok száma lényegében változatlan maradt 1100-zal, a terjesztésre szánt példányszám 26-ről 23,5 millióra, a realizált példányszám pedig 17-ről 13 millióra csökkent.

A széles publikumnak szánt lapok terjedelmének negyede hirdetés (korábban csaknem egyharmad volt, – ezen belül a színes hirdetések aránya a korábbi kétharmadról négyötödre emelkedett). Érdekes piacbővítési tendencia, mikor a kiadó egy sikeresnek bizonyuló képeslapot a célzott piaci szegmensnek (tinédzserek, szinglik stb.) szánt hasonlókkal egészít ki, ami az egy lapra jutó átlagos példányszámot csökkentí gyan, de sok esetben e megoldással újabb vásárlókat vonz.

A szakfolyóiratokról egy szélesebb merítésű elemzés nagyobb számot, közel 3900-at közül (számuk hat év alatt közel 150-nek nőtt), miközben a bevétel stagnált (2 milliárd euró), s ebből 50% fölött (!) részesednek a hirdetések.

Könyvek:

- tíz év alatt 78-ról 95 ezerre, bő egyötöddel nőtt a választék (ezzel Európában az Egyesült Királyság után a második),
- különösen emelkedett az első kiadások száma (58-ról 81 ezerre, kétötöddel),
- a forgalmazás értékei szerint első helyen tartalom szerint szépirodalom áll (a bevételek egyharmadát adták, második helyen a szakkönyvek szerepelnek 18, míg harmadik az ifjúsági és gyermekirodalom 13%-kal),
- a német könyvkiadásban 2700 kiadó termékei látnak napvilágot, közülük közel 600 egészen kis kiadó (50 ezer eurós évi érték alatt), míg 460 kiadó termelési értéke haladja meg az évi 1 millió eurós szintet (ebből 28 kiadó a marmut méretet, 50 millió eurós vagy a fölötti értéket képviseli, – vagyis 4-5 ilyen nagykiadó akkora értéket produkál, mint az egész magyar könyvkiadás).
- a könyvek külkereskedelme évi 3–3,3 milliárd eurós nagyságrendet ér el, ebből mintegy egyharmad a behozatal, s kétharmad a kivitel részesedése.

Olvasás, olvasók:

- a *napilapok* olvasói tábora 1996-2007 közt 81-ről 73%-ra csökkent (ezen belül az 50 alatti nemzedékeknél a százalékos csökkenés két-számjegyű, 50 fölött 5-6%),
- más vizsgálatok szerint a *tényleges* napi hírlapolvasás a társadalom 70%-ról 50% körülire csökkent, a 14-19 éves korosztálynál pedig ma épp csak meghaladja az egynegyedét (1990-ben még 49%),
- arra a kérdésre, hogy a négy fő média (napilap, internet, rádió, tévé) közül melyikről mondanának le legkevésbé, a tévé 44%-kal vezet, utána a rádió (26%) és az internet (16%) következik, a sort a napilap zárja (12%),

- időszaki kiadvány olvasására a lakosság átlagban *napi 12 percet* szán (40 év alatt átlag 7, fölötté átlag 15 perc), itt nincs a nemek közt különbség,
- a *könyvolvasás* átlagos napi időkerete 1980-ban 22 perc volt, majd 1995-re *15 percre csökkent*, azóta viszont (2005-ös adat) újra emelkedett *s 25 percet* tesz ki (ebben - meglepő módon - a fiatal, 20 év alatti korosztályok hozzájárulása számottevő),
- az olvasás *fragmentálódik* (sokkal több részletben olvasnak el egy könyvet, kihagynak nem érdekes részeket, párhuzamosan több könyvet olvasnak stb.), ez kezd hasonlítani a tévénézési szokásokhoz.

Néhány összefoglaló megállapítás

A német olvasási és médiahasználati adatok egyértelműen az *olvasás világának (újabb) jelentős átalakulását*. Úgy is mondhatnánk: az egyre fokozódó versenyben a hagyományos nyomtatott hordozó mind nehezebb helyzetbe kerül. Lehet ezt optimistább hangon is formulázni: a *németek beléptek az információs társadalomba*, az új eszközök osztatlan vonzerőt fejtenek ki, s ebben, persze, élen a fiatalok állnak.

Az olvasás Németföldön jelentős lökést kapott a reformáció által: ismeretes, hogy Luther a Biblia anyanyelvű olvasására hívta fel honfitársait, míg a német városokat iskola- és könyvtáralapításra.

Az olvasás úgy kétszáz éve jelentősen átalakult a *szépirodalom, majd a sajtó* térhódításával: az addigi egy- (esetleg pár-) könyves olvasóból

sokat fogyasztó fejlődött ki. Ma talán még nagyobb átalakulás bontakozik ki. A legkülönbélebb médiák ebben *versenyársak és potenciális szövetségese*k.

Az *olvasás képességét, készségét* a német társadalmi elit, beleértve a kormányzati köröket - tartományi és szövetségi szinten egyaránt - igen magasra értékeli. Komoly erőfeszítések kezdődtek - a közepes német PISA-eredményeket látva -, hogy a jövő német generációi a *világversenyben jobban* helytálljanak. S ebben világosan látják az olvasási kompetencia meghatározó szerepét, sőt tenni is hajlandók ennek erősítése érdekében. A számszerű és összehasonlítható eredményeken túl talán ez az általánosabb és hosszabb távon is komolyan veendő következtetés lehet különösen fontos számunkra.

Jegyzetek

PÉTERFI Rita: Az olvasás-szövegértésről két nemzetközi vizsgálat kapcsán. A PIRLS- és a PISA-vizsgálat magyar vonatkozásai. – Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2008. 17. évf. 5. sz. 16–24.

BALÁZSI Ildikó – BALKÁNYI Péter: A PIRLS- és a PISA-vizsgálat eredményeinek összehasonlítása. = Új Pedagógiai Szemle 2008. 58. évf. 4. sz. 3–11. old.

NAGY Attila: Észak-Európa vagy Balkán? Tájékozódási irányok olvasáskultúránk számára a PISA 2006 ürügyén. = Könyvtári Figyelő 2008. 54. évf. 2. sz. 222–233. p. ; Uő.: Tájékép csata előtt (PISA 2006 magyar szemmel) = Könyv és Nevelés, 2008. 10. évf. 1. sz. 47–53. p.

Informatikai folyóiratok szerzői és olvasói

SCHLÖGL, Christian – STOCK, Wolfgang G.

SCHLÖGL, Christian – STOCK, Wolfgang G.: Practitioners and academics as authors and readers: the case of LIS journals (Journal of Documentation 64. vol. 2008. 5. no. 643-666. p.) c. tanulmányát Dévai Péter tömörítette.

A cikk tíz német nyelvű és negyven nemzetközi könyvtártudományi és információs folyóiratban megjelent publikáció vizsgálata alapján von le következtetéseket arról, hogyan kommunikálnak egymással a tudományos munkát, illetve a gyakorlati könyvtári munkát végző szakemberek. *Az olvasási szokások, a szerkesztői gyakorlat megismerése, az idézettség elemzése* nagyban hozzájárulhat ahhoz, hogy többet tudjunk a könyvtári elmélet és gyakorlat viszonyáról. A szakirodalom áttanulmányozása alapján is arra következtetésre lehet jutni, hogy az egyes kutatási irányok eredményei után érdemes egy olyan vizsgálatba fogni, mely az említett három irány egyes elemeit tartalmazza. A szerzők ezért kutatásaik során három kérdést fogalmaztak meg:

1. Vajon jelentős szerepet játszanak-e a gyakorlati könyvtári munkával foglalkozó könyvtári szakemberek a könyvtári-informatikai

kommunikációban mint folyóiratcikkek szerzői és olvasói?

2. Ha ez így van, vajon a gyakorlati szakemberek csak gyakorlati kérdésekkel foglalkozó cikkeket olvasnak és írnak-e, a tudósok pedig csak tudományos publikációkat, és ilyen módon nem érvényesül a tudáscsere a két tábor között?
3. Ha a második kérdésre a válasz igen, akkor milyen vonatkozásokban térnek el egymástól az elméleti, illetve gyakorlati kérdésekkel foglalkozó folyóiratok?

A három egymásra épülő kérdésre három vizsgálat adta meg a választ, melynek előnye volt, hogy többoldalú megközelítésre adott lehetőséget, gyakorlati végrehajtásuk azonban több korlátozó tényezőt is hordozott magában. Bár a három vizsgálat ugyanarra az 50 folyóíratra terjedt ki, mindegyik szempont lekérdezésére külön

terv készült, ami bizonyos különbségeket vont maga után a terminológiában. Különbözött az egyes kutatások időpontja is: míg az idézettség elemzés az 1997–2000-es időszakban megjelent folyóiratszámokra készült, addig az olvasási szokások felmérése 2002 tavaszán történt, a folyóirat-szerkesztés vizsgálata pedig 2003-ban. Ez utóbbit 42 folyóirat alapján végezték, mivel nem minden szerkesztő küldte vissza a kérdőívet.

A szakirodalom-olvasási szokások kikérdezése a német nyelvű országokban dolgozó információs szakemberek, -könyvtárosok körében történt. A kérdések között szerepelt, hogy a válaszadók milyen szakmai folyóiratokat olvasnak és milyen gyakorisággal, és milyen periodikákban publikáltak az elmúlt tíz évben. A vizsgálatba bevont 50 folyóiratot egy listában mellékeltek, melyet ki lehetett egészíteni más címekkel is. Ezen kívül megkérdezték, hogy gyakorlati szakemberek vagy tudósok a megkérdezettek, és milyen információs-könyvtári szervezetek tagjai. A kérdőívet egy e-mail mellékleteként küldték ki Németországban és Ausztriában dolgozó szakembereknek, a könyvtárosképzéssel foglalkozó felsőoktatási intézmények tanszékeivel pedig közvetlenül is felvették a kapcsolatot. Az e-mail-listán mintegy 1800 név szerepelt. Közülük 257-en küldték vissza a kérdőívet, így a válaszadási arány kb. 15%-os volt, ami a szerzők szerint jó aránynak számít. A megkérdezettek 88%-a gyakorlati szakembernek, 9%-a pedig könyvtártudományi kutatással foglalkozónak tartotta magát, 66%-uk volt valamilyen könyvtári szervezet tagja, míg 11%-uk valamilyen dokumentációs szervezetben tevékenykedett. A válaszok értékelése során kiderült, hogy a gyakorlati szakemberek körében a német nyelvű, a könyvtárügy gyakorlati kérdéseivel foglalkozó folyóiratok a legnépszerűbbek, az említett egyetlen angol nyelvű lap, a *Libri* a 10. helyre került. A könyvtárosok és a könyvtártudománnyal foglalkozó szakemberek preferencia-sorrendje erősen eltér egymástól. A *Bibliotheksdienst* az előbbieket esetében „első helyezett” lett, míg az utóbbi csoportban ötödik, a *BIT Online* pedig mindkét közösség körében a hatodik helyre került. Ami a publikálást illeti, a

válaszadók 42%-a jelentetett meg legalább egy cikket, a tudományos kutatók aránya 9% volt. Ez azt jelenti, hogy a publikációk abszolút számát tekintve a gyakorlati szakemberek munkái voltak döntő többségben. A szerzők véleménye szerint a „kedvenc” folyóiratok említését az is befolyásolta, hogy melyek azok a lapok, melyeket a válaszadókat is tagjaik közé számító szakmai szervezetek adnak ki, hiszen ezeket a tagok előfizetés nélkül megkapják. Jellemző még, hogy a tudományos szakemberek érdeklődése jóval szélesebb spektrumú és több angol nyelvű periodika is szerepel az első 10 folyóirat között. Annak, hogy a vizsgálatban viszonylag kevés tudományos kérdésekkel foglalkozó szakember vett részt, egyebek mellett az is oka volt, hogy német nyelvterületen nincsenek komoly hagyományai a könyvtár- és információtudománynak.

A folyóiratok jellegével kapcsolatos kérdésekre a szerkesztői vizsgálat segítségével próbáltak választ kapni. A szerkesztőktől azt kérték, becsülik meg, hogy a szerzők között milyen arányban szerepelnek gyakorlati szakemberek és könyvtártudománnyal foglalkozók, illetve véleményük szerint az olvasók között milyen a megoszlás a két csoport között. A szerkesztők megítélését alapul véve mind a szerzők, mind az olvasók között nagyobb arányban szerepeltek a gyakorlati szakemberek. Ez különösen a német nyelvű szakfolyóiratokra volt érvényes. A cikk szerzői szerint kevés olyan tudományág van, ahol a gyakorlati szakemberek ilyen mértékben hozzájárulnak tudományos eredmények gyarapodásához. A szerkesztői megkérdezés is megerősíti azt a korábbi megállapítást, hogy a gyakorlati szakemberek és a könyvtártudománnyal foglalkozók más és más folyóiratokat kedvelnek. Ez alól kevés kivétel volt, ilyen például az *Nfd. Information – Wissenschaft und Praxis*. Mivel a folyóiratok szerkesztés oldaláról történő vizsgálata során is jól elkülönültek a gyakorlati és a tudományos szakemberek által kedvelt periodikák, ezért érdemes volt egyéb információkat is megtudni a szerkesztés módszereiről. Így a kutatók rákérdeztek arra is, hogy jelennek-e

meg hirdetések a folyóiratokban, hány tagú a szerkesztőbizottság, milyen a közlésre szánt publikációk kiválasztásának módszere (külső szakértők, a folyóiraton belüli testület, vagy egyéb), mennyire lényeges, hogy a szerzők tekintélyes bibliográfiát mellékeljenek cikkükhöz, milyen a visszautasított publikációknak, valamint azoknak a cikkeknek az aránya, melyeket a szerzők a végső elfogadás előtt még egyszer átnéznek (javítanak). Nem meglepő, a korrelációs számítások is ezt igazolják, hogy azokban a folyóiratokban, ahol a szerzők és olvasók többsége könyvtártudománnyal foglalkozik, kevés hirdetés jelenik meg, a cikkekhez alapos bibliográfiát készítenek és a szerkesztőbizottság létszáma viszonylag magas. Kissé váratlan, hogy a közlésre szánt cikkek kiválasztási módszerei, a benyújtott kéziratok visszautasítási aránya és a közlés előtti végső revízió mértéke, valamint a tudományos szakemberek által kedvelt folyóiratok között nincs jellemzően magas korreláció. Ez más oldalról azt is mutatja a cikk szerzői szerint, hogy a gyakorlati kérdésekkel foglalkozó folyóiratoknál sem kell lemondani a magas minőségi követelményekről. Feltűnő, hogy mennyire kicsi az összefüggés mértéke ($r=0.17$) a cikkek visszautasításának aránya és a folyóiratok tudományos irányultsága között. Ennek oka az lehet, hogy az elfogadást, illetve a visszautasítást a kézirat színvonalán kívül nagymértékben az is meghatározza, hogy a téma mennyire vág egybe a folyóirat profiljával. Ezen kívül a német nyelvterületen viszonylag magas a könyvtári és információs folyóiratok száma, ezért sok cikkre van szükség, ami esetleg csökkentheti a visszautasítások számát. A publikálás előtti lektorálás és a tudományos irányultság közötti viszonylag erős összefüggés ($r=0,41$) nem jelenti azt, hogy a gyakorlati szakemberek által benyújtott kéziratok nem igényelik a publikálás előtti revíziót. Itt is jelentős szerepe van a nyelvterületnek, hiszen a német nyelvű folyóiratokban csak minden negyedik közlésre szánt publikációt néznek át a szerzők, míg a nemzetközi, angol nyelvűekben ez az arány három a négyhez.

Az idézettség elemzése lehetőséget teremt arra, hogy képet kapjunk a gyakorlati és elméleti orientációjú folyóiratok közötti információ- és tudáscseréről. A szerzők ezért felállították a vizsgálatba vont folyóiratok „szociográfiáját”, melyben az egyes periodikákat ellipszisek jelzik, az ezeket összekötő vonalak vastagsága pedig azt mutatja, hogy milyen gyakran írják bele cikkük bibliográfiájába az adott folyóiratban publikáló szerzők a másik folyóiratban megjelent tanulmányokat. Ezen kívül azt is tartalmazza az ábra, hogy az egyes kiadványokban milyen arányban szerepelnek szerzőként a tudományos kutatók. Mint az ábrából kitűnik, az információtudománnyal foglalkozó folyóiratok igen gyakran idézik egymást és szerzőik között legalább 80% a tudományos kutató. Olyan folyóiratok tartoznak többek között ebbe a csoportba, mint az *Annual Review of Information Science (ARIS)*, az *Information Processing and Management*, a *JASIS&T*, vagy a *Journal of Documentation*. Egy másik csoportot képeznek a kifejezetten könyvtári problémákkal foglalkozó lapok, melyek szerzői általában gyakorlati szakemberek. Érdekes módon a *Database* (újabb nevén: *EContent*) és az *Online*, a két információs iparral foglalkozó kiadvány gyengén kapcsolódik bármelyik csoporthoz. A német nyelvű folyóiratok között az egyetlen tudományos szakfolyóirat az *ISI – Proceedings*, szerzői között 90%-ban tudományos kutatók szerepelnek, de a vizsgált folyóiratok között nincs olyan, mely gyakran hivatkozna a benne megjelent publikációkra. A vizsgálat alapján megállapítható, hogy a tudományos, illetve gyakorlati témákkal foglalkozó periodikák között nem túl erős az információcsere, egymás idézettsége gyengének mondható, és ugyancsak viszonylag ritkán hivatkoznak egymás publikációira a német és az angol nyelvű folyóiratok.

A cikk elején feltett harmadik kérdésre adandó válasz érdekében újabb bibliometriai mutatókra volt szükség. A szerzők egy táblázatba foglalták össze az egyes folyóiratok impakt faktorát (hatástényezőjét), a tudományos kutatók mint szerzők és olvasók arányát, az idézési félidőt, az

egy cikkre jutó átlagos hivatkozások számát és az önidézetek számát. Az impakt faktort gyakran használják a szakirodalomban egy folyóirat minőségének érzékeltetésére. A vizsgált mintában az impakt faktor és a tudományos kutatók aránya között meglehetősen gyenge a korreláció ($r=0,20$), ami azt mutatja, hogy főként más tényezők befolyásolják egy adott folyóiratban megjelent cikkeknek az adott szakterületre gyakorolt hatását. Ilyen lehet például, hogy német vagy angol nyelven jelenik-e meg, hogy melyik országban szerkesztik, vagy a folyóirat típusa (szakirodalom-feltáró, vagy, hogy milyen eredeti cikkeket, esetleg előadások szövegét közli). Jobban megkülönböztethetők a tudományos, illetve gyakorlati kérdésekkel foglalkozó folyóiratok az egy cikkre jutó hivatkozások és az idézési félidő alapján, hiszen az első mutató és a tudományos kutatók aránya között 61%, míg a második mutató esetében 53%-os a korreláció. Az átlagos hivatkozásszámot elemezve az első tízbe csak tudományos folyóiratok tartoznak (*Library & Information Science Research*: 36,8, *Information Processing & Management*: 32,6). Ebben a csoportban alig találunk gyakorlati kérdésekkel foglalkozó folyóiratot viszonylag nagyszámú referenciával. Annál több praktikus könyvtári kérdésekkel foglalkozó folyóirat szerepel azok között, amelyeknek viszonylag alacsony az idézési félideje. E mutató szerint a *Library Journal* áll az első helyen 0,6-es, majd a *Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie* és az *Econtent* következik 0,93-as, illetve 1,50-es értékkel. A két összefüggés teljesen indokolt, hiszen a tudományos igényvel fellépő tanulmányoknak szinte „kötelező” áttekinteni a téma régebbi és újabb irodalmát,

az esetleges vitákban felmerülő álláspontokat, a gyakorlati kérdésekkel foglalkozó cikkek viszont nem igénylik a hosszú bibliográfiákat, a szerzőknek idejük sincs összeállítani ilyeneket. Nem véletlen, hogy azoknál a folyóiratoknál, ahol az idézési félidő több mint hét év, a szerzők legalább 75%-a tudományos kutató. Az önidézés és a tudományos kutatók aránya között gyenge negatív korreláció van: $r=-0,24$. Az egyes folyóiratokra vonatkozó értékekből megállapítható, hogy a tudományos, illetve gyakorlati kérdésekkel foglalkozó kiadványok között egyaránt találunk magas értékeket, az utóbbiaknál különösen a szakmai szervezetek által kiadottakra jellemző ez. Ezekben ugyanis gyakran jelennek meg a szervezetek tagjainak publikációi. Ugyancsak magas százalékokat találunk a viszonylag szűk témakörrel foglalkozó periodikák esetében. A szerzők a cikk végén összefoglalják következtetéseiket. A gyakorlati szakemberek aktív szerepet játszanak a könyvtár- és információ-tudományi szakirodalmi kommunikációban. Az elemzésekből kitűnt, hogy a hirdetések megjelentetése, a szerkesztőbizottság tagjainak száma, a hivatkozások cikkenkénti átlagos száma, a bibliográfia nagysága és az idézési félidő alapján jól meg lehet különböztetni, hogy egy folyóiratot a tudományos kutatók, vagy a gyakorlati könyvtári szakemberek preferálnak. Az is megállapítható, hogy a szerzők említett két típusa közötti információcsere meglehetősen kismértékű, mindegyik csoportnak megvannak a maga folyóiratai, melyeket rendszeresen olvas, és amelyekben gyakran publikál. További kutatások szükségesek annak kiderítésére, hogy mi az oka ennek az elkülönülésnek, és hogy lehet ezt megszüntetni vagy legalábbis csökkenteni.

Az információ árnyoldalai: az információs túlterhelés, az információ okozta szorongás és más ellentmondások, patológiás jelenségek

BAWDEN, David – ROBINSON, Lyn

BAWDEN, David – ROBINSON, Lyn: The dark side of information: overload, anxiety and other paradoxes and pathologies című tanulmányát (Journal of Information Science, 35. vol. 2009. 2. no. 180–191. p.) Koltay Tibor tömörítette.

Információs kontextusok

A fenti problémák kontextusát az adja meg, hogy napjainkban olyan digitális átmenet tanúi vagyunk, amelynek során a változások eredményeként a legfontosabb tudományos, szakmai és más természetű információk a nyomtatott formák helyett egyre inkább digitálisan érhetők el.

Mindez olyan környezetben megy végbe, amely gazdagabb és összetettebb a korábnál, nagyobb mennyiségű információt kínál, az információforrások az eddiginél változatosabb formáit és

típusait, többféle hordozó és kommunikációs csatorna segítségével alkalmazva.

Ez a sokféleség azonban jellemzően korlátozott számú interfészt használ: főként számítógépek, mobil eszközök, könyvolvasók és más eszközök web-böngészőit. Ennek az a hatása, hogy az információ „homogenizálódik”, tehát nagymértékben elveszti a nyomtatott világban megszokott különböző megjelenéseit, arculatát (tankönyv, újság, kézírásos naplóbejegyzés, fénymásolat, folyóiratcikk stb.).

Meg kell mondanunk, hogy számos probléma inkább anekdotikus formában és egyéni véleke-

désként kerül elő, mintsem kutatás és rendszeres tanulmányozás eredményeként. Ez egyre inkább így van, mivel az információ kommunikálása és megosztása, különös tekintettel a weben található információra, fokozódó mértékben központi szerepe tölt be hétköznapijainkban, és nem korlátozódik a tudományos és szakmai információra.

Tudomásul kell vennünk azt is, hogy megvan annak a veszélye, hogy a problémákat, részben legalábbis, túlbuzgó információs szakemberek kreálják abból a célból, hogy legyenek problémák, amelyeket megoldhatnak. Ennek egyik példája a *digitális szakadék*, amely alatt azt értjük, hogy az emberek egy része, életkora, anyagi helyzete, lakhelye stb. folytán meg van fosztva attól, hogy megfelelően hozzáférhessen digitális információforrásokhoz. Ez sok esetben igaz lehet, azonban kimutatták, hogy ez – részben legalábbis – lényegében az *információszegény* elnevezéssel illetett fogalom újjáéledése. Ezt a fogalmat viszont a szakirodalom több éve tárgyalta már.

Annak is megvan az esélye, hogy az információs szakemberek olyan problémákra kínálják megoldásokat, amelyeket alapján véve csak ők ismernek. Ilyen témának tekinthetjük az információs műveltség és különösen annak hiánya kérdését, amely – bár fontos – elsősorban az információs szakemberek, főként az egyetemi könyvtárosok ügye maradt.

Végül, de nem utolsósorban, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy vannak divatok. Az információs túlterhelés (információ-túlterhelés), a túl sok információ (TMI, too much information) betegsége ilyen.

Ezeket az ellentmondásokat is figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy az információval kapcsolatos problémák valóságok, viszont – az általános vélekedéssel szemben – nem újak, és nem csupán az internet hatására alakultak ki. Sokkal inkább örökérvényű problémákról van szó, bár új „színezetet” kaptak a technológia újabb vívmányainak megjelenésével. Ezek a problémák az információ kezelésének két alapvető ismérvéhez kötődnek: az információ mennyiségéhez és minőségéhez.

Mennyiségi és minőségi kritériumok

Az információ eddigi története többnyire arról szólt, hogy elegendő mennyiségű hasznos információt találjunk vagy tudjunk szolgáltatni. Bár a 19. századot megelőzően is olvashatunk az információs túlterhelésről, ezek a híradások arról a sajnálatos tényről szólnak, hogy lehetetlen elolvasni mindent, amit írtak. A tudományos és szakmai, sőt az általános irodalom 19. századi megnövekedésével jelenik meg a modern értelemben vett információs túlterhelés, amelynek kapcsán már arról olvashatunk, hogy ki-ki a saját területének irodalmát sem tudja nyomon követni. Ettől függetlenül az információs szolgáltatás legfőbb problémája továbbra is az elengedő releváns anyag megtalálása maradt. Csak az 1990-es évektől, a digitális információ mennyiségének, főként az interneten jelentkező megnövekedése teszi az információs szolgáltatók egyik fő feladatává a szűrést és a válogatást, tekintettel arra, hogy az információ szinte minden témában óriási mennyiségben áll rendelkezésre.

Az információ minőségének kérdése is ilyen régóta fennálló probléma, amely a technológia jelenlegi fejlődésével még jelentősebb lett. Már a nyomtatás európai kezdeteit kísérte a minőségre vonatkozó kritika, amely meglepően emlékeztet a web minőségével kapcsolatos nézetekre. Már ekkor megjelentek az autoritás kérdései: ki hozta létre a dokumentumot, és valóban az-e, aminek mondja magát?

Felületes és helytelen volna, ha azt mondanánk, hogy a kérdések és problémák nem változtak meg az idők során. A kontextusok és az érintettek beállítódásai viszont jelentős mértékben változnak. Különösen igaz ez az évezredünk első évtizedében megjelent Google-generációra, amely az információhoz való azonnali és könnyű hozzáféréshez szokott hozzá, ami olyan elvárásokat kelt bennük, amelyeket a „hagyományos” információs szolgáltatások nehezen tudnak teljesíteni.

A túl sok információ problémája és a választás paradoxonja

Az a gondolat, hogy túl sok információ áll rendelkezésünkre, súlyosbítva azzal, hogy közvetítésére is több forma és csatorna áll rendelkezésre, oda vezetett, hogy megszületett az információs túlterhelés fogalma, talán az információs betegségek közül a legismertebb. A további következmények közé tartozik az információs elhízás (infobesity), az információ elkerülése (information avoidance), az információtól való szorongás (information anxiety) és a könyvtári szorongás (library anxiety). Ezek a problémák a választás paradoxonjához kötődnek.

Az *információs túlterhelésnek* nincsen általánosan elfogadott meghatározása. Általában azt a helyzetet értjük alatta, amikor az információ hatékony felhasználását egy-egy egyén számára megnehezíti a rendelkezésre álló, potenciálisan hasznos, releváns információ mennyisége. A túlterheltség érzete általában összekapcsolódik annak érzetével, hogy nem vagyunk a helyzet urai, néha pedig azzal, hogy eláraszt bennünket az információ. Ez a fogalom egyáltalán nem új: egészen az Ótestamentumig visszavezethető. Általános ismertséget azonban az 1950-es évek végétől kapott, amikor a (főként természettudományos és műszaki) publikációk száma exponenciális növekedésnek indult. Az 1990-es években már jelentős problémaként kezelték az információs túlterhelést, majd még inkább érzékelhetővé vált az új technológiák, főként az e-mail és az internet megjelenése nyomán.

Érvelhetünk azzal is, hogy az információs túlterhelés az emberi fajra jellemző és kikerülhetetlen állapot. Sokak szerint túlzóak az információs túlterheléssel, kapcsolatos megállapítások, sőt vélelmekről van csupán szó. Érzékszerveink, főként látásunk nagy mennyiségű inputot képes kezelni és arra is képes, hogy azonosítsa annak lényeges mintázatait. A modern információs környezet azonban olyan formákat használva közvetíti az információt, amelyek kezelésére nincsenek felkészülve érzékszerveink és nincs is velük kapcsolatban előzetes tapasztalatunk. A túlterhe-

lés okai ezért többfélék és összetettek, így nehéz egyetlen, gyors megoldást találni rá. Csábító arra gondolni, hogy a túl sok információ a legfőbb – ha nem az egyetlen – okozója az információs túlterhelésnek. Az információ sokfélesége azonban szintén lehet a jelenség kiváltó oka. Egyrészt azért, mert eredményeképpen az egy-egy témára vonatkozó információ mennyisége is megnő és különböző nézőpontokat tükrözve jelenik meg, másrészt intellektuális nehézséget jelent, hogy beillesztjük a felhasználás és a felhasználó számára megfelelő kognitív keretbe. A sokféleség egyaránt megjelenhet magában az információ természetében és annak formájában.

Maguk a gyors és kényelmes elérést megcélzó új információs és kommunikációs technológiák is felelőssé tehetők a túlterhelés jelentős részéért. Néhány technológiát, főleg a „push” technológiákat külön is ki szoktak emelni. E technológiák lényege, hogy aktívan, kérés nélkül küldenek információt a felhasználónak. Bármilyen sok legyen is az információkeresés során, a felhasználó döntése alapján érkező („pull”) információ, nem ugyanaz, mint amikor ellenőrizetlenül kapjuk az információt. Az ilyen típusú információküldés egyik „főbűnösének” az e-mail-t szokták tartani.

Az *információtól való szorongás* akkor lép fel, ha képtelenek vagyunk a szükséges információt elérni, megérteni vagy felhasználni. Okozója egyaránt lehet az információs túlterhelés vagy az információ elégtelen volta, a helytelenül szervezett, rosszul prezentált információ vagy az információs környezet meg nem értése. Nagyon hasonló ehhez a könyvtári szorongás, amely egyfajta tehetetlenség-érzés kialakulásához vezet, amikor információt keresünk. Velejárója az elveszettség érzése és az attól való félelem, hogy megszólítsuk a könyvtár munkatársait.

Az *információs elhízás* személyes információs túlterhelést jelent, főként, ha hasonlóan viselkedünk azokhoz, akik gyorséttermekben lakmároznak. Ellene igen gyakran az információ elkerülésének gyors, bár brutális taktikájával védekezünk, ami abból áll, hogy ignoráljuk a releváns információt és a hasznos információforrásokat,

mivel túl sokkal kell közülük foglalkozni. Hasonló jelenség az *információ-megvonás*, amikor a források számát a minimálisra csökkentjük, árnyalt szűrést alkalmazunk és gyorsan selejtezzük az információkat.

A csillapítás a problémákkal való megbirkózásnak az a népszerű heurisztikája, amikor csak az éppen elégséges információt vesszük magunkhoz, és nem hagyjuk, hogy elárasszon bennünket az elérhető információ. Ilyenkor úgy választunk és hozunk döntéseket, hogy a lehetőségek teljes táráat nem ismerjük és nincs is értelme annak, hogy az összes lehetőség jótékony hatását összevessük egymással. Az információkeresés terminológiájával élve ezt úgy mondhatjuk, hogy a talált információ elég jó, még ha nem is a legjobb a fellelhetőek közül. A 21. század kezdetének információs környezete elég választási lehetőséget kínál ahhoz, hogy a csillapítást helyes választásnak tekintsük. Fontos azonban, hogy ezt érzévekkel tudjuk indokolni.

A Web 2.0 és a civilizáció vége

Úgy tűnik, hogy az információs betegségek másik oka a változó információs környezet, amelyet egyszerűsítve Web 2.0-nak nevezünk. Nincs világos és egységesen elfogadott meghatározása, de ide értjük a közösségi hálózatokat, az információk megosztására, a kommunikáció megteremtésére, aktualizálására szolgáló eszközöket és oldalakat. Általában ide sorolják a blogokat, wikiket, az RSS hírcsatornákat, a podcastingot, a kép- fájl- és videó-megosztó oldalakat, a közösségi könyvjelzőzést és a virtuális világokat.

Az új információs és kommunikációs formák változatossága és sokfélesége, valamint a források pusztaszáma egyértelműen hozzájárul a túlterheléshez. Emellett a Web 2.0-ás alkalmazások természete sajátos problémákat is felvet. Ezek nem teljesen újak, hanem a web korábbi formájában is meglévő jelenségek kiszélesedését jelentik. Ilyen a minőségellenőrzés hiánya. Vitatható, hogy ez súlyosabb gondot jelenet-e a Wikipédia vagy a blogok esetében, mint a ko-

rábbi alkalmazásoknál.

Sajátos probléma az önazonosság elvesztése, amely a névtelenséget és álneveket megengedő eszközök sajátja. Számos anekdotikus beszámolót ismerünk arról, hogy a wikik és blogok szerzői álneven működnek, és gyakran hamisan állítják, hogy valaminek a szakértői vagy szaktekintélyei. Ez különösen nehezé teszi a feltalálható információ érvényességének a megítélését, és többeket arra indíttat, hogy mindezt olyan támadásnak minősítsék, amely bármely rögzített információ tekintélye ellen irányul. A közösségi könyvjelzőzés és a címkézés széles körű elterjedése úgy is értelmezhető, mint az önazonosság és a szaktekintély elvesztése, mivel ezekben a szubjektivitás váltja fel az objektív (bár nem tökéletes) ismeretszervezési eszközöket. Pozitívabb nézőpontból azt mondhatjuk, hogy a felhasználók teljesen jól meg tudják találni, mi kell nekik, maguk is meg tudják ítélni az információ minőségét, és előtérbe helyezik a kényelmet és örömszerzést. Ugyanezeket az érveket ismerhettük meg a webes keresők kapcsán is. Az információnak a korábbinál nagyobb fokú változékonysága és változtathatósága az információ állandóságának hiányával kapcsolatos kérdéseket vet fel. Ha egy wiki-alapú enciklopédia vagy egy tankönyv naponta, vagy akár óráról órára változtatható, mikor beszélhetünk eredeti vagy végleges formájáról? Melyik pillanatban lehet vagy kell archiválni? A Web 2.0-ás eszközök természete azt is elősegíti, hogy a sekélyes újdonságra épülő információs környezet alakuljon ki. Mivel valóban eredeti anyagokat nehéz, sőt szinte lehetetlen találni vagy előállítani, az újdonság iránti igényeket a meglévő anyagok újrafelhasználásával, linkek kiépítésével, újracsomagolással vagy efemer és sekélyes anyagok létrehozásával lehet kielégíteni. Az eszközök természete is elősegíti ezt. Gondoljunk például az RSS hírcsatornákra vagy a podcastingra, amelyek alkalmasak arra, hogy kontextusuktól megfosztott információdarabkákat közvetítsenek. Természetesen ezeket könnyebb létrehozni és befogadni, mint az elmélyült és gondos kutatásra épülő anyagokat.

Gyógymódok és megoldások

Az információs szakemberek válasza a fenti jelenségekre, hogy megpróbálják a problémákat megoldani vagy legalábbis minimalizálni őket. Bármennyire dicséretes is ez a hozzáállás, nem árt, ha néhány dolgot figyelembe veszünk. Ahogy arról már esett szó, a problémák egy része lehet múló divat. Ennek lehetősége fennáll

az információs túlterhelés és az információs írástudatlanság esetében. Fontos tehát, hogy azonosítsuk a valóban jelentős problémákat. Ezek egy része viszont nem alapvetően információs probléma. Amit információs túlterhelésnek érzékelünk, az lehet, hogy az elvégzendő munka mennyisége túl nagy. Az információs műveltség követelménye mögött az írástudás szintjének emelése iránti alapvető igény állhat, amely része egy színvonalasabb általános oktatás óhajának.

Elektronikus könyvet lehet számítógépen, okostelefonon, PDA-n is olvasni, de kényelmesebb az olvasógépekkel, melyek nem fárasztják a szemet és kevesebb energiát használnak fel.

2008 óta közel nyolcvanezer forint árunk is vásárolható magyar nyelvű támogatással kiegészített elektronikus könyvolvasó, melyen egy feltöltéssel csaknem 8000 oldalt lehet elolvasni.

A nagy nemzetközi e-book áruházak kevés magyar nyelvű digitális könyvet tartanak, és egyelőre gyerekcipőben jár nálunk az e-book-kiadás is. Előrébb járnak azonban a virtuális könyvtárak: a Magyar Elektronikus Könyvtár (www.mek.oszk.hu) mintegy 7000 címet, a Digitális Irodalmi Akadémia (www.dia.pim.hu) több mint 1300 az eredetihez képest javított kiadású kötetet tartalmaz, a Hallgatói Információs Központ (www.tankonyvtar.hu/konyvek) pedig mintegy 140 tankönyvet kínál.

Az e-readerek és e-bookok rövidesen a közoktatás szerves részeivé válhatnak.

(Fülöp Hajnalka ismertetéséből. *Népszabadság, Infovilág, 2009. aug. 17. 21.p.*)

A Könyvtárportál immár három elektronikus könyvtár állományát teszi jobban hozzáférhetővé.

A Magyar Elektronikus Könyvtár dokumentumai, a Digitális Irodalmi Akadémia művei és a Magyar Társadalomtudományok Digitális Archívuma 500 könyve kapcsolódik automatikusan a Katalógus (<http://konyvtar.hu/katalogus>) találataihoz, illetve jelenik meg a könyvek profil-oldalán és a felhasználók polcain lévő könyvek mellett. Mindenütt „e” betű jelzi, ha van online is olvasható változat, erre kattintva lehet eljutni a dokumentumhoz.

Az online példányok linkjeit könyvismertetőket és hozzászólási lehetőséget, melyet a portálon belül elérhetnek az olvasók, szinte bármely helyi OPAC-ban is el lehet helyezni a Könyvsegéd nevű eszközzel

(<http://konyvtar.hu/wiki/Konyvtarportal:Konyvseged>).

(Kardos András híre alapján, *Katalist, 2009. május 13.*)

Önkéntesek a könyvtárakban? Egy felmérés eredményei

KULZER, Gudrun

KULZER, Gudrun: Ehrenamtliche in Bibliotheken? Ergebnisse einer Umfrage. (Bibliotheksforum Bayern, 2008. 2. 240–242. p.) c. írását Éger Veronika tömörítette

„Az a felelősségérzet és teljesítőképeség, amely az önkéntes munka során megmutatkozik, fölértékeli az önkéntesek társadalmi szerepét. Munkájukban világossá teszik a szabadság és a felelősség összefüggését, amely megfelel a mi közösségünk önértelmezésének” – írta Gudrun Kulzer, a Straubingi Városi Könyvtár (Alsó-Bajorország) vezetője. Kulzer a Straubingi Városi Könyvtárban öt éve foglalkoztat önkénteseket. Az önkéntesek köre, mely 39 férfiból és nőből áll – 59 éves átlagéletkorral – az idősebb korosztály mint célcsoport számára szervezett tevékenységek segítésére jött létre.

Az ő foglalkoztatásukkal párhuzamos szakmai képzés során kezdett egy felmérésbe 2007 júliusában a könyvtárigazgató, amelyben a demográfiai változásokat és azoknak a könyvtárakra gyakorolt hatását vizsgálta. A vizsgálat kérdései

az önkéntes segítők könyvtárakban történő alkalmazását és az ezzel kapcsolatos tapasztalatokat érintették. A felmérésben Németország 14 tartományából 594 könyvtáros vett részt.

Az utóbbi hónapokban országszerte megélénkültek azok a viták, amelyek a különböző véleményeket és szempontokat ütköztették azal kapcsolatban, hogy megéri-e a mindenkori könyvtárvezetőknek polgári szolgálatos munkakerőt és önkénteseket alkalmazni, tudnak-e ebből profitálni, vagy esetleg – épp ellenkezőleg – hátráltatják a munkát, netán veszélyt jelentenek a meglévő munkahelyekre. 2004-es országos adatok alapján elmondható, hogy a németek 42%-a már 14 éves korától vállal önkéntes munkát, és a 60 körüliek korcsoportjának képviselője 30%-ot tesz ki. A kultúra és a zene ráadásul olyan terület, amely leginkább a középkorúakat és

az idősebbek generációját szólítja meg. Az önkéntes munkában már gyakorlott emberek szívesen vállalkoznak effajta tevékenységre, mert meggyőződésük, hogy az élet számos területén hasznos és értékes segítséget tudnak nyújtani, és ez számukra is elismerést jelent.

Ugyanakkor a könyvtárak egy részében még nem döntötték el, hogy mely területeken tudnák használni az önkénteseket. Alkalmazásuk mellett főként azok érvelnek, akik korábban már dolgoztak velük, és pozitív tapasztalatokat szereztek. Lássunk néhány támogató véleményt:

- „Az idősek nagyon megbízhatóak. Nálunk ugyanúgy tevékenykednek, mint az állásban lévők.”
- „Nekünk két önkéntes alkalmazottunk van, akiknek a munkája feltétlenül szükséges számunkra.”
- „Nagyszerű dolog, gazdagodás!”
- „Nálunk a kölcsönzésben és egyéb technikai jellegű munkákban vesznek részt. Továbbá segítenek a legkisebbek olvasáshoz szoktatásában, ami jót tesz az imázsunknak is.”
- „Számunkra nagy segítség, az önkéntesek számára pedig értelmes elfoglaltság.”

Természetesen kritikus hangok is vannak, amelyek az önkéntesek alkalmazása ellen érvelnek – részben negatív tapasztalatok alapján, részben azért, mert a könyvtárat és annak munkáját érintő negatív következményektől tartanak. Van, ahol azért nem foglalkoztatnak önkénteseket, hogy eloszlássák azt a – széles körben elterjedt – tévhitet, mely szerint „a könyvtárosi munkát bárki el tudja végezni”. Másutt nem akarják az álláshelyeket veszélyeztetni. Egy további hozzászólás szerint a kultúra a társadalom szellemi szintjének fontos mutatója, és sokkal fontosabb, mint hogy önkénteseknek átengedjük.

Vélemények az időskorú önkéntesek könyvtári foglalkoztatásáról

A megkérdezettek több mint egyharmada (36%) igennel válaszolt arra a kérdésre, hogy alkalmaznának-e a könyvtárakban idős önkénteseket. A nemleges válaszok (64%) főként (könyvtár) politikai szempontból ítélték meg és tartották nemkívánatosnak ezt a megoldást, és a pálya csökkenő presztízsének jelét látták benne. A kollégák alig 30%-a tisztában van azzal, hogy az önkénteseknek szakmai segítségre van szükségük, vagyis a rendszeres összejövetelekkel és a körlevelekkel történő információcsere mellett oktatásra, tanfolyamokra is. Mindehhez viszont nélkülözhetetlen a megfelelően képzett könyvtári személyzet, amely sok könyvtárban nem áll rendelkezésre.

Mindenesetre az önkénteseknek a könyvtári munkában állandó feladatokat és tevékenységeket kell adni. Túlnyomórészt a gyerekek olvasásfejlesztésében alkalmazhatók. A Straubingi Városi Könyvtár önkéntesei úgy látják, hogy ez nekik a legnagyobb személyes gazdagodást hozta, mert az elismerést és a gyerekek ragaszkodását minden egyes foglalkozáson közvetlenül megtapasztalják. A rendezvények és a tanfolyamok gondozása szintén kedvelt feladata az önkénteseknek, mivel itt olyan képességeket hasznosíthatnak, mint pl. a szervezőképesség, illetve speciális ismeretekre is szükség van (pl. egy számítógépes klub vagy egy idegen nyelvű vitakör vezetéséhez). E tevékenységek során sok embert megismernek, és új kapcsolatokat alakítanak ki.

Arra a kérdésre, hogy milyen előnyökkel jár az önkéntesek számára a könyvtári foglalkoztatás, a leggyakoribb válasz az ingyenes könyvtárhasználatot biztosító olvasójegy volt. Sok könyvtár kínál számukra rendszeres információcsere, valamint továbbképzési lehetőségeket. A szabad idejüket és tudásukat felajánló önkéntesek az elismerést nem anyagiakban várják: sokkal fontosabb nekik az az érzés, hogy értékes munkát végeznek a könyvtár számára. A könyvtár

által biztosított találkozók és továbbképzések hozzájárulnak az önkéntesek szakmai és személyes fejlődéséhez, ezért ezeket nagyon kedvelik. A straubingi tapasztalatok azt mutatták, hogy a továbbképzések közül különösen azok népszerűek, amelyek a konfliktuskezeléssel, a stressz leküzdésével vagy a témavezetés fortélyaisal foglalkoznak. A Straubingi Városi Könyvtár szorosán együttműködik a helyi önkéntesközponttal is. A szakmai továbbképzéseket (olvasástechnika/olvasásfejlesztés) vagy a könyvtár saját személyzete tartja, vagy külső előadókkal valóstítják meg.

Összegzésképpen elmondható, hogy egy jól működő könyvtárban természetesen nélkülözhetetlenek a könyvtári szakemberek, és nem pótolhatók önkéntesekkel. Ahhoz, hogy az önkéntesek alkalmazásával mindenki kölcsönösen elégedett lehessen, szükség van egy olyan koncepció kidolgozására, amely világosan körülhatárolja a feladatokat. Az önkéntesek tudatos, jól megtervezett foglalkoztatása minden esetben emberi és szakmai gazdagodással jár.

Környezetbarát könyvtár

A könyvtárakat sokan magától értetődően környezetbarát intézménynek gondolják. A dániai Albertslund városa az ország legelső 100%-osan környezetbarát településének tekinthető. A település valamennyi szolgáltatása és intézménye ugyanis –beleértve a helyi közkönyvtárat is – megszerezte a környezetvédelmi minőségi tanúsítványt, és szolgáltatásait folyamatosan ellenőrzik a külső és belső auditorok is.

A városban működő környezetvédelmi kérdésekkel foglalkozó munkabizottságban valamennyi városi intézményt, szolgáltatást képviseli valaki. A könyvtár környezetvédelmi információs központként is működik a lakosság számára és a személyzet ilyen irányú tájékoztatása érdekében, az ún. Green Library blog keretében pedig környezetvédelmi kérdésekkel foglalkozó weboldalt is működtet.

*(Hír a Scandinavian Public Library Quarterly 2009. 1. sz. sajtószemléjében
a Denmark Biblioteker 2009. 1. számából.)*

Új egyetemi könyvtár az Unter den Linden és a Friedrichstrasse között

A Humboldt Egyetem fennállásának 200. évében 2009. november 19-én új központi könyvtár nyílik Berlinben Jacob-und-Wilhelm-Grimm Zentrum néven. A huszonkétezer négyzetméter hasznos alapterülettel és 2,5 millió könyvtári egységgel rendelkező modern létesítményben, ahol a névadó Grimm-testvérek egykori könyvtára is helyet kapott, az 1200 olvasóhely mellett csoportos tanulásra is alkalmas terek és olvasóteraszok éppúgy megtalálhatók, mint a megszokott szabadpolcok és szolgáltatások. A központ hétköznapiokon 8-tól 24 óráig, szombaton és vasárnap 10-től 18 óráig áll az olvasók rendelkezésére. Bővebb információk a <http://www.grimm-zentrum.hu-berlin.de> címen található.

(Sonnevend Péter közlése alapján)

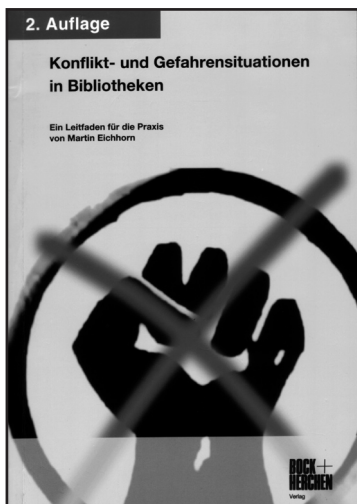

A sokarcú erőszak és a könyvtár

Mit tegyen a könyvtáros, ha a dühbe gurult olvasó az asztalt veri? És ha netán magát a könyvtárost veri? Ilyesféle kérdésekre kínál megoldási javaslatokat *Martin Eichhorn Konfliktusok és veszélyes helyzetek a könyvtárakban* című könyve, alcímében művének a gyakorlat számára írt vezérfonal jellegét hangsúlyozva.

A szerző tüzetesen számba veszi a könyvtári üzemet zavaró olvasói magatartások fajtáit, kiindulva a kisebb, bosszantó kellemetlenségektől, a horkolva szunyókáló hajléktalanoktól, a randalírozó fiataloktól, majd a kép egyre komorabbá válik: megjelennek a drogosok, a gyermekrésztleg körül ólálkodó pedofilek és sokan mások, végül a vélt sérelmükért kemény megtorlással fenyegetőzők és a fegyveres rablók zárják a sort. A szereplők között ott vannak a könyvtár klasszikus kora óta jól ismertek: könyvtolvajok, a könyvtárosnőt szexuális ajánlatokkal zaklatók, és vannak újak: lábukat az asztalra tett pózban mobilozó fiatalok, graffití festők és mások. A szerző úgy kísér végig a könyvtár rendje és a könyvtáros személye ellen egyre súlyosabban vétők között, mint hajdan Vergilius kísérte Dantét a pokol egyre zordabb bugyrain keresztül. És Vergiliushoz hasonlóan minden egyes bugyornál tanácsokat is ad: hogyan célszerű a könyvtárosnak az adott helyzetre reagálnia, mikor elég az ügyes kommunikáció, mikor lépi át az eset a büntetőjog határát, mikor kell feltétlenül rendőrt hívni.

A gyakorlati vezérfonalnak minősített könyvről sokat elárul létrejötté is: a szerző, aki a kommunikáció és a könyvtár világát egyaránt tudományos szinten ismer (a sorrend talán nem közömbös) ráérezett arra, hogy a könyv-

EICHORN, Martin
 Konflikt- und Gefahrensituationen in Bibliotheken*: Ein Leitfaden für die Praxis ; 2. völlig überarbeitete und erweiterte Aufl. / von Martin Eichhorn. – Bad Honnef : Bock+Herchen, 2007. 164, [2] p. ISBN 978-3-88347-255-3

tár rendjét megsértő olvasók mennyi frusztrációt okoznak a velük konfliktusba kerülő könyvtárosoknak, akiket elméleti tanulmányaik nem készítenek fel ezekre a helyzetekre. Szemináriumot indított a témáról és rendkívüli érdeklődést tapasztalt. A foglalkozások résztvevői mind több könyvtári konfliktus- sőt veszélyhelyzetről számoltak be, így Eichhornnak egyre gazdagabb tapasztalati anyag állt rendelkezésére, amit a könyv első, majd a 2007-ben megjelenő második kiadásában jól tudott hasznosítani. Ekkor már a szerző több mint ezer szemináriumi résztvevőre hivatkozhatott, vagyis a gyakorlati segítség iránti átütő erejű igényre.

Az olvasó és a könyvtáros közötti kapcsolat boncolgatása – mert végeredményben erről van itt szó – nem vadonatúj dolog. Hogy csak magyar példákat említsek: egy bő évtizeddel ezelőtt az OSZK kiadta *DeHart: Emberi kapcsolatok a könyvtárban* című könyvét, s hivatkozhatnánk *Nagy Attila*, *Havas Katalin* és mások idevágó írásaira is. De a lényegbe vágó különbséget már a címek is elárulják: egykor *Emberi kapcsolatok*, most *Konfliktusok és veszélyes helyzetek*. A korábbi írások arról szóltak, hogyan segítsen a könyvtáros az olvasónak, Eichhorn könyve arról, hogyan védekezzen a könyvtáros az olvasóval szemben. A korábbiak hosszan írtak arról, hogyan szólítsuk meg az olvasót, Eichhorn külön fejezetet szán annak, hogyan hallgattassuk el.

Mi történt itt? A könyv olvasója megriad és eltűnődik. A társadalmat mindinkább elöntő erőszakhullám a buszvezetők és a tanárok után már a könyvtárosságot is veszélyes foglalkozássá tette? Vagy – bizakodó kételyünk támad – Eichhorn, a könyv szerzője néhány példát kiragadva általánosít és fest a valóságnál sötétebb képet? Az első kiadás megjelenése után a német könyvtári szaksajtóban is hasonló kételyek fogalmazódtak meg: Eichhorn a könyvtári hétköznapokat teljesen negatívan értékeli át, ami veszélyesen lefegyverző, önbeteljesítő jóslattá válhat. Eichhorn azonban nem késett a válasszal: az ugyanabban a folyóiratban megjelenő *Rottweiler a kölcsönzőpulton* című cikkében (és a cím nem csak szimbolikusan értendő) könyvtári történetek hosszú sorával bizonyítja a fenyegetettség mindennaposságát, s hozzá még ilyen jellegű statisztikai adatokat is közöl, bár ezeket maga is „konyhaasztali statisztikának” nevezi. Könyvének új kiadásában nemzetközi kitekintést is ad, s ha a bécsi, londoni, kopenhágai könyvtári példák is nyugtalanítók, az amerikaiak egyenesen hátborzongatók. Egy nyugdíjas könyvtáros levele Illinoisból: „*Huszonkilenc könyvtárosi évem alatt átéltem az erőszaknak csaknem minden elképzelhető formáját: szexuális erőszakoskodást, késelest, élesre töltött fegyvereket, bombariadót, a könyvvállványok között szabadon engedett kigyót.*” Érthető, hogy a Library of Congressben a belépőket detektorral ellenőrzik, ne vihessenek be lőfegyvert. Nyugat-Európa most még távol van ettől, nyugtat meg a szerző. Most még.

* A könyvet Murányi Lajos ajándékozta a Könyvtörténeti és Könyvtartudományi Szakkönyvtárnak.

Ha a társadalomban előmlő erőszakhullám ellen a könyvtárak sem jelentenek védett szigetet, sőt a modern könyvtár a maga nyitottságával, hatalmas tereivel és egyre személytelenebbé váló szolgáltatásaival szinte kihívóan is hat, jobb, ha szembenézünk a problémával, és felkészülünk a válaszadásra. Eichhorn könyve a maga kemény realizmusával és tárgyilagos gyakorlatiasságával ehhez hasznos segítséget nyújt. Alapvető álláspontja rendkívül rokonszenves: az erőszakra – ameddig ez lehetséges – nem hatalmi eszközökkel, hanem a szellem fegyverével kell válaszolni, az indulatra józan megfontolással, az elmergesedő helyzetekre feloldó humorral, hiszen az erő alkalmazása csak újabb erőszakot szül. A csekélyebb rendbontások súlyosabb cselekmények csírái is lehetnek, ezért a megelőzés a leghatásosabb védekezés. Pl. a kihívóan viselkedő fiatal csoportok esetében célszerű, ha a várható konfliktust megelőzően keressük a személyes kontaktust – tanácsolja a szerző – igyekszünk személy szerint megismerni a csapat meghatározó tagjait, s a feszült helyzetet humorral oldjuk fel. A helyes magatartás másik fontos eleme a normától eltérő viselkedés okainak számbavétele. Pl. a bevándorló csoportok viselkedésének tárgyalásakor hosszan elemzi a szerző az iszlám kultúrából fakadó, az európaiától eltérő magatartásmódokat.

Szó volt már a könyv gyakorlati jellegéről. A szerző ontja a problémás helyzetek megoldására vonatkozó praktikus tanácsokat. Pl. arra az esetre, ha egy könyvtárosnőt az olvasó durván megsért, „elküldi a ...ba” a könyv 14 célravezető reagálást ajánl. De elmondja azt is, mit kell tennünk az elkapott tolvajjal, hogyan akadályozzuk meg, hogy a drogosok a toalettben belőjék magukat, melyik fenyegetőzés lépi át a büntetőtörvény határait, melyik nem, és így tovább. Gyakorlatias biztonságtechnikai tanácsokat is ad, ezek persze csak részben adaptálhatók idegen országokban.

Eichhorn könyvének, ha először visszahőkölünk is a könyvtár és a kriminalisztika e különös házasságától, van optimistább olvasata is. A modern közkönyvtárnak azért kell ma ezekkel a problémákkal viaskodnia, mert nyitottá vált, be tudja és be akarja fogadni a társadalom peremén élőket is. Van ereje új, meghatározóan fontos szerepet vállalni: résztvétel a társadalmi feszültségek enyhítésében, a leszakadt csoportok integrálásában. Ez óhatatlanul az erőszak könyvtáron belüli megjelenésével is jár, de ha ezt a kérdést a könyvtár okosan kezelni tudja – és Eichhorn könyve éppen ehhez járul hozzá – nem csak a saját belső gondjait oldja meg, hanem modellként példát adhat a társadalom egészének is.

És alighanem a magyar könyvtárügynek is szüksége lenne az olvasó és a könyvtár kapcsolatának újrafogalmazására, figyelembe véve a megváltozott körülményeket, felhasználva Eichhorn hatalmas tapasztalati anyagát, tanulva annak reális tárgyszerűségétől, de a védekező reflexek mellett nagyobb teret adva az olvasót segítő gesztusoknak is.

Katsányi Sándor

Hivatkozások

- BECKER, Tom: Rezension zum vorliegenden Leitfaden = Buch und Bibliothek, 2006. 10. No. 701–708.p.
- EICHORN, Martin: Ein Rottweiler auf der Verbuchungstheke. Zahlen und Anekdoten zu Konfliktsituationen in Bibliotheken–Buch und Bibliothek, 2009. 2. No. 135–137.p.
- DeHART, Florence E.: Emberi kapcsolatok a könyvtárban. Szerk. Nagy Attila. Bp. OSZK. 1997. 120 p.
- DeHART, Florence E.: The librarians' psychological commitments. Human relations in librarianship. Westport, London, Greenwood, 1979. 208 p.

A könyvtári szakfelügyeletről : tájékoztató a 2002–2008 közötti szakfelügyeleti vizsgálatok eredményeiről / [szerk. Richlich Ilona]. – [Budapest] : KI, [2009]. – 171 p. (A könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése, ISSN 1589-6859 ; 4) ISBN 978-963-201-635-1

Minden, amit tudni érdemes a szakfelügyeleti vizsgálatról

Hiánypótló összeállítást adott ki nemrégiben a Könyvtári Intézet a könyvtári szakfelügyeletről. A füzet az Oktatási és Kulturális Minisztérium megbízásából *A könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése* sorozat negyedik köteteként jelent meg, és a 2002–2008 közötti szakfelügyeleti vizsgálatok eredményéről számol be.

A szakfelügyeleti tevékenység a rendszerváltást követő időszakban mélypontra került, egy időben számos korábban jól működő, a könyvtári rendszert alkotó hálózati központ megszüntetésével. A könyvtári törvény (1997. CXL trv.) és a követő jogszabályok a könyvtári szolgáltatási rendszer működésének átfogó kereteit rögzítik, de a részleteket nem szabályozzák. Ezt a hiányt igyekeznek pótolni és megvalósítani a könyvtári szakfelügyelet.

A kulturális miniszter a könyvtári tevékenység fejlesztése, a szakmai munka színvonalának emelése érdekében könyvtári szakfelügyeletet működtet. Szabályozza a könyvtárak szakmai működését, a szakmai követelményeket és normatívákat, a szakfelügyelet rendjét, az országos könyvtári szakértői névjegyzéket és a szakértői működéssel kapcsolatos kérdéseket.

A széles körben elterjedt TQM – az átfogó minőségelvű irányítás módszere – a minőség eléréséhez szükséges tennivalókat foglalja magában. A társadalmi elvárásoknak való megfelelés a könyvtárakat arra sarkallja, hogy a TQM alapelvei szerint a könyvtári tevékenységeket folyamatosan javítsák, tökéletesítsék. A könyvtári terület stratégiai céljainak elérése érdekében szükségessé vált egy minőségelvű, minőségalapú szakfelügyelet kialakítása és működtetése.

A más-más feladatokat ellátó könyvtárak törekvése arra irányul, hogy a különböző formátumokban megjelentetett sokféle információt minél szélesebb körben, minél pontosabban és gyorsabban eljuttassák a felhasználókhoz. Ahhoz, hogy ezt a tevékenységet hatékonyan lássák el a könyvtári munkát és az információs infrastruktúra fejlesztését támogató fenntartókra és korszerű minőségszemléletre van szükségük.

A minőségirányítási rendszer és a minőségelvű vezetésre való tö-

rekvés is alátámasztja a szakfelügyeleti munka létjogosultságát.

A szakfelügyelet szerepe és jelentősége abban nyilvánul meg, hogy lehetővé teszi a könyvtárak minőségi értékelését, felhívja a figyelmet a hiányosságokra, rámutat az erősségekre, a veszélyekre (SWOT analízis), a megoldandó feladatokra.

Az érdekérvényesítő, minőségi szemléleten alapuló szakfelügyeleti vizsgálat eljárása során lehetőség nyílik a felmerülő szakmai problémák megoldására, a meglévő adottságok jobb kihasználására, a szükséges változtatások kidolgozására.

A szakfelügyeleti jelentés megfogalmazza a fenntartók számára azokat a tennivalókat, amelyek szükségesek a könyvtárak megfelelő színvonalú működéséhez, tehát ráirányítja a könyvtárra a fenntartó figyelmét és kötelezi a hiányosságok pótlására.

Iránymutató, hiszen az elvégzett vizsgálati eredmények alapján – mivel a TQM alapelveire épül – a jogalkalmazás és egy-egy könyvtári terület vizsgálatával, a támogatások szakmai felhasználásának ellenőrzésével javaslatot, megoldási lehetőségeket dolgoz ki a könyvtári szolgáltatások fejlesztésére, a munka színvonalának emelésére, meghatározva a stratégiák és koncepciók, a korszerűsítés és fejlesztés, a minőségi vezetés követendő irányait.

Jelentőségét az adja, hogy a vizsgálati eljárások értékelése alapján a teljes könyvtári rendszer működésének fejlesztését támogatja.

A 14/2001. (VII.5.) NKÖM rendelet a könyvtári szakfelügyelet feladatát, működését, a szakfelügyelői megbízás feltételeit írja elő. Kiterjed a nyilvános könyvtárakra és azok fenntartóira, valamint a nem nyilvános könyvtárakra, és az azokat működtető szervezetekre.

A kiadvány részletesen és differenciáltan tárgyalja a szakfelügyeleti tevékenység tartalmi és személyi feltételeit, a különböző könyvtártípusok szakfelügyeleti ellenőrzésének és vizsgálatának lépéseit, szemléltető kérdőívek, demonstratív adatok egészítik ki a kötetet, példákkal is illusztrálva a leírtakat. A könyv tartalmilag ki-

egészíti, pontosítja, részletezi az eddig megjelent számos, a könyvtári szakfelügyeletről szóló folyóiratcikk anyagát.

A könyv felépítése, szerkezete logikus, a szerzők neves szakemberek: *Skaliczki Judit, Kopcsay Ágnes, Zalai Kovács Éva, Tózsér Istvánné Géczy Andrea, Horváth József, Ásványi Ilona, Huszár Ernőné, Püski Anikó, Dömsödy Andrea, Ládi László, Fehér Miklós.*

Jó, ha tudjuk, hogyan képviseljük érdekeinket, és minden könyvtárvezetőnek ismernie kell(ene) az érdekérvényesítés lehetőségeit és az érdekvédelem eszköztárát.

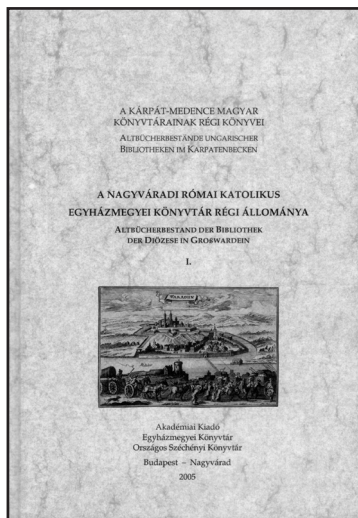
Véleményem szerint ez a könyv olyan segédeszköz, amely nem hiányozhat a szakkönyveink közül. Segítséget nyújt abban is, hogy a minőségre összpontosító szemlélet és a marketingpolitika révén a könyvtárak jobb társadalmi elismertséget eredményezze.

Összegezve: a szakfelügyeleti vizsgálatok és a folyamatos (ön)értékelések során többek között választ kapunk azokra az alapkérdésekre, hogy a könyvtárak tevékenysége megfelel-e az elvárásoknak, és hogy a fenntartó teljesítette-e a vállalt kötelezettségeit.

Konklúzió: az egységes jogalkotás, a jogszabályok és előírások ismerete, betartása, a könyvtári szolgáltatások iránti igények felmérését követő fejlesztések, a minőség eléréséhez szükséges tennivalók (felhasználóorientált, eszközorientált, humánorientált célok), megvalósítása végső soron az állampolgárok érdekeinek érvényesítését segítik elő.

A könyvtárak heterogenitása, a rendszer komplexitása, a jogalkalmazás hiánya, az esetleges anomáliák, a könyvtári munkát befolyásoló önkényes döntések problémát jelenthetnek a vizsgálat során. Ezért fontos, hogy a szakfelügyelők kiválasztásánál minden esetben körültekintően járjanak el. Az átfogó és a célzott vizsgálatok eredményessége függ a szakfelügyelő szakismeretétől, a vizsgált területen szerzett tapasztalataitól, jártasságától.

2003-ban a Könyvtári Levelező/lap hasábjain már arról értesültünk, hogy 2002–2003-ban több mint 700 szakfelügyeleti vizsgálat zajlott

A Nagyváradai Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár régi állományára. – Budapest : Akad. K. : OSZK ; Nagyvárad : Egyházm. Kvt., 2005. –

ISBN 963-200-488-4

Ősnyomtatványok, XVI. századi nyomtatványok, Régi Magyar Könyvtár : katalógus / összeáll.

Emödi András ; [szerk. Monok István]. – 2005. – 295 p. – (A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei, ISSN 1786-5611 ; 1.)

ISBN 963-200-489-2

XVII. századi nyomtatványok : katalógus / összeáll. Emödi András ; [szerk.] Monok István]. – 2008. – 447 p. – (A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei, ISSN 1788-5611 ; 2.)

ISBN 978-963-200-552-2

le, mely a nyilvános és a nem nyilvános könyvtárakat egyaránt érintette. Az elmúlt hét év alatt ez a szám megsokszorozódott.

A könyvtári rendszer talán legkiszolgáltatottabb tagjai az ún. nem nyilvános kiskönyvtárak. A rendszerváltást követően a decentralizáltság, a szakmai irányítás és felügyelet hiánya, a restriktív gazdaságpolitika tovább rontott helyzetükön. Ennek következtében magukra maradtak, önállóságra kényszerültek. Működésük a fenntartó támogatásától függ, érdekképviselőjük nincs. Juttatásaikat, kedvezményeiket egyedi harc során kell kivívniuk.

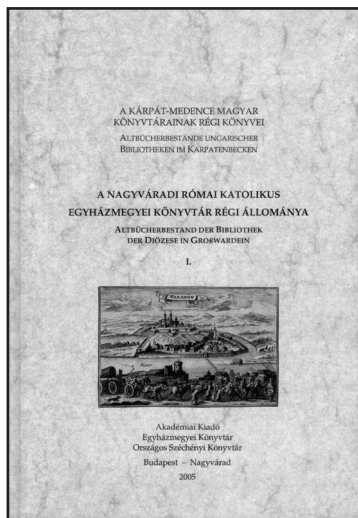
A szakfelügyeleti vizsgálatok ezért nagy jelentőséggel bírnak a nem nyilvános könyvtárak esetében is, mert biztonságot, lehetőséget, szakmai támogatást és esélyt nyújtanak a fejlődés, a fejlesztés, a szolgáltatások és az anyagi támogatás mértékének elbírálásában.

Úgy gondolom, hasznos lenne a sorozatot kiegészíteni egy olyan füzetrel, amely a kizárólag a nem nyilvános könyvtárakra vonatkozó szakfelügyeleti vizsgálati eredményekre helyezné a hangsúlyt, és útmutatásaival, iránymutató részletező anyagával segítené a különböző könyvtár típusokban szolgálatot teljesítő könyvtárvezetők, könyvtárosok munkáját.

Kövesháziné Muntyán Alexandra

A Nagyváradai Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár régi állományának katalógusai

Néhány évvel ezelőtt *Monok István*, az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója szerkesztésében új sorozat indult *A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei* címmel, melynek első, 2005-ös induló, illetve 2008-as, második kötetét üdvözljük ismertetésünkben.

A Nagyváradi Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár régi állománya. – Budapest : Akad. K. : OSZK ; Nagyvárad : Egyházm. Kvt., 2005. –

ISBN 963-200-488-4

Ősnyomtatványok, XVI. századi nyomtatványok, Régi Magyar Könyvtár : katalógus / összeáll.

Emödi András ; [szerk. Monok István]. – 2005. – 295 p. – (A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei, ISSN 1786-5611 ; 1.)

ISBN 963-200-489-2

XVII. századi nyomtatványok : katalógus / összeáll. Emödi András ; [szerk.] Monok István]. – 2008. – 447 p. – (A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei, ISSN 1788-5611 ; 2.)

ISBN 978-963-200-552-2

le, mely a nyilvános és a nem nyilvános könyvtárakat egyaránt érintette. Az elmúlt hét év alatt ez a szám megsokszorozódott.

A könyvtári rendszer talán legkiszolgáltatottabb tagjai az ún. nem nyilvános kiskönyvtárak. A rendszerváltást követően a decentralizáltság, a szakmai irányítás és felügyelet hiánya, a restriktív gazdaságpolitika tovább rontott helyzetükön. Ennek következtében magukra maradtak, önállóságra kényszerültek. Működésük a fenntartó támogatásától függ, érdekképviselőjük nincs. Juttatásaikat, kedvezményeiket egyedi harc során kell kivívniuk.

A szakfelügyeleti vizsgálatok ezért nagy jelentőséggel bírnak a nem nyilvános könyvtárak esetében is, mert biztonságot, lehetőséget, szakmai támogatást és esélyt nyújtanak a fejlődés, a fejlesztés, a szolgáltatások és az anyagi támogatás mértékének elbírálásában.

Úgy gondolom, hasznos lenne a sorozatot kiegészíteni egy olyan füzetrel, amely a kizárólag a nem nyilvános könyvtárakra vonatkozó szakfelügyeleti vizsgálati eredményekre helyezné a hangsúlyt, és útmutatásaival, iránymutató részletező anyagával segítené a különböző könyvtár típusokban szolgálatot teljesítő könyvtárvezetők, könyvtárosok munkáját.

Kövesháziné Muntyán Alexandra

A Nagyváradi Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár régi állományának katalógusai

Néhány évvel ezelőtt *Monok István*, az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója szerkesztésében új sorozat indult *A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei* címmel, melynek első, 2005-ös induló, illetve 2008-as, második kötetét üdvözljük ismertetésünkben.

Az „Erdély” fogalmával már-már meghasonuló székelyudvarhelyi recenzens számára külön öröm, hogy ebben a két kötetben, egy erdélyi (tulajdonképpen partiumi) könyvtár „rekonstruált” katalógusát köszön(t)heti. Az már csak ráadás, hogy a püspöki, a szemináriumi, valamint káptalani állományokból 1998-ban létrehozott egyházi gyűjtőkönyvtár jelenlegi gyűjteményeiről van szó. A szerző, *Emődi András* egy új, tette kész fiatal generáció tagjaként a Nagyvárad-i Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár régi állományának katalógusát tette le a (könyvtár)tudomány asztalára. Emődi egyházmegyei könyvtáros, és az Erdélyi Múzeum-Egyesület nagyvárad-i fiókszervezetének elnökeként sem ismeretlen a könyvtáros berkekben és a régi könyv(tár) és nyomdatörténettel foglalkozók előtt. Eddig megjelent tanulmányai mind ilyen fogantatásúak, katalógusainak közzétételét korábbi munkássága alapozta meg <http://archivum.piar.hu/melte/?q=node/127> 2009. 08. 14.)

Írásunkban nemcsak az elkészült katalógust méltatjuk, hanem rámutatunk a vállalkozás értékmentő szerepére, melynek eredményeként egy adott kultúrterület évszázadok során szétszóródó(t) nyomtatott emlékei nyertek menhelyet és közérdeklődésre igényt tartó publicitást. A munka mögött kirajzolódik a kultúrávédelmi stratégia: biztonságos helyre összegyűjteni kallódó nagybecsű értékeinket (ha már nem őrződhetnek ott, ahol a közösség megteremtette az őket befogadó intézményeket). A már elkészült és a készülöben lévő katalógusokból, ha töredékesen is, de képet kaphatunk az egykori nagy gazdagságú gyűjtemények állományáról. A Nagyvárad-i Egyházmegye területén lévő plébániai könyvtárak 2000 és 2002 közötti módszeres átnézése eredményeképpen kerültek be a kötetbe az itt található anyagok, valamint a kapucinus szerzetesrend könyvanyaga is.

Ez azért fontos, mert a helyenként még létező leltárakkal való összevetésből kiderült, hogy ezek a kicsi, de nagy értékű gyűjtemények milyen mértékű fosztogatásnak voltak kitéve. A pusztítás a szétzilálástól, a megtizedelésen át a teljes megsemmisülésig terjedhetett. (Külön ta-

nulmány tárgyát képezhetné, annak felderítése, hogy kik, mikor és hogyan járultak hozzá nemzeti értékeink elkallódtatásához.) Emődi megemlíti, hogy szerencsére voltak olyan plébániák is (például: Belényes, Magyarcséke, Nagyvárad-Olaszi, Nagyvárad-Újváros, Szilágysomlyó, Tenke, Vaskóh plébániái), amelyek könyvtárai „megúszták” a szétzilálódást.

Emődi bár nem *expressis verbis*, de végül is egész összeállításával a könyvtári gyűjtemények sérülékenységére, veszélyeztetettségére, elidegeníthetőségére figyelmeztet, és utal az állomány megóvását szolgáló valamikori intézkedésekre (pl. a „*hatóságokkal szembeni határozottabb fellépés, elrejtés, a könyvszerető plébános gondossága*” a stb.), melyek révén ezen a gyűjtemények az ideológiák keresztútjében megőrizhették „*in situ*” állapotukat. A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyveit feltérképező, az OSZK közreműködésével készült katalógus-sorozatok: *A Kárpát-medence koraiújkori könyvtárjai* (közös kiadás a Scriptum Rt-vel) és *A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei* is ezt a nyilvánvaló célt szolgálják. Mivel a XIX–XX. század fordulóján a püspöki könyvtárnak – sok más gyűjteményhez hasonlóan – nem készült el a nyomtatott katalógusa, ezért nem ismeretes az állomány teljes összetétele sem. A recenzens önkritikát gyakorolva említi, hogy könyvtáraink nyomtatott és digitális katalógusainak minél előbbi elkészítésének fontosságáról van szó.

A könyvgyűjtemények rekonstruálása azért is fontos – ezen a tájon különösen –, mert az elmúlt háromnegyed században könyvtáraink ki voltak téve a történelem viszontagságainak. Azt, amit nem tudtak tönkretenni a világháborúk, tönkretette az azokat követő ideológiai harc. Így történhetett meg, hogy a kisebb nagyobb közösségek (szak)könyvtárai csonkultak, megsemmisítődtek (jobb esetben csak bezáródtak) vagy pedig román könyvtári gyűjteményekbe kerültek. A román állam, a Román Nemzeti Könyvtár a magántulajdon alkotmányosságát hagyja figyelmen kívül, amíg az elkerült könyveket nem szolgáltatja vissza jogos tulajdonosainak, – jelesen – az

érintett egykori gyűjtemények létrehozóinak*. Az 1989-es rendszerváltás után természetesen vennék, ha Bukarest visszaszolgáltatná értékeinket. Mi is nyilvántartjuk Elena-Maria Schatz 1995-ös *Incunabule* [Ősnyomtatványok] és Rodica Maioreescu, *Carte veche străină sec. XVI*. [XVI. századi idegen nyelvű régi könyvek] katalógusában szereplő, tőlünk elidegenített könyvek katalógusszámait.

Emődi előszavában a könyvtáran, könyvtárkezelési szabályok korabeli kiforratlanságát is említi, aminek eredményeképpen a szemináriumi és a jóval nagyobb püspöki könyvanyagot egybeolvasztva kezeli, feltüntetve a megadott mai jelzetben a provenienciát („Káptalan”, „Püsp.-Szem.”, illetve néhány esetben a „Püspökség”). A felsorolásban a többkötetes művek önálló címlappal megjelent és nem egybenyomtatott egyes köteteit külön tételeknek, illetve a duplumok mindegyikét külön tételnek tekintve, a 8 *ősnyomtatványt*, 374 *XVI. századi külföldi nyomtatványt* és 219 *RMK-t* tartalmazó katalógus 2+149+56 tétele a püspöki-szemináriumi-, 4+117+70 tétele a káptalani-, 1+61+21 tétele a kapucinus- és 1+47+72 tétele a plébániai állományhoz tartozik. A könyvek számbavétele érdekességet is napvilágra hozott. Így bibliográfiailag ismeretlennek bizonyult az 1695-ös nagyszombati kiadású szlovák nyelvű *Zlatý pramen weducy k ziwotu wečnému. Aneb pobožny spůsob přjprawy ssastneg smrti ...*, és még érhet meglepetés az idáig még beazonosítatlan 12 antikva esetében is. Egyébként Enyedi György, Laskai Osvát és Temesvári Pelbárt könyvei, Bonfini *Ungerische Chronica* című történeti műve, valamint a 11 nyelvű Calepinus-szótár a ritkább könyvek közé tartoznak.

Az első kötetben tehát az ősnyomtatványokat, a XVI. században nyomtatott külföldi nyomdatermékeket (antikvákat), illetve az 1711 előtt megjelent magyar nyelvű, bármely nyelven Magyarországon nyomtatott, illetve magyarországi szerzőktől külföldön idegen nyelven megjelent kiadványokat mutatja be. A második kötet több mint 1000 tételnyi XVII. századi nyomtatványt sorol fel, ez esetben már nem tartalmazva a kapucinus kolostor mintegy 300 kötetre tehető és e kategóriába sorolható nyomtatványait, ugyanis ezen gyűjtemény sorsa még nem rendeződött teljesen. Hiánytalanul tartalmazza viszont az összes vidéki plébánia 1601–1701 közötti, gyakorlatilag az Egyházmegyei Könyvtárban elhelyezett nyomtatványait, melyek közel 200 címmel gyarapították a jegyzéket.

A könyvtári gyűjteményeket elemezve Emődi néhány általánosságot fogalmaz meg a *káptalan* könyvanyagának XVII. századi előéletével, majd XVIII. századi fejlődésével, illetve az egykori *püspöki* és *szemináriumi könyvtárakhoz* köthető könyvek provenienciájával és a tudós főpap, *Ipolyi Arnold* (1823–1886) bibliofilijával kapcsolatosan. Az osztrák-magyar rendtartomány korábban alapított kolostoraiból beszerzett *kapucinus rendházi* régi könyvanyag, az 1773-ban felosztatott jezsuita rend valamely közép-európai rendházának és kollégiumának szétszóródott könyveivel tarkított *plébániai* könyvanyag Váradra, illetve az egyházmegye térségébe kerülése pedig amúgy a „könyvek sorsáról” beszélnek. A possessorbejegyzések elemzése – teljes számbavételüket Emődi egy önálló tanulmány keretében ígéri – azon túl, hogy az újraalapított plébániák lelkipásztoraiknak könyvkultúrájára világítanak

* Megemlítjük, a katalógusok magyar nyelvű előszava és annak román fordításában felmerülő (szemantikai?) értelmezésbeli különbséget. A magyar szövegben a „majdhogynem érintetlen káptalani állomány kötetei közül kiemelt” ősnyomtatványok (11) és antikvák (76) „lefoglalásáról” esik szó, míg a román szövegben a „naționalizare” = *államosítás* kifejezés szerepel. Államosításról ekkor (1982) már nem beszélhetünk. Merjük kimondani: az, akkor, bizony elkonfiskálás volt, mint ahogy az a német fordításban „*konfisziert*” kifejezéssel helyesen jelenik meg. Az volt még akkor is, ha talán tudatlanságból(?), figyelmetlenségből(?), hozzá nem értésből(?) vagy netán a váradi káptalan „gondosságából” – csak egy példát ragadva ki – Johann Wolf *Lectio-num memorabilium et reconditarum* 1600-beli foliánsának (Ant. 369) csak az első kötetét siettek elvinni. Bizonyára a benne található számtalan fametszet miatt. A második kötet hiánya nem tűnt fel.

rá, arról is vallanak, hogy a kapucinus rendtagok korábban is megjelenhettek Nagyváradon.

Egy katalógus felépítése kitarító kutatómunkával jár; a könyvek azonosításához többek mellett a lipcsei 10 kötetes, ősnymotatványok gyűjtőkatalógusára (Gesamtkatalog der Wiegendrucke. I–X. Leipzig, Stuttgart – Berlin – New York, 1925-1992 [GW]) és Magyarország közkönyvtárainak ősnymotatványai katalógusára (Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur. I–II. Bp., 1970 [CIH]), antikvák esetén az Országos Széchényi Könyvtár 16. századi nyomtatványainak 3 kötetes katalógusára (Bp., 1990 [BNH Cat]) támaszkodott. Emődi munkássága sem tudja, de nem is akarja megkerülni modern világunk nyújtotta, a világhálón megtalálható és használható digitális archívumokat, katalógusokat. Így a nyomtatott verzióban is létező rendkívül precíz 16. és 17. századi német retrospektív (elektronikus) bibliográfiákat, a VD16-ot és VD17-et (Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienen Drucke des ... Jahrhunderts), a „Karlsruher Virtueller Katalog”-ban lévő német egyetemi és tartományi könyvtári adatbázisokat, vagy a német nyelvterületen kívül nyomtatott tételek olasz közös katalógusát, az ICCU-t. A II. kötet bibliográfiájában Emődi – nagyon hasznosan – megadja az összes használt elektronikus katalógus internetes elérhetőségét.

Az adattárat háromnyelvű (magyar, román, német) előszó kíséri, amely a szerkesztési elveket és a katalógushasználati útmutatókat (bibliográfiai és 7 pont szerinti példányleírás) tartalmazza.

A kötet szerkesztői elvei az Országos Széchényi Könyvtár antikvakatalógusának (BNH Cat.) és a német antikvakatalógus (VD16) nemzetközi gyakorlatát követi, ami a szerzők névformájának rögzítését illeti. Az azonosításnál – ahol kellett – a szakirodalomból, a művek előszavából, szalagcímből, belső címlapból kikövetkeztetett adatokkal is élt Emődi. Ősnymotatványok esetében feltünteti a kollációt. Szerepelteti a szellemi közreműködőket (fordítók, kommentátorok, kiadók stb.) Jelzi elsősorban a nyomdász- vagy

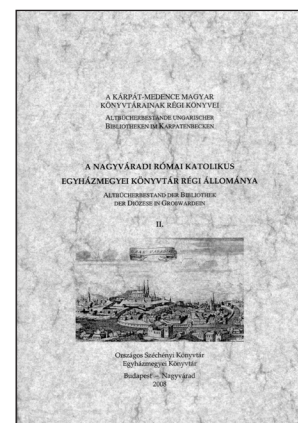
kiadói jelvényeket (ritkábban a dedikáció címzettjének címerét), fa- vagy rézmetszetű illusztrációkat (fig. xylogr., fig. chalcogr., fig. geogr., tab. geogr., tab.) és azok számát, valamint az ősnymotatvány- és korai antikva tételeknél a több színnel nyomás tényét. Itt csak annyit fűznénk hozzá a kötetleírásokhoz, hogy ha már a nemzetközi gyakorlatnak is megfelelő, ennyire részletes (hiányok, kötések, possessorbejegyzések, széljegyzetek, kolligátumok, vonatkozó irodalom) leírását csatoljuk „metaadatként” a megfelelő kötetekhez, akkor talán könyvkötészeti, papírtörténeti és művészettörténeti szempontból olyannyira fontos esetleges színes (előzék)papírok is megérdemelnék legalább a jelzést. Annál is inkább, mivel a színes papírborítású (márványozott papír) kötések, valamint az (arany)meteszések és fajtáik rögzítésre kerülnek. Ezen utóbbiakról viszont tudni kell, hogy gyakran szoros összefüggésben állnak (esztétikai szempontból mindenképpen) az alkalmazott előzékpapírok stílusával, kivitelezési módjával s ugyanakkor szélesebb könyv-, technika-, kereskedelem-, mesterség- vagy művészettörténeti következtetésekre is támpontot nyújthatnak.

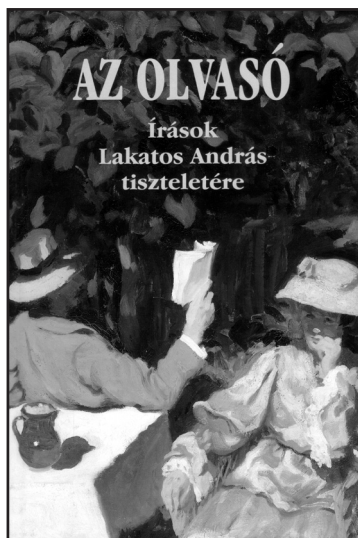
Az adattár végén a nyomdahelyek, nyomdatulajdonosok, nyomdászok, kiadók és possessorok mutatói segítik a tájékozódást.

A kötetek rangját emeli a neves sorozatszerkesztő *Monok István* és lektori gárdája: *Szelestei Nagy László* és a szintén erdélyi (csíkszeredai) *Muckenhaupt Erzsébet*, ki a történelmi kötések leírásában segédkezett, *Nyerges Judit*, aki a magyar nyelv tisztasága fölött örködött és *Detre Ildikó*, aki a könyv műszaki kivitelezését biztosította.

A két elegáns kinézetű kötet méltán gazdagít(hat)ja önazonosságunkat és könyvtáraink polcait.

Róth András Lajos

Az olvasó : írások Lakatos András tiszteletére / szerk. Fogarassy Miklós. [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : Osiris, 2009. 176 p. ISBN 978-963-276-042-1

„Múzsai állapotban”

A recenzor természetesen tisztában van azzal az íratlan szabállyal, hogy könyvismertető szándékkal nem illendő rögvest dilemmát felvetni, ám reméli, hogy az olvasó elnézi majd kétkedését, ha erre nézve kellő magyarázattal szolgál. A bemutatásra kerülő kötet (*Az olvasó. Írások Lakatos András tiszteletére*) ugyanis Festschrift (a legrégebbi és legrangosabb tudományos műfajok egyike), amely különös műfaj, hiszen voltaképpen kettős címzettje van, egyfelől a születésnapját ünneplő (ez többnyire kerek évforduló) személyiségéről, tudományos pályájáról tájékozódhat belőle az olvasó, másfelől az írások olvasása közben arról is képet kap, hogy kik azok (rangos szerzőgárda írásai olvashatók a kötetben), akik az ünneplést életében meghatározó szerepet tölthettek be, s akiknek írásai által mintegy kivetítődik, leképeződik nemcsak a szerzők, de Lakatos András szellemisége is.

Ezért aztán a recenzor abban a kérdésben jut nehezen döntésre, hogy valójában miről, pontosabban szólva kiről, illetve kiktől szóljon a Lakatos András 65. születésnapjára készült kötet ismertetése.

Azok számára ugyanis, akik nem ismerik személyesen Lakatos Andrást nagyon is fontosnak látszik az ünneplést bemutatása, lényeges, hogy „portrévázlatot” kapjanak arról az emberről, akiért e munka megszületett. Így tehát néhány személyes gondolat engedtessek meg a recenzornak. Amikor közel huszonöt esztendővel ezelőtt, a KMK Új Könyvek szerkesztőségéhez kerültem, akkor ismerhettem meg Lakatos Andrást. Bár csak évekkel később került kezembe *Hamvas Béla* (szintén könyvtáros volt) : *Szellem és egzisztencia* című kötete, az abban olvasott, *A melankólia anatómiája* című fejezetből (amely Robert Burton (1577-1640) XVII. században élt oxfordi könyvtáros és egzisztencia-filozófus könyvének címével azonos) való gondolatok olyannyira „lefedték” András jellemét és szellemét, hogy úgy érzem, az említett mű néhány sora mindenképp ide kívánkozik. „...a könyvtáros pedig az az ember, akinek a könyv olyan táplálék, szenvedély, sors, szerelem, gyönyör; mámor, kaland és végzet, mint a tengerésznek a tenger, a parasztnak a föld, a kertésznek a növény. A tudós a könyvet csak anyagnak veszi: megnézi, olvassa, idézi és félreteszi; a költőnek a könyv csak mű: teremti, elfelejti; a tanítónak csak eszköz merít belőle és továbbadja; a közönséges embernek csak iparcikk: olvassa, élvezi. Senki sem nyúl a könyvhöz úgy, mint a könyvtáros, olyan csendesen és lassan, ahogy az ember csak örök dolgokhoz nyúl:

tengerhez, asszonyhoz, földhöz. Senki sem tudja, mit jelent egy jó szerző mellé leülni, felütni csak úgy találmra és belemerülni...” Ugyanebben az összefüggésben Lao-ce Tao-te-kingjének filozófiai esszenciáját, harmatcsepphez hasonlítva ekként ír a könyvtáros szakma lényegéről Hamvas: „A könyvtárosság, az az édes szemlélődő béke, amit az ember csak a könyvek között és a könyvektől tanul meg, sehol másutt. A könyv a világ leghallgatagabb, legmagányosabb, legbékésebb valósága, - s a könyvtáros, ha vele él, olyan lesz, mint a könyv, hallgatag, magányos és békés” – hát ilyen emberré formálódott Lakatos András az alatt a 65 év alatt, melynek legnagyobb részét neves könyvtárak falai között töltötte el.

A kortárs, barát, szellemi társ és egykori „széchényis” kolléga (Fogarassy Miklós) szerető gondoskodása szerkesztette a 21 szerző (Fogarassy Miklós, Boka László, Kenedi János, Kőszeg Ferenc, Szilágyi Sándor, Nóvé Béla, Dalos György, Kukorelly Endre, Bertók László, Fodor Géza, Várady Szabolcs, Radnóti Sándor, Vajda Kornél, Kis János, Csűrös Miklós, Tamás Attila, Tímár Árpád, Wilhelm András. Gyurgyák János tollából) írását és a Tokaji Nagy Erzsébet által összeállított „töredékes bibliográfiát”, egységes kötetű, amely műfajának megfelelően magán viseli a „vegyesség kínos báját” ám egyben praktikus hasznát is, hogy ugyanis nem kell minden írást azonos súlyban értékelni, nem kell az írások egymásutániségében valamiféle rendszert, logikát keresni, mert egyetlen (láthatatlan) összefüggés szervezi „rendszeretlen rendszerbe” valamennyit, az ugyanis, hogy szerzőik mindannyian Lakatos András előtt kívánnak tisztelegni. Ekként aztán az írások olvashatók elsődleges ismeretanyagként vagy akár amolyan „etüdökként” amelyek túl azon, hogy az ünnepelelt arcélét kívánják megrajzolni, leképezik azt az irodalmi és szellemi közeget is, amely András létezésének alapeleme.

Lakatos András szellemisége azonban nem az írásaiban mutatkozik meg, hiszen ő maga olyan alázattal fordult az irodalom felé, hogy csak igen ritka alkalmakkor, akkor is inkább valamiféle külső, szelíd kényszer hatására ragadott tollat és

százszor meggondolva, szinte kínlódva vetette papírra gondolatait – ezt többnyire ceruzával tette –, hogy a végső nyomdai változat előtt még legyen módja egy-egy jelző tökéletesítésére. Így tehát ő kevésbé írásaiban él, sokkal inkább azoknak a lelkében és gondolataiban, akik bármikor fordulhattak (nak) hozzá tanácsért, hogy a szavak kimondása előtt százszor „megrágott” és megszürt, végül kristálytisztává fogalmazott gondolatai irányt mutassanak a beszélgetőtársaknak. Ezt az állapotot „merekíti pillanatfelvétellel” Nóvé Béla, az egykori „új könyvekes” kolléga *Szemközt a számfelelőssel* című írásában. A játékos hangvételű, az ünnepelelt nagy szeretettel, helyenként szinte már-már karikírozó írás hüen adja vissza azt az emlékeinkben múlhatatlanul élő munkahelyi korszakot, amelynek centrumában tagadhatatlanul Lakatos András állt. És ahogyan ezekben az években az íróasztala mellett álló jelentéktelen irodai székben egymást váltották jelentős szellemi partnerei, vendégei, szinte ugyanabban a sorrendben ugyanazok a „meghívottak” adják most közre irodalomtudományi, irodalomtörténeti tanulmányaikat („A szenvedés felől sosem tévedtek ők”, *Opera versben elbeszélve, Kodolányi-problémák, Kosztolányi időszemléletéről, A nem remélt vád*), verseiket, novelláikat (*Eleinte mintha játszana, Kitépelt lapok, Az író mint önjelölt, Kémjelentés*), filozófiai, történettudományi és zenetörténeti tanulmányaikat (*Dilthey aktualitása, A magyar szabadelvűek hagyatéka, „Feuilleton-Artikel: Ein Wirklicher Fehler R. Wagners”*), Andrásra való visszaemlékezéseiket (*Két „párhuzamos történet” avagy az én Lakatosom, Sapere aude, Az olvasó, Két lektor, Minden, Segédegyenesek 2.*). Aki *Az olvasó* olvasója lesz (bocsátassék meg ez az olcsó szójáték) egészen biztos, hogy izgalmas szellemi kalandban részesül, hiszen miközben az irodalmi élet manapság is jelentős alkotóitól való írásokat olvashatja, kirajzolódik annak a végtelenül szerény embernek a képe, akit a fent említett szerzők mellett ismét Hamvas és Burton egymásba fonódó gondolataival idézek meg: „A könyvtárosok azoknak a lényeknek utódai, akik régen éltek, még mielőtt a Múzsák

megszülettek. S amikor a Múzsák elkezdtek énekelni, olyan önkívületbe estek, hogy csak hallgattak, hallgattak, és megfeledkeztek evésről, ivásról, ételről, italról. Zeusz e lényeket tücsökké változtatta, és egyedül nekik engedte meg, hogy a táplálékért ne verejtékezzenek, hanem egész életüket múzsai módra, gyönyörködve, élvezve, olvasgatva, szemlélődve, csendesen éljék le. ... Tücskök, étel és ital nélkül képesek megélni és boldogok abban az isteni nyugalomban, amely a halhatatlanság egy pereme. Van az angoloknak egy igéjük: „I am musing”. Lefordíthatatlan

szó. Azt jelenti, hogy múzsai állapotban vagyok és semmit sem csinállok, csak gyönyörködve bámézkodok, elmélkedek bele a világba, és életem olyanná lesz, mint egy dal vagy költemény. A könyvtáros ilyen „musing-lény”, aki mint a tücsök, lassú bámézkodó, csendes, magányos derült vágytalanságban él, múzsai állapotban, de nem mint a költő, szívében verssel, hanem maga mint életté vált vers”. Isten éltesen még sokáig Lakatos András!

Bartók Györgyi

Tájékoztató a Könyvtári Figyelő előfizetői számára

Örömmel tájékoztatjuk Önöket két újdonságról.

Az egyik, hogy kísérleti jelleggel ingyenes többletszolgáltatást indítunk előfizetőink számára:

a folyóirat számainak teljes szövegét jelszóval már a lapszám **megjelenésével** azonos időben online elérhetővé tesszük. Ezt a szolgáltatásunkat csak előfizetőink – mind az egyéniek, mind az intézményiek – élvezhetik.

Aki élni kíván ezzel a lehetőséggel, mindössze regisztrálnia kell a **<http://www.ki.oszk.hu/kf/efoi.php>** űrlapon.

A regisztrációt a rendszer válaszlevélben erősíti meg. A válaszlevél egy ideiglenes jelszót tartalmaz, amelyet később tetszés szerint módosítani lehet.

Intézmények esetében a jelszót az űrlapon megadott ügyintéző e-postacímére küldjük. A jelszó biztonságos kezeléséért az előfizető felelős.

A másik újdonság, hogy ezentúl a Könyvtári Figyelő folyóirat-figyelő rovatát, a külföldi cikkek referátumait is online elérhetővé tesszük, teljes szöveges formában.

Várjuk jelentkezésüket.

A szerkesztőség